

मुद्र—

कावर इन्स्टीट्यूट—देवेगढ़

मुद्रावर इन्स्टीट्यूट—देवेगढ़

माधनगर.

मुद्रावर—

बलभद्रास विभुबलदास

द.बी-दे. भी देव अत्मा-

वन्द सभा—माधनगर

પ્રસ્તાવિક નિવેદન.

આ શ્રાવકધર્મવિધિ પ્રકરણ નામનો અતિ પ્રાચીન ગ્રન્થ ઘણી પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો હોય એમ જણાતું નથી. કારણકે ઘણા હસ્તલિખિત પ્રાચીન પુસ્તક ભણ્ઢારોની તપાસના પરિણામે હું વેજ પુસ્તકો મેઢચી શક્યો છું. જો આ ગ્રન્થનો વિશેષ પ્રચાર થયો હોત તો ઘણા આદર્શો મઢી આવત. આ અપૂર્વ ગ્રન્થ નષ્ટ ન થાય અને લોકોના ઉપયોગમાં આવે તેવા હેતુથી આ લઘુ પણ રહસ્ય-પૂર્ણ ગ્રન્થને જનસમાજ આગઢ જાહેરમાં મૂકવા પ્રયાસ કર્યો છે.

આ પ્રકરણનું જેવું નામ છે તેવુંજ તેમાં વર્ણન છે. તેથીજ આ પ્રકરણનું જે નામ રાખવામાં આવ્યું છે તે યથાર્થ છે. જો કે આ પ્રકરણમાં જે વિષયનું વર્ણન છે તેજ વિષયનું વર્ણન આ પ્રકરણના કર્તા યાકિનીમહત્તરાસૂત્રુ શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિણ આવશ્યક-વૃહદ્વૃત્તિઆદિમાં ઘણા વિસ્તારપૂર્વક ગુંથેલું છે. પરંતુ તેવા અતિ-ગઢન ગ્રંથોનું અવગાહન નહિ કરી શકનાર અલ્પબુદ્ધિવાઢા જિજ્ઞાસુઓ આવા વિષયથી સર્વથા અજ્ઞાત ન રહે એવા ઉદ્દેશથી તેઓના ઉપકાર માટે આ પ્રકરણની રચના થઈ હોય તો તે સંભાવનીય છે.

આ પ્રકરણના કર્તા અસાધારણ વિદ્વાન્ અને સકલાજિના-ગમપારગામી હોવાથી એમની કૃતિમાં સહજ ગંભીરતા આવે એ સ્વભાવિક છે. આ પ્રકરણમાં રહેલા ગંભીર આશયોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે કોઈક મહર્ષિ મહાશયે આ પ્રકરણ ઉપર વિસ્તૃત ટીકા

શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિના સમય નિર્ણયમાટે હાલમાં વે મત પહેલાં દેખાય છે. તેમાં એક પદ્ય પ્રદ્યુમ્નસૂરિ આદિ ધરણા આચાર્યોના ઉલ્લેખના આધારે શ્રીમદ્નો કાલનિર્ણય છટ્ટી શતાબ્દી અને વીજો પદ્ય પ્રાકૃત “ કુવલયમાલાકથા ” ના ઉલ્લેખને આધારે આઠમી શતાબ્દી સિદ્ધ કરે છે. માટે શ્રીમદ્ના સમય નિર્ણયના વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ મુદ્રિત ધર્મસંગ્રહણી ઉપર મુનિશ્રીકલ્યાણવિજયજીએ લખેલી વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના અને શ્રીયુત જિનવિજયજી સંપાદિત સાહિત્ય સંશોધકનો વર્ષ ૧ અંક ૧ જોઈ લેવો.

આ પ્રકરણના ટીકાકાર શ્રીમાન્ માનદેવસૂરિનો સમય નિર્ણય કરવો ધરણો મુશ્કેલ છે. કારણકે એમના સંવંધમાં સાક્ષાત્ કોઈ પ્રવચ્છ પ્રમાણ મને મળી શક્યું નથી. તેમજ લઘુશાંતિના કર્તા વિગેરે અનેક માનદેવસૂરિ થયા છે. તેમાંથી કયા માનદેવસૂરિએ આ ટીકા કરી ? એ કહેવું પ્રમાણના અભાવે દુર્ઘટ છે.

પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ હંસવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસી શિષ્ય મુનિશ્રીદૌલતવિજયજીના સદુપદેશથી સૌરાષ્ટ્રદેશમાં આવેલા માંગરોઠ વંદરના રહેવાસી હાલ મુંબઈ વસતા ઉદારાશય શેઠ પ્રેમજી નાગરદાસ, શેઠ જમનાદાસ મોરારજી અને શેઠ ફુલચંદ વેલજીએ આ પ્રકરણ છપાવવામાં જે આર્થિક સહાય કરી છે. તે માટે તેમના આ શુભ કાર્યની કોઈ પણ પ્રશંસા કર્યા વિના રહેશે નહીં.

આ સર્ટીક પ્રકરણ તૈયાર કરવામાં વે પુસ્તકોની જ મદદ મળી છે. તેમાં અપુસ્તક માંદારકર ઇન્સ્ટીટ્યુટનું હતું જે ગૂજરાત

લક્ષી હતી એમ આ પ્રકરણની 'પ્રશસ્તિના આદ્ય કાવ્ય ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે પરંતુ તે ટીકા સામ્રત કાલમા કોઈ પણ ઠેકાણેના પુસ્તક મંદારમા દૃષ્ટિગોચર થતી નથી એ વિસ્તૃત ટીકાના આધારે શ્રીમાન્ 'માનદેવસૂરિ'એ માર્ગદર્શકરૂપ આ ટીકા રચી છે એ પ્રશસ્તિ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

આ પ્રકરણ પ્રાકૃત ભાષામાં એકસો વીસ ગાથામાં ગુણેભુ છે તેમાં શાવકધર્મના સ્વરૂપને દેલાડણા રૂપ મુરય વિષયનું અને વીજા કેટલાએક મુરય વિષયના અગમ્ય અવાતર વિષયોનું પણ વર્ણન છે.

આ પ્રકરણની અંતિમ ગાથામાં—“ ભવવિરહવીયભૂષો ” એવો પાઠ હોવાથી અને વૃત્તિમાં પણ—“ હહ વ ‘ વિરહ ’ ” ઇતિ સિત્તાચરમ્નીહરિમદ્વાચાર્યસ્ય કવેરક ’ એવો રહેલ કરવાથી તેમજ વિરહપદાકિત સપદ્યા પ્રયોગાકિનીમહત્તરસૂત્રુભીહરિમદ્વાસૂરિ કરેલા છે એમ જિનેશ્વરસૂરિ, અમયદેવસૂરિ, મુનિચંદ્રસૂરિ વિગેરે પણ પ્રમાણિક આચાર્યોને પણ અખીટ હાવાથી પ્રસ્તુત પ્રકરણના કર્તા શ્રીમદ્ હરિમદ્વાસૂરિ નિર્વિવાદ સિદ્ધ થાય છે.

૧ એવ ધીહરિમ્વાસૂરિનિતે તત્તેડવ વૃત્તિ મયા પ્રાય પૂરનિવદ્વાસૂરિગણો દિસાવરણમિમામ્ । ”

૨ ઇતિ વિદિતવનોબવૃત્તિમેના સ્વચક્ષ્યા
ધર્મિમાગમીહાસૂરિ પુણ્ય મયાડડતમ્ ।

સદુદિનશુભમકત્યા ધર્મમેમેતિ મત્યા ।

ચિન્ત્યુ વનિમયા શરુપમાનદેવા ॥ ૨ ॥

श्रावकधर्मविधिप्रकरणगाथाकाराद्यनुक्रमः ।

गाथाद्यपादः	गाथा	इह सहस्रम्भक्त्वाणं	८२
अइसेसइद्धिधम्म—	६७	उचियं सेवइ वित्तिं	७
अन्नाईणं सुद्धाण	१०१	उद्धाहोतिरियदिसिं	८९
अप्पडिदुप्पडिलोहिय—	१००	उस्सुत्तमणुवइद्धं	२४
अच्चंभे पुण विरई	११६	उस्सुत्तमायरंतो	२३
अविरुद्धो ववहारो	११४	उस्सुत्तं पुण एत्थं	२६
अह मन्नसि होइ चिय	४३	एए पुण विणेया	८
अह सो सम्मदिट्ठी	४५	एएसुं चिय खवणा—	६२
अहिगारिणा खु धम्मो	३	एएहिं तदहिगारि—	१२
आजयपरिहाणीए	११८	एत्तो चिय तेसिमुव—	२८
आरंभे मिच्छत्ते	३८	एत्थ उ सावगधम्मो	१०९
आरंभे विव मिच्छे	३७	एत्थ य पासत्थाई—	२२
आह तिहाऽणुमई जं	३५	एत्थं पुण अइयारा	१०३
आहारदेहसक्कार	९९	एमाइ बहुविगणं	२७
इच्छापरिमाणं खलु	८७	एयं अणंतस्सुत्तं	३२
इद्धीओ शोगविहा	५८	एवमसंतो वि इमो	१०८
इय आरंभेऽणुमई	४१	एवं वाया न भणइ	३३
इय मिच्छाओ विरमिय	४४	एवं संवासकओ	४२
इय सपरपक्खविसयं	३१	ओगाहइ तत्थेव उ	५१
इहरा ठपइ कणे	२९	करदाणेण थ सच्चे	४०

પુરાતત્ત્વ સંશોધક મંદિરના આચાર્ય શ્રીયુત્-જિનવિજયજી મારફત અને ધીજું ચ પુસ્તક પાટણ સાગરગચ્છના પુસ્તક ઉપરથી ઉતારાવેલું પૂજ્યપાદ પ્રવર્તક શ્રીમત્કાન્તિવિજયજી મહારાજ પાસેથી મળ્યું હતું. આ વસ્તુ પુસ્તકો પછાં અશુદ્ધ હતાં. આ પ્રકરણનું સંશોધન કરવામાં આગમપ્રકરણાદિસંશોધક શ્રીમત્ સાગરનંદ-સૂરિજીએ જે મદદ કરી છે. તેમના તે ઉપકારને હું કદી ભૂલી શકતો નથી.

ઉપર વતાવેલ યમ્ને પુસ્તકોના આધારે પણ પ્રવલ્નથી આ સદીક પ્રકરણ શોધીને તૈયાર કર્યું છે. તો પણ અક્ષરયોજકના દોષથી કે દૃષ્ટિદોષથી કોઈ ઠેકાણે અશુદ્ધિ રહેવા પામી હોય તો તે ઠેકાણે વાચક મહારાજો સુધારીને ઘાંચરો પત્રી નમ્ર પ્રાર્થના કરી વિરમું છું.

લિ. ઘનિ ચતુરવિજય.

वाहगदोसविवक्खो	११९	सच्छंदमइविगप्पिय	२९
बंधवहल्लविच्छेयं	८०	सम्मत्तमूलिया ऊ	१३
भंगसयं सीयालं	७३	सम्मा पलियपुहुत्ते	७१
मणवयणकायदुप्पणि-	९६	सव्वजणवल्लहत्तं	११
मिच्छत्तमणेगविहं	१६	सव्वे दुबालसंगं	५२
लोगुत्तमदेवम्मि वि	१८	सव्वे सव्वमयाइं	५४
वज्जइ इत्तरिअपरि-	८६	साहम्मियवच्छल्लं	६३
वज्जइ इह आणयण-	९८	साहम्मियवच्छल्लम्मि	६६
वज्जइ इह तेणाहड	८४	सिक्खावयं तु एत्थं	९५
वज्जइ उड्ढाइकम	९०	सुत्तविउद्धस्स पुणो	११७
वज्जणमणंतगुंवरि	९१	सुत्ता उवायरक्खण-	१०४
वयणविसंवायाओ	३०	सुत्तापडिकुट्ठो जे-	६
विउगच्छ त्ति व गरहा	४९	सुलसा अमूढदिट्ठी	६५
विचिगिच्छ देस एगं	५५	सुत्तसूस धम्मराओ	६९
विचिगिच्छाए विज्जा-	५७	संभवमहिगिषेयं	७७
वंदणपूयणसकार-	२०	संलेहणा य अंते	११०
वंदणमेयं मल्लाइ	१७	संसयकरणं संका	४८
सचित्तनिक्खवणयं	१०२	होति समत्थो धम्मं	६
सच्चित्तं पडिवद्धं	९२		

परसप्तममुदरेया—	३४	ता कह सथासागुम—	१६
काम सहायसिद्ध	६४	तिथि तिया तिथि	७४
कालविण्ण य गुणिया	७६	वित्थकरभत्तीए	१०७
कग्ग देसे एग	९३	विधिद विविदेणिको	७९
कदप्प पुग्गुदय	९४	तुल्ले जीवसे कह	९०
रयणे पेयावसे	६१	यूलगपाणियहस्सा	७८
रेत्ताइदिरणार्इ	८८	यूलमुसावायस्स य	८१
गहणा उबारि पयत्ता	१०४	यूलाइछावाणे	८३
गिदि धम्मकहापीई	९	दिसिबयगदियस्म दिसा	९७
गुग्गूले मुयधम्मो	७९	धिज्जाईयगिहाँण	६०
गुरुविण्णो सह काले	१०	न करेइ समय मिच्छ	१९
गोसे भणिओ य विही	११०	नमिअण वद्धमाण	१
जइविस्सामणमुविओ	११९	नवकारेण विबोहो	११२
जइ राया सिद्धजणो	३९	निवसेअ तत्थ सङ्गो	१११
ज मा अहिगयराओ	७०	निस्सन्निय निकरिय	४६
सत्तत्थसदहाण	६८	निस्सक्कियाइरुव	४७
सत्थ विहा सम्मत्त	१४	परदारस्स य विरई	८९
सत्थहिगारी अत्थी	४	परलोगदिय सम्म	९
सम्हा निवसरईए	१०६	पास योसखकुसील—	२१
सह अणवित्थियाण	१९	पुण्वपुरिसा अहोइय	५६
सह पेईहरगमण	११३	पूय च असणपाणा—	९९
सह एत्थददविरई	९३	पय उ अणुण्वयाइ	७२

श्रावकधर्मविधिप्रकरणवृत्त्यन्तर्गतपद्यानामकारादिक्रमः।

पद्याद्यचरणः	पत्रांकः	पद्याद्यचरणः	पत्रांकः
अग्निर्दहति नाकाशं	४२	उचिअत्तेण पवित्ती	१०३
अत्यम्भि रागभावे	१०८	उचिया य दाणकिरिया	१०३
अनिरिक्खया पमज्झिय	८९	उत्सर्गत्रायचारित्व—	१०४
अप्पगन्धमहत्थं	४५	उवसामगसेट्ठियस्स	१६
अर्थी समर्थः शास्त्रेणा—	८	ऊसरदेसं दड्ढेज्जयं	१६
अलियमुवघायज्जणयं	४५	एगाहिअवेहिअतेहि—	६३
अवहितगतिः समन्तात्	१०६	एमेव अहाछंदे	२८
अविराहियसामणस्स	५१	एमेव जारिसेणं	२३
असदृशगुणं तस्मात्तस्मा—	४६	एमेव य मूलुत्तर	२३
आणाए चेव चरणं	८	एयं पि जुज्झइ चिय	७
आद्यं भावारोग्यं	५	एवं अप्परिवडिए	६३
आयुरपूर्वापूर्वैः	१०६	एवं ककारलंभो	५
आलोयणाए विणए	१५	एवं खु जंतपीलण—	८२
आवस्सगसज्झाए	२२	एस कमो नरएसु वि	१०७
आवस्सयाइयाइं	२२	ओसणो वि य दुविहो	२२
इच्छे वेयावडियं	१०८	ओसन्नो वि विहारे	२४
इह खलु कपः शुद्धः सिद्धो	४६	कइया वच्चइ सत्थो	८४
इह हि रमणीशस्वात्ता—	३७	कक्ककुरुया इमा या	२३
इंगात्ते वणसाडी	८२	कयसामइओ पुण्वि	८९

धम्माधम्मपएस	४३	पुंसस्तस्यां प्रवृत्तस्य	२
धर्मानुष्ठानवैतथ्यात्	६	पंचासवप्पवत्तो	२३
धीरपुरिसपरिहाणि	५१	प्रेक्षापूर्वकृतां प्रायः	१
नरएसु सुरवरेसु अ	१०७	वाललीमन्दमूर्खाणां	४५
न सरइ पमायजुत्तो	८९	ब्रह्मचारी गृहस्थश्च	११
नागमवचनं तद्वत्	५	ब्रह्मदेवो ब्रह्मतपो	९२
नाणे नाणायारं	२२	मसइ एत्थ विमासा	२६
निखिलमखिलैः सन्यग्	४९	मङ्गलं शास्त्रसंबन्धः	१
निदाविगहापरिवलि-	५	मिच्छत्तं जमुइस्सं	१६
निहोसं सारवंतं च	४५	मिच्छइंसणमहरां	१०२
निपुणधिपणाऽऽयुज्यान्	३	मूलं द्वारं प्रतिष्ठान-	१५
निर्जितमदमदनानां	१०७	य इह गदिताः स्वा-	३७
पच्चक्खाणं तु तहा	६८	यदपि च वचस्तद्वत्कि-	४६
पडिसेवणपडिसुणणा	३२	यदपि च भवेदल्पग्रन्थं	४५
पढमवीआ गिलाणे	२७	यल्लज्जनीयमतिगोप्य-	१०५
पासत्याईएसुं	२३	यूनो वैदग्ध्यवतः	६१
पासत्याई वंदमा-	२४	यो येन रक्तस्तमनु-	९
पासत्या ओसखा	२१	रायविदूसगमाई	२३
पासत्यो ओसखो	२१	लद्धफलमाणमेयं	६८
पाहुणविसेसदारो	५७	वयसमाणधम्मसंजम-	५९
पिता दासो दामो भ-	१०६	वहमारणअम्मक्खा-	१०७
पिंडविसोही समिई	५९	विपरीता त्वितरा न्यान्	५
		विमलमपि हि चेतः	४८

કહ મામાદયલાભી	૬	જા સજમયા જીવે-	૫૧
કાકણ તકારણ વિચ	૮૨	જીવતસ્મ શ્વ જસો	૧૦૭
કાલે દિણસ્સ પહે-	૯૬	જે દસણવાવળા	૬૩
કાલો શ્વ વિણેઓ	૧૩	જો જેણ થાદિજ્ઞ	૧૦૮
વા ખી ઓણ્યામનસ	૧૦૫	જ અણાણી કમ્મ	૧૦૭
કિહનમ્મ પ પસામા	૭૪	જ વિસયવિરત્તાણ	૧૦૫
કુણમાણો વિ નિપિત્તિ	૩૮	તણસપારનિસણો	૧૦૫
કુણમાણો વિ ચ કિરિય	૧૮	તરવે મૂદ ! મનાગપિ	૫૩
કુલનિસ્સાપ વિહરશ્વ	૨૨	તજ પ્રણામ પ્રણતિ	૧
કેઈ મણતિ મિહિણો	૬૮	તમ્હા કમ્માણીય	૩૮
કોડવમૂર્હકમ્મો	૨૨	તિથિ પર્વોત્સવા સર્વે	૯૪
કીણેપુ વિપ્રર્વાજેપુ	૨	તિમિહો હોઈ કુસીલો	૨૨
કીણમ્મિ કહણમ્મિ	૧૬	તિવ્યયરે વ પમ્મોસે	૧૦૪
કીણે દસણમોહે	૧૬	તીયાદમાવકહણ	૨૨
મેત્તે પહેદ ગોણે	૮૪	તીણતીરમુપેતિ તૈતિ	૧૦૬
મૂદસિયગ પસ	૮૦	તેસિ નમો તેસિ નમો	૧૦૮
મોણો જહા ચલતો	૨૨	તો કહ શિમ્મુતીપ	૬૮
પકાગ મજમાણસ્સ	૮૦	ત્રિધા શુદ્ધ મેદ જલમપિ	૧૦૮
પોપદ પેદમાણ	૨૬	દુપ્પસદવ ધરણ	૫૧
જમ્હા ન ધમ્મમગ્ગો	૮	દુર્ગતિપ્રસૂતાન્ ઝીવાન્	૭
જહ ચિરસચિઅમ્મિધણ-	૧૦૭	દેસમ્મિ વ પાસત્થો	૨૨
જહ પેવ વ મોક્ષકલ્લા	૬	દોસમ્મિ ચ સયમેદ	૧૦૮

सटीकं—

श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ।

24

25

26

॥ अर्हम् ॥

॥ न्यायान्भोनिविश्रीमद्विजयानन्दसूरिभ्यो नमः ॥

याकिनीमहत्तरासूनुश्रीहरिभद्रसूरिसंख्यं

श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ।

(श्रीमानदेवसूरिविवृतवृत्त्युपेतम्)

द्वेधा धर्मप्रणेतारं, नत्वा वीरं जिनेश्वरम् ।

वक्ष्ये श्रावकधर्माख्य-तन्त्रे वृत्तिं समासतः ॥ १ ॥

अत्र चाचार्यः शिष्टसमयप्रतिपालनाय विघ्नविनायकोपशान्तये प्रयोजनादिप्रतिपादनार्थं चादाविदं गाथासूत्रमुपन्यस्तवान्—

नमिऊण वद्धमाणं, सावगधम्मं समासओ वोच्छं ।

सम्मत्ताईभावत्थ-संगयं सुत्तणीईए ॥ १ ॥

“ नमिऊणे ” त्यादि ॥ इह हि शिष्टाः कचिदिष्टे वस्तुनि प्रवर्तमानाः सन्त इष्टदेवतानमस्कारपुरस्सरमेव प्रवर्तन्ते । तदुक्तम्—

“ प्रेक्षापूर्वकृतां प्रायः, प्रारम्भेषु चतुष्टयम् । वक्तुं युक्तं विनेयानां, प्रवृत्त्युत्साहवर्धनम् ॥ १ ॥ मङ्गलं शास्त्रसंबन्धः, शरीरं सप्रयोजनम् । चतुष्टयमभिप्रेतं, प्रत्यूहापोहि मङ्गलम् ॥ २ ॥ ” इत्यादि ।

अयमप्याचार्यो नहि न शिष्ट इत्यतः शिष्टसमयप्रतिपालनाय । तथा श्रेयांसी बहुविघ्नानि भवन्तीति । उक्तं च—“ श्रेयांसी बहुविघ्नानि,

१ “ अत्राचार्यः ” इति अ-पुस्तके । २ “ वृत्त्युत्साहविवर्धन ” इति अ-पुस्तके ।

भवन्ति महतामपि । अभयमि प्रवृत्ताना, चापि यान्ति विनायका-
 ॥ १ ॥ ” इति । इदं च प्रकरणं सम्यग्दर्शनादिहेतुत्वान् भेयोभूत
 वर्ततेऽतो विप्रविनायकोपशान्तये, सिद्धा होयम्, इष्टदेवतामुनि-
 प्राप्तिपुण्यप्रभावान् । ननुक्तम्—“ मत्र प्रणाम, प्रणवि-प्रहृता दे-
 वता प्रति । मनोवाचायचेष्टाना, शिष्टेष्टविषये गतिः ॥ १ ॥
 पुनस्तस्या प्रवृत्तस्य, भेयसो जन्मकर्मणः । तेन न्यक्कृतमामर्ष्या,
 क्षीयन्ते विप्रदेवतः ॥ २ ॥ क्षीयेषु विप्रक्षीयेषु, जायते निरपद्रवा ।
 भोक्तव्याख्यानविषय-व्यापारविपरम्परा ॥ ३ ॥ ” इति । तथा
 प्रयोजनादिरहिते प्रेक्षावन्तो न प्रवर्तन्ते, तदुक्तम्—“ सर्वस्यैव हि
 शास्त्रस्य, कर्मणो वाऽपि कस्यापि । यावन् प्रयोजनं नोक्तं, तावत्त-
 त् केन गृह्यताम् ? ॥ १ ॥ ” तथा—“ सिद्धार्थं सिद्धसबन्ध,
 भोक्तु भोक्ता प्रवर्तते । शास्त्रादौ तेन वक्तव्यः, सबन्धः सप्रयोजन
 ॥ १ ॥ ” अथ प्रयोजनादिप्रतिपादनार्थं च । तत्र “ नमिऊण
 वदमाण ” मित्यनेनेष्टदेवतानमस्कारमाह, अयमेव चोक्तन्यायादिप्रो-
 परामहेतुः । “ सावगधम्म ” मित्यादिना स्वभिधेयादिनयम् । त-
 थाहि—“ भावकधर्म समासतो वदये ” इति वदता साक्षान् श्रावणध-
 र्मोऽभिधेयतया निर्दिष्टः । सामर्ष्याश्च तत्परिज्ञानाग्रनन्तरादि प्रयोजन
 साध्यसाधनादिलक्षणश्च सबन्ध इति समुदायार्थः । अथयार्थं
 पुनर्ध्याय्यालक्षणापुरोधाद् योजनीयः, तच्चेदम् (स पाठम्)—
 “ समुदितपशमादौ विद्वान् वेदेदिह सहिता, तदनु च पद तस्यैवार्थं

वेदेदथ विग्रहम् । निपुणभणितिं तस्याऽऽक्षेपं तथाऽप्यत्र च निर्णयं,
 युधजनमता सूत्रव्याख्या भवेदिति पट्टधिधा ॥ १ ॥ ” तथा—
 “निपुणधिपणाऽऽयुष्यान् शिष्यान्पेक्ष्य तथेतरेण, बहुतिथपधान-
 र्थान् सार्थान् प्रतीत्य तथा परान् । नदिह वचसां भावार्थस्य प्रसा-
 सनमञ्जसा, तदिति विदुषां व्याख्यालक्ष्म प्रतीतमतः परम् ॥२॥ ”
 इत्यादि । इह च गमनिकामात्रफलत्यागं प्रस्तुतप्रारम्भस्यानन्तरव्या-
 ख्यालक्षणातुरोधेन भूम्ना भावार्थकथनं क्रियते । शेषव्याख्यालक्षणा-
 योजना तु स्वयमेव सूरिभिर्वर्णनीया ॥ तत्र “ नमिऊण वद्धगाण ”
 मिति “ णमुं प्रहत्वे शब्दे ” इत्यस्य धातोः “ एककर्तृकयोः पू-
 र्वात् ” इति क्त्वा प्रत्यये “ क्त्वातुम (मः) तूण-तुआणा ”
 इति प्राकृतलक्षणेन क्त्वस्तूणादेशे “ कगचजतदपचयां लोपाद् य-
 श्रुतिः ” इति तलोपे “इच्च क्त्वातुमृतव्येषु” इतीकारेण ‘नमिऊण’
 मिति भवति । नत्वा-प्रेणिपत्य, कम् ? ‘वर्धमानं’ वर्तमानतीर्था-
 धिपतिम्, अत्रापि “ सर्वत्र लवरां ” इति रलोपे “ नो णः ”
 इति नस्य णत्वे चैवं प्राकृतपाठः । क्त्वाप्रत्ययस्योत्तरक्रियासापेक्ष-
 त्वादुत्तरक्रियामाह—“ सावगधम्मं समासओ वोच्छ ” मिति श्रा-
 वकाः-वक्ष्यमाणशब्दार्थास्तेषां धर्मः-निःश्रेयसनिवन्धनं सन्न्यस्त्यादि-
 परिणामः सं, यतो निःश्रेयससिद्धिः इति वचनान् तद्वेतुश्च धात्व-
 चेष्टा कारणे कार्योपचारात् श्रावकधर्मस्तम्, ‘समासतः’ संक्षेपेणे-
 त्यात्मनः प्रस्तुतप्रवृत्तेः प्रयोजनमाह । ‘वक्ष्ये’ अभिधात्ये, “ वचोऽन-
 उच्च ” इत्यादिना च प्राकृतलक्षणेन ‘वोच्छ’ मिति भवति । एवं

सर्वत्र प्राकृतलक्षणप्रसिद्ध स्वयमेव दृश्यम्, सर्वं हि नोच्यते प्रन्म-
विस्तरभयात्, विशेषणाय तु यणिष्याम । किंविध भावकधर्मम् ?
इत्याह—“ सम्मत्तार्हभावत्यसगत ” सम्यक्त्वम्—अभिधात्यमान-
स्वरूपम्, आदिशब्दादगुत्रतादिप्रह, सम्यक्त्वादीना भावार्थे—पर-
मार्थे सम्यक्त्वादिभावार्थे, ह्रस्वदीर्घौ मिथ ” इति वचनात्पूर्व-
पदस्य स्वीयत्वम्, सम्यक्त्वादिभावार्थेन सगत—युक्तं सम्यक्त्वादि-
भावार्थसगतम् । सूत्रनीत्या ' आगमन्यायेन, अनेन तु सर्वेशा-
गमानुपुस्त्या प्रवरणस्थ प्रामादयमाह ॥ १ ॥

एवमाद्यगायायां मङ्गलादिचतुष्टयमभिधाय भावकधर्मस्य प्र-
स्तुतत्वात् भावकपदस्यान्वयमाह—

परलोकहितं सम्म, जो जियवचण मुखेइ उवउणो ।

अहतिष्यकम्मविममा, सुकोसो सावगो एत्थ ॥ २ ॥

‘ परलोक ’ गाहा व्याख्या—जिनवचन य गृणोति स
भावक इति शेषः । तत्र “ भु भवणे ” अस्मात् कृणि प्रत्ययेऽ-
कादेशो ऐष्याकादेशो च भावक इति भवति । तत्रच भवणक्रिया-
योगात् भावक, एव चेतिप्रसङ्ग, प्रतिनिधित्व भावकस्यपदेशमागा-
गमे रूढ, यदुक्तम्—“ सम्मत्तम्मि स सद्धे, पलिअपुहुत्तेण सा-
वगो होजा ” इत्यादि । ततो नियमवत्तमाह—जिनवचन य गृ-
णोति स भावक । जिनवचनस्वरूपमाह—‘ परलोकहितं ’ पर-
लोक—देवादिजन्म प्रधानजन्म वा समी दित—पृथक् परलोकहितम्,
जिनवचनप्रवणादि परलोकोऽस्तुह्यस एव भवति । सम्प्रगिति भवणे

क्रियाविशेषणम् । ‘सम्यग्’ अवैपरीत्येन श्रवणविध्याराधनेन,
न तु च्छलान्वेषणादिनेत्यर्थः । श्रवणविधिश्चायम्—“ निहाविगहा-
परिव-ज्जिएहिं गुत्तेहिं पंजलिउडेहिं । भत्तिवहुमाणपुव्वं, उवउत्तेहिं
सुण्येव्वं ॥ १ ॥ ” इत्यादि । तदेवाह—‘ उवउत्तो ’त्ति ‘उपयुक्तः’
दत्तावधानोऽपरशुश्रूपापरिहारेण, तया हि तत्त्वपरिणतेरभावात् ।
तदुक्तम्—“ विपरीता त्वितरा स्यात्, प्रायोऽनर्थाय देहिनां सा
तु । या सुप्तनृपकथानकशुश्रूपावस्थिता लोके ॥ १ ॥ ” एवंविधं श्रवणे
हेतुमाह—‘ अइतिव्वकम्मविगमा ’ इति अतितीव्रस्य—अत्युत्कटस्य
कर्मणः—ज्ञानावरणीयमिध्यात्वादेर्विगमाद्—विनाशादतितीव्रकर्मविग-
मादिति । “ ड्सेड्ढे दुहि लोपः ” इति ड्सेल्लोपे “ जस्ड्ढस्यासु ”
दीर्घत्वे चैवं भवति । ततश्चातितीव्रकर्मविगमाद्धेतोर्यः शृणोति स
श्रावकः, नहि तीव्रकर्मविगममन्तरेण सम्यक्श्रवणसंभवः, परिणते-
रभावात् । विशिष्टफलं च श्रवणमभिप्रेतम्, तच्चैवमेव । तदुक्तम्—
“ कह सामाइयलाभो ?, तस्सव्वविघाइदेसवावाई । देसविघाईफड्ढा-
अणंतवड्ढीविसुद्धस्स ॥ १ ॥ ” एवं ककारलंभो, सेसाण वि एवमेव
कमलंभो । ” इत्यादि । शेषं तु दूरभव्यस्य श्रवणमप्यश्रवणकल्पम्,
तदुक्तम्—“ आद्यं भावारोग्यं, वीजं चैषा परस्य तस्यैव । अधिका-
रिणो नियोगा-धरम इयं पुट्टलावर्ते ॥ १ ॥ स भवति कालादेव,
प्राधान्येन सुकृतादिभावेऽपि । ज्वरशमनौषधसमयव-दिति समय-
विदो विदुर्निपुणम् ॥ २ ॥ नागमवचनं तद्वत्, सम्यक् परिणमति
नियम एषोऽत्र । शमनीयमिवाभिनवे, ज्वरोदयेऽकाल इति कृत्वा

॥ ३ ॥ ” इत्यादि ॥ ‘स’ इत्यादि । स इत्यनन्तरोद्दिष्ट ‘उत्कृष्ट’ प्रधान, मुख्यभावकव्यपदेशानिवन्धनभाजनत्वान् तस्य । यद्वा ‘शुक्र’ शुक्लपादिक ‘स’ उक्तस्वरूप भावक ‘अत्र’ प्रस्तुते, न ॥ भवणक्रियासबन्धमात्रेणेति गाथार्थ ॥ २ ॥

ननु किमेति सम्यक्कृत्वणनिबन्धनकर्मद्वारासवानेवात्र भाष-
कोऽधिविषये नापरः ? उच्यते—तस्मैव क्रियाफलयोगेन प्रस्तुता-
नुष्ठानाधिकारित्वादन्यस्य तत्करणे दोषसमवादित्वाद्—

अहिगारिणां सु धम्मो, कायश्चो अण्हिगारिणो दोसो ।
आणामंगाओ चिय, धम्मो आणार्हे णडियदो ॥ ३ ॥

“अहिगारिणां” गाहा व्याख्या—अधिकरणमधिकारः—
प्रस्तुतक्रिया प्रति योग्यत्वम्, स च प्रदर्शितकर्मद्वारासलक्षणो वक्ष्य-
माणार्थित्वादिष्विहव्यङ्ग्यः, स विद्यते यस्यासावधिकारी, मत्वर्थीये-
नविधानात्, तेनाधिकारिणा । ‘सु’ इति निश्चयवितर्कसमापनास्तु
इति निश्चयाविबचनः सुनिपातः । ततश्चाधिकारिणैव धर्मः कर्तव्यो
नापरेण, अधिकारिण एव क्रियाफलयोगात्, इतरस्य धानर्थस्यापि
समयान् । एतदेवावधारणफलद्वारेणाऽऽवित्करोति—“अण्हिगारिणो
दोसो” इति । अधिकारी यो न भवति सोऽनधिकारी—प्रतिपादित-
प्रतीपः तस्य दोष—अनर्थो धर्मकरण इति गम्यते, अनधिकारिणो
हि विराधनानिवन्धनोऽनर्थ एव । अत एवोक्तम्—“अविधिहता-
द्वरमकृतमेव” । तथा आगमः—“जह चेव स मोक्सफला, आणं
आणहिआ जिणिपाण । ससारदुक्खसफलथा, तह चेव विराहिआ
दोइ ॥ १ ॥” तथा—“धर्मानुष्ठानपैतध्यात्, प्रत्यपायो महान् भवेत् ।

रौद्रदुःखौघजनको, दुष्प्रयुक्तादिवौपधात् ॥ १ ॥ ” ननु यद्येवं कथं
चतुर्थभङ्गपतितरूपकोपमितचैत्यवन्दनाधिकारेऽभिहितम् ?—“ एयं
पि जुज्जइ चिय, तयणारंभा ड तप्फलं व जञ्चो । तप्पञ्चवायभावां,
वि हंदि तत्तो न जुत्तो त्ति ॥ १ ॥ ” इत्यादि । अत्र हि विधिही-
नभावशून्यचैत्यवन्दनाया अपि लौकिकत्वेन लौकिकवन्दनाफलमुक्त-
मेव, अत्रोच्यते—नन्वत्राप्येकान्तानाराधनाद्वारेण विराधनाजनिता-
नर्थफलाभाव एवोक्तः, न हि किल चिकित्साक्रियाभासमात्रव्यापारप-
रोऽपि पुरुषोऽत्र तथाविधचिकित्सापक्रियाकृतमपकारमवाप्नोति ।
विराधनासद्भावे तु तन्निबन्धनोऽनर्थः प्राप्तव्य एव तत्प्रवृत्तेन
प्राणिना । आराधनापक्षेऽपि यद् दर्शनलाघवादिनिदानमसद्विधानमा-
धत्ते तन्निमित्तं विशेषतोऽनर्थमवाप्नोत्येवास्माँ । तदुक्तम्—
“ सीयलविहारओ खलु, भगवंतासायणानिओगेणं । तत्तो भयो
अणंतो, किलेसवहुलो जञ्चो भणियं ॥ १ ॥ ” इत्यादि, तन् स्थित-
मिदमनधिकारिणः कारणे दोष इति । अत्रैव हेतुमाह—“ आणा-
मंगाओ चिय ” इति । आज्ञा—सर्वज्ञवचनं तस्या भङ्गः—उल्लङ्घनं
तत एव, “ चिय चेय एवार्थे ” इति एवकारार्थे चियनिपातः;
आज्ञाभङ्ग एवात्र दोषकारणम्, शेषस्याशुभभावादेरत्रैवान्तर्भूतत्वात्
नापरमित्यवधारणार्थः । नन्वेतदेव कथं यदुताऽऽज्ञाभङ्गे दोषो धर्मस्तु
न भवति ? इत्याह—“ धम्मो आणाणं पडिवट्ठो ” इति । “ दुर्गति-
प्रसृतान् जीवान्, यस्माद्धारयते ततः । यत्ते चैतान् शुभे स्थाने,
तस्माद्धर्म इति स्मृतः ॥ १ ॥ ” इति वचनान् ‘ धर्मः ’ उक्तस्वरूपः

‘ आशाया ’ उक्तस्वरूपायामेव, “ दाडमिड्मूहीनामिदेददात ” इति केरेदादेशः । ‘ प्रतिबद्ध ’ सषट्ठो व्यवस्थित इति यावन् । तथा चोक्तम्—“ आशाए बिअ चरण, तन्मगे ” गाथा ॥ तथा—“ जम्हा न भम्ममग्गे, मोतुण आगम इह पमाण । विअइ छउम त्याण, तम्हा तत्थेअ जइयन्व ॥१॥ ” इत्यादि । इति गाथार्थः ॥३॥

अधिकारिणमेव पञ्चस्यज्ञानिलस्य माहाशह—

तत्पहिगारी अत्थी, समत्थमो जो स सुत्तपडिक्कट्ठो ।

अत्थी उ जो विखीमो, समुवठिमो पुच्छमाणो य ॥४॥

“ तत्पहिगारी ” व्याख्या—‘ तत्र ’ इति प्रस्तुते भाषक धर्मे ‘ तत्र ’ एवव्यवस्थिते वा सर्वत्रैव धर्मे ‘ अधिकारी ’ योग्यः क्रियाफलभागित्यर्थः । किंविधः ? इत्याह—अर्थी समर्थको यो न सूत्रप्रतिबुद्धः । तत्रार्थः—प्रयोजनमभिधात्यमानलिङ्गगम्य यस्यास्ति सोऽर्थी, पुरुषार्थेषु धर्मस्य प्राधान्यात् तत्राऽऽसेवनात् तत्पर इत्यर्थः, न तु पापलिङ्गधर्मपध्यारुचिमान् । तथा समर्थ एव समर्थकः, चाषादेराकृतिगणत्वात्स्वार्थिकः कन्, ‘ जातो वा स्वार्थे वेल्लोला ’ इति वा प्राकृत कप्रत्ययः । ‘ समर्थ ’ शक्त, न त्वङ्गीकृतमपि धर्मं परेभ्यो भेद्यान् त्यजति । तथा यो न सूत्रप्रतिबुद्धः, ‘ य ’ इति षरेरो, य एवविधः सोऽधिकारीति योगः, सूत्रेण—आगमेन प्रति बुद्ध—निवारितो नेति योगः, कथञ्चिदर्थित्वसामर्थ्ययुक्तोऽपि शास्त्रे निवारितोऽनधिकार्येवेत्यभिप्रायः । तथाऽन्वैरप्युक्तम्—“ अर्थी समर्थः शास्त्रेणाप्युदस्तो धर्मोऽधिक्रियते ’ इति । एषा चार्थित्यादि

गुणानामेवमेव प्रवर्तकनिरूपणाप्रवृत्तेरित्यमुपन्यासः । तथाहि—
 नानर्थिनि सामर्थ्यनिरूपणावसरः, अर्थित्व एव तत्संभवात् । अत
 एव कैश्चिदुच्यते—“ यो येन रक्तस्तमनुप्रवेष्टुमव्याहतस्तस्य स
 एव पन्थाः । अर्थित्वसंचोभजडेक्षणेन, नोद्वीक्षणीयस्त्वमरेश्वरोऽपि
 ॥ १ ॥ ” न चासमर्थे शास्त्रपर्युदासपर्यालोचनावकाशः, असाम-
 र्थ्येनैव शेषचिन्ताया निरवकाशत्वात् । एवमेवाध्यादिगुणानां कार्य-
 लिङ्गगम्यं स्वरूपमाह—‘ अत्थी उ जो ’ इत्यादि, अर्थीति व्याख्ये-
 यनिर्देशः, तुशब्दः पुनःशब्दार्थे । ततश्चायमर्थः—अर्थी पुनः कथं
 लक्ष्यः ? तत्राह—‘ यो विनीतः समुपस्थितः प्रच्छंश्च ’ तत्र विनी-
 तः—धर्मप्ररूपकं प्रति प्रतिपत्तिरूपाभ्युत्थानादिविनयं कुर्वन्नर्थीति
 लक्ष्यते, तथा सम्यग् उप—सामीप्येनोत्थितः—धर्मश्रवणादौ व्यक्तीकृ-
 तसम्मुखीभावः, न तु प्रयोजनान्तरैरेव क्रोडीकृतत्वादसम्मुखीनः,
 तथा प्रच्छंश्च “ प्रच्छ झीप्सायाम् ” इति धातोः शतुः “ न्तमाणौ
 शतृशानचोः ” इति माणादेशे प्राकृते पुच्छमाण इति स्यात् ।
 शीलार्थो वा “ शक्तिवयःशीलेषु ” इति लटः शानजादेशः । ‘ प्रच्छन्’
 झीप्सन्, धर्मस्वरूपग्रहणविध्यादिकमिति गम्यते । चशब्दस्तूक-
 द्वारेण त्रिभिरपि लिङ्गेः समुदितैः प्रायोऽर्थित्वं परिपूर्णं लक्ष्यत
 इत्याह । इति गार्थः ॥ ४ ॥

समर्थं व्याचष्टे—

होति समत्थो धम्मं, कुणमाणो जो न वीहइ परेसिं ।

माइपिइसामिगुरुमा—इयाण धम्माणभिण्णणं ॥ ५ ॥

“ होइ समत्थो ” गाहा व्याख्या—‘ भवति ’ जायते ‘ समर्थः ’

इति व्याख्येयम् । किंविध ? इत्याह—धर्ममित्यादि । ‘ धर्म ’
 उक्तस्वरूप चिकीर्षित ‘ कुर्वाण ’ इति वर्तमानसामीप्यनिर्देशात्
 करिष्यमाण—धर्मं विधास्यमानो य ‘ न विभेति ’ नो प्रस्यति,
 “ भियो भावीहौ ” इति भियो बीहादेरा । ‘ परेभ्य ’ आत्मन्य
 तिरिक्तेभ्य, “ कचित् पञ्चम्या ” इति षष्ठीभावः । परानाह—
 ‘ मातापितृस्वामिगुरुर्वादिभ्य ’ मात्रादयः प्रतीता, तेषां द्वन्द्वं कृत्वा
 ऽऽदिशब्दस्य यथायोगं योगः । ततश्च मातापित्रादिभ्यो न विभेति,
 अनेन च योनिस्तबद्धा बन्धवो गृहीता । तथा “ स्वाम्यादिभ्य ”
 इत्यनेनापि रक्तकसहायादिरूपा राज्ञामात्मभिर्मादय उपात्ता । तथा
 “ गुरुर्वादिभ्य ” इत्यनेन चान्धवाद्यागता अपरधर्मदातार केलो
 पाभ्यायादयश्च तदभिषाक्षोपात्ता द्रष्टव्या । पञ्चश्च किंभूतेभ्यो
 भयं सम्भवति ? इत्याह—‘ धर्मानभिज्ञेभ्य ’ अधिकृतधर्मकुरा
 लेभ्य, अधिकृतधर्मकुरालास्तु तदनुकूला एव भवेदुरित्यभिप्रायः ।
 ततश्चैतेभ्यो यथोत्तरकालभाविभ्यो बहुतमादिभयनिबन्धनेभ्यश्च यो
 न विभेति स भयत्रयमुक्तः समर्थोऽत्र द्रष्टव्यः । इति गाथार्थः ॥५॥

सूत्रप्रतिकुष्टमाह—

मुत्तापडिकुट्टो जो, उत्तमधम्माणं लोकाविस्तराए ।

गिहिधम्मं बहु मणयइ, इहपरलोए विहिपरो य ॥ ६ ॥

उचिर्यं सेवइ वित्ति, सा पुणं नियवुल्लकमागया मुद्धा ।

माहणराचियवइसा—ए मुद्धमुदाणं नियनियमा ॥ ७ ॥

“ मुत्तापडिकुट्टो ” गाथा “ उचिर्य ” गाथा व्याख्या—सू

त्राप्रतिकुष्ट इत्युक्तस्यार्थमाह—“ जो उत्तमधम्माण ” इत्यादि ।
य इत्युद्देशः, यत्तदोर्नित्याभिसंवन्धाद् य एवंविधः स सूत्राप्रति-
कुष्ट इति योगः । ‘ उत्तमधम्माण ’ इति उत्तमधर्मेभ्यः, प्राग्वत्
पञ्चम्याः षष्ठी । ‘ लोकापेक्षया ’ लोकाश्रयेण, लोके हि—“ ब्रह्मचारी
गृहस्थश्च, वानप्रस्थो यतिस्तथा । ” इत्यादयो ये धर्मा रूढास्तेभ्यः
सकाशाद् गृहिधर्ममिति सामान्यनिर्देशेऽपि प्रक्रमादधिकृतं श्रावकधर्मे
‘ बहु मन्यते ’ ज्यायांसं प्रतिपद्यते, लोकधर्मापेक्षयैव श्रावकधर्मे बहु
मन्यते, न तु लोकोत्तरयतिधर्मापेक्षयापीत्यभिप्रायः । इहपरलोके
विधिपरश्च सूत्राप्रतिकुष्ट इति सण्टङ्कः । तत्रेह—इत्यास्मिन् जन्मानि,
परलोके—अन्यजन्मनि, पृथक् पदे समाहारद्वन्द्वात् सप्तम्येकवचनम्,
विषयसप्तमी चेयम्, इहलोकविषये परलोकविषय इत्यर्थः । इहेति श्राव-
कधर्माधिकारनिरूपणावसरे वा परलोके विधिपरः परलोकनिबन्ध-
नधर्मानुष्ठाने प्रकृतकल्पाराधनपरायण इति भावः । ‘ चः ’ समुच्चये
॥६॥ तथा ‘ उचितां ’ प्रकृतधर्माप्रतिकूलां ‘ सेवते ’ आश्रयते ‘ वृत्तिं ’ वर्त-
नम्, लोकधर्मविरुद्धवृत्तिपरिहारेणोचितामेव वृत्तिं यः सेवते स सू-
त्राप्रतिकुष्ट इत्यर्थः । वृत्तिमेवाह—‘ सा पुनर्निजकुलक्रमागता शुद्धा ’
सा तु वृत्तिर्निजकुलक्रमेण—स्यान्वयपरिपाट्याऽऽगता—प्राप्ता शुद्धा—
तथाविधदोपरहिता, अनेन कुलक्रमागतामपि तथाविधाशुद्धां योनि-
पोपणादिकां वृत्तिमनुचितामाह । सा तु ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यानां शुद्ध-
शूद्राणां च चतुर्णां वर्णानाम्, शुद्धविशेषणं शूद्राणां तथाविधधीवरा-
दिव्यवच्छेदार्थम् । ‘ निजा निजा ’ आत्मीयाऽऽत्मीया, वीप्सायां द्वि-

रुणो पुर्यस्य ह्रस्वत्वे के च प्राकृते ' नियनियगा ' इति भवति ।
ततश्चैवंविधां वृत्तिं च य शुद्धां सेवते स सूत्राप्रविकुष्ट इत्यावेदितं
भवति ॥ ७ ॥

सदेवं बहुमानविधिपरतोचितवृत्तिभिर्यथोपन्याससंमविनीभि
सूत्राप्रविकुष्टत्वमेव बोध्यं सांप्रत बहुमानित्वादिगमकानि प्रत्येकं पञ्च
पञ्च लिङ्गानि जिज्ञासयिष्युराचार्ये संबन्धमारचयन्निदमाह—

एष पुण विण्णेषा, लिङ्गोद्दिष्टो परोपकारीहि ।

ताई तु पंच पंच य, सिण्हं पि ह्वंति एयाई ॥ ८ ॥

“ एष ” गाहा व्याख्या—‘ एते ’ इति बहुमान्या (माना)-
व्य, पुनः शब्दो भिन्नवाक्यत्वायाम्, ‘ विज्ञेयाः ’ ज्ञातव्याः ‘ लि-
ङ्गेभ्य ’ गमकचिह्नेभ्य, “ भ्यसञ्च द्विषो मुंतो ” इति भ्यसन्तमि-
दम् । ‘ परोपकारिभि ’ परोपकाराय धर्मव्याख्यादानानुपसैराभा-
र्यादिभिरित्यर्थः । ‘ प्रवर्तकादिभिः ’ इति कचित्पाठः, तत्रापि त
एष प्रवर्तकाः, आदिशब्दादायकशिक्षकादिपरिमहः । ‘ तानि तु ’
लिङ्गानि पञ्च पञ्च ‘ त्रयाणामपि ’ बहुमान्या (माना) दीना ‘ भवन्ति ’
सन्ति ‘ एतानि ’ वक्ष्यमाणानि । इति गान्यार्थ ॥ ८ ॥

तान्येवाह—

गिदिधम्मकहापीई, निंदाञ्जवणं च तदणुकं पा य ।

सविसेसजाणथिच्छा, विचनिवेसो तहि चं च ॥ ९ ॥

“ गिदिधम्म ” गाहा व्याख्या—‘ गृहिधर्मकथाप्रीतिः ’

प्रस्तुतश्रावकानुष्ठानकथने प्रमेति परमार्थः, सा बहुमानजन्यत्वाद्-
बहुमानगमकं लिङ्गम्, एवं सर्वत्र योज्यम् । तथा ' निन्दाश्रवणं '
प्रक्रमात् श्रावकधर्मनिन्दाया अश्रवणम् । ' चः ' समुच्चये । ' तद-
नुकम्पा ' निन्दाप्रवृत्तप्राणिकरुणा, साऽपि बहुमानकार्यमेव; तद्बहु-
मानाद्धि तन्निन्दोद्यतान् आपदास्पदं प्रतिपद्यमानोऽनुकम्पते, क्षिप्य-
मानानामनुकम्पास्पदत्वात्; न तु द्वेष्टि, पुरुषार्थानुपयोगात् । एवं बहु-
मानकार्यत्वमुत्तरयोरपि द्रष्टव्यम् । ' चः ' समुच्चये । तथा सविशेषा-
ज्ञानेच्छा-जिज्ञासा सविशेषज्ञानेच्छा, प्रस्तुतगतेति गम्यते । तथा
' चित्तनिवेशस्तत्रैव ' इति चित्तस्य-अन्तःकरणस्य निवेशः-न्यासः
' तत्रैव ' प्रस्तुतधर्म एव । इति गार्थार्थः ॥ ६ ॥

विधिपरताल्लिङ्गान्याह—

गुरुविणओ तह काले, नियए चिइवंदणाइकरणं च ।

उचियासण जुत्तसरो, सज्झाए सययमुवओगो ॥१०॥

“ गुरु ” गाहा व्याख्या—गुरवः—मात्रादयः प्रस्तुतधर्म-
दातारो वा तेषामुचितप्रतिपत्तिर्गुरुविनयः, स हि सर्वत्र धर्मश्रवणादौ
क्रियमाणो विधिपरतां गमयति । तथा ' काले निजे चैत्यवन्दना-
दिकरणम् ' तत्र चैत्यवन्दनाया निजः कालः सन्व्यात्रयादिलक्षणः ।
यदुक्तं पूजानुषङ्गेण—“ कालो इह विणोओ, संभाओ तिणिए
ताव ओहेणं । वित्तिकिरियाऽविरुद्धो, अहवा जो जस्स जावइओ
॥१॥ ” ' चैत्यवन्दनादेः ' इत्यादिशब्दात् प्रस्तुतधर्मश्रवणप्रहरणा
देशोचिते काले करणं-विधानम् । चः प्राग्वत् । तथोचितास-

सर्वत्र धर्मश्रवणादौ, छन्दोभङ्गमयादुत्तरेण समस्तनिर्देशः । तथा 'युक्तस्वरः' उचितध्वनिः सर्वत्र चैत्यवन्दनादौ । तथा 'स्वाध्याये' सिद्धान्तप्रसिद्धे 'सतत' सर्वदा 'उपयोगः' उपयुक्तता, सर्वमेतदपिकृतेऽन्यत्र च क्रियमाणे विधिपरता गमयतीतिविधिपरतालिङ्गत्वमस्य द्रष्टव्यम् । इति गायार्थः ॥ १० ॥

उचितपृष्ठितिलिङ्गान्याह—

सन्ध्वजणवद्भूतं, अग्राह्यं कम्म धीरया वसणे ।

जहसत्ती चागतया, सुलङ्घलक्ष्णं धर्मे ॥ ११ ॥

“सन्ध्वजण” गाढा व्याख्या—‘सर्वजनयद्भूतम्’ सक-

ललोकप्रियत्वम्, तद्धि समुचितपृष्ठित्यर्थव निर्वर्तयतीति उचितपृष्ठितिलिङ्गम् । तथा ‘अग्राहित’ अनिन्दित ‘कम्म’ जीविकालक्षणम्, “तत् मस्कृतान् सिद्धान् माध्यमानाच” इति वचनात्सिद्धावस्थाया विवक्षितत्वात् सस्कृतकृत एव सेलोप, प्राकृते तु ‘कम्म’ इति भाष्यम् । तथा ‘धीरया’ दैन्यानाभयणरूपा ‘व्यमने’ विपदि । तथा ‘यघाराक्ति’ शक्त्यनतिव्रमेण, प्राकृतत्वादसरपसमासेऽपि दीर्घः । ‘त्यागलपसी’ प्रतीते, “द्विचपनस्य बहुवचन” इत्यौतो भसि ‘चागतया’ इति भवति । तथा ‘सुलङ्घलक्ष्णत्वं’ परमार्थलक्ष्णत्वं ‘धर्मे’ धर्मविषयम् । एतदप्यरिसमोचित्यपृष्ठितिनिमित्तमेव प्राय इति तज्जिह्वत्व सिद्धम् । इति गायार्थः ॥ ११ ॥

प्रकृत निगमयन्नाह—

एषहि तदहिगारिचणं ध्रुवं सक्खणेहि नाउणं ।

गिहिधम्मं गाहिजा, सिद्धंतविराहया इहरा ॥ १२ ॥

“ एए ” गाहा व्याख्या—‘ एतैः ’ अनन्तरोद्दिष्टैरर्थित्वा-
दिभिः ‘तदधिकारित्वं’ प्रकृतश्रावकधर्मयोग्यत्वं ‘ ध्रुवं ’ निश्चितम्,
लक्ष्यते तैरिति लक्षणानि—लिङ्गानि तैः ‘ ज्ञात्वा ’ अवबुध्य ‘ गृहि-
धर्म ’ प्रकृतं ग्राहयेत्, तदग्रहणायोपस्थितमिति गम्यते । ज्ञानार्थो
वा गृह्णातिः, तेन बोधयेदप्येवंविधमेव, अन्यत्र दोषसंभवात् । तमे-
वाह—‘ सिद्धान्तविराधना ’ सर्वज्ञाज्ञाखण्डना, तथाहि तदाहा—
“ आलोअणाए विणाए ” इत्यादि । ‘ इतरथा ’ अन्यथा, पूर्वोदित-
निरूपणामन्तरेणापि तदग्रहणायामित्यर्थः । इति गाथार्थः ॥१२॥

तमेव ग्राहणीयतयोदितं श्रावकधर्मं संपिण्ड्याह—

सम्मत्तमूलिया ऊ, पंचाणुज्वय गुणज्वया तिप्पि ।

चउसिक्खावयसहिआ, सावगधम्मो दुवालसहा ॥१३॥

“ सम्मत्त ” गाहा व्याख्या—सम्यक्त्वं मूलं—प्रथमं
कारणं येषां तानि सम्यक्त्वमूलानि, “ कमलाकृतयो वा ” इति
पुल्लिङ्गता । ‘ तुः ’ अवधारणे, सम्यक्त्वमूलान्येव, नहि सम्यक्त्व-
मन्तरेणाणुव्रतादिसंभवः । तदुक्तम्—“ मूलं द्वारं प्रतिष्ठानमाधारो
भाजनं निधिः । द्विपट्कस्यास्य धर्मस्य सम्यग्दर्शनमिष्यते ॥१॥ ”
पञ्चेति संख्या, अणूनि—लघूनि महाव्रतापेक्षया व्रतानि—प्रतीतान्य-
णुव्रतानि । तथा गुणव्रतानि त्रीणि, पुल्लिङ्गता प्राग्वत् । चत्वा-
रीति संख्या, शिक्षा—अभ्यासः तत्प्रधानानि व्रतानि शिक्षाव्रतानि
पुनः चतुःशब्देन समासः संज्ञात्वात् प्राकृतत्वाद्वा; तैः सहितः—युक्तः

१ ग्रहधातुरित्यर्थः, “ इकिञ्चित् स्वर्णार्थं ” सि० ५-३-१३८ इति
तिवप्रत्यये ‘ गृह्णाति ’ इति । अनन्तर सिप्रत्यये सिद्धमिदं रूपम् ।

आवकधर्मोऽधिकृत ' द्वादशाधा ' द्वादशप्रकारे भवतीत्यध्याहार ।
इति गाथार्थ ॥ १३ ॥

सम्यक्त्व तावदाह—

तस्य विहा सम्मत्तं, उदय उवसामियं उद्योवसमं ।

मिच्छतपरिचाएण होइ सम्बज्जणं चेयं ॥ १४ ॥

“ तत्थ ” गाथा व्याख्या—‘ सत्र ’ आवकधर्मे ‘ त्रिधा ’

त्रिप्रकार 'सम्यक्त्व' शुभात्मपरिणामविरोपरूपम् । त्रैविध्यमाह—

‘ ज्ञायिक ’ ज्ञाननिष्पन्नम्, तथा ‘ औपरामिक ’ उपशमनिष्पन्नम्,

तथा ‘ ज्ञायोपरामिक ’ ज्ञायोपरामाभ्या निष्पन्नम् । तत्त्वरूप सूत्र-

कृतैवैवमन्यजोक्तम्—“ मिच्छत जमुदएण, त रीए अणुदय च

उवसत । मीसीभावपरिणय, वेइज्जत उद्योवसम ॥ १ ॥ उवसा

मगसेदिगयस्स होइ उवसामिअ तु सम्मत्त । जो वा अकयतिपुनी,

अखविअमिच्छो लहइ मम्म ॥ २ ॥ स्वीणमि उदएणमी, अणु

इज्जते अ सेसमिच्छणे । अतोमुदुत्तमेत्त, उवसमसम्म लहइ जीवो

॥ ३ ॥ ऊमरदेस दइदेअय व विअअइ वणदो पप । इअ मि

च्छस्स अणुदए, उवसमसम्म लहइ जीवो ॥ ४ ॥ स्वीणे दमए

मोहे तिविइमि वि भयनियाणभूयमि । निष्पद्यायमकल, सम्मत्त

राइय होइ ॥ ५ ॥ ” इह च प्राधान्यात् ज्ञायिकादिवर्गेणोपन्यास,

अत पञ्चानुपूर्व्या गाथाभि स्वरूपमेषां द्रष्टव्यम् । येष्वनिसर्गक-

न्यादिरूप तु तद्भेदान्तर्भाव्येवेति न वृथशुक्तम्, अत्र सक्षेपस्य प्र

स्तुतत्वात् । तच्च तत्पार्यवद्भानशुद्धात्माभ्यवसायस्वरूपमप्रतो य

द्यति । तच्च परोक्षज्ञानिनामुचितानुचितप्रवृत्तिनिवृत्तिष्वचम्, अ-

तस्तदभिधानमुखेन तत्रापि चानुचितनिवृत्तिपूर्वकत्वादुचितप्रवृत्तेरनु-
चितनिवृत्तिद्वारेण तावत्तत्स्वरूपमाविश्विकीर्षुराह—‘मिच्छे’ त्यादि ।
मिथ्यात्वम्—अभिधास्यमानस्वरूपं तत्परित्यागेन—तत्परिहारेण
भवति जायते । यद्यपि तत् परमार्थतः कर्मग्रन्थिभिदातः प्रादुरस्ति
तथाऽपि तस्यामपि मिथ्यात्वपरिहारादयः कारणीभवन्त्येवेत्यतद्वा-
चाभिधानम् । ‘तद्वर्जनं’ मिथ्यात्ववर्जनम्, चः पुनःशब्दार्थे,
मिथ्यात्ववर्जनं पुनः ‘एतद्’ वक्ष्यमाणम्, ‘एवं’ वा वक्ष्यमाण-
प्रकारेण, प्राकृतत्वाच्च “कगच—” इत्यादिसूत्रेण बलोपे समान एव
पाठः । इति गार्थार्थः ॥ १४ ॥

तदेवाह—

न करेइ सयं मिच्छं, न कारवेई करंतमवि अणणं ।

नो अणुजाणइ मणसा, एवं वायाएँ काएणं ॥ १५ ॥

“न करे” इत्यादि व्याख्या—‘न करोति स्वयं’ न वि-
धत्ते आत्मना ‘मिथ्या’ मिथ्यात्वम्, प्राकृतत्वाच्चैवगू, ‘न का-
रयति’ न प्रयोजको भवति, मिथ्यात्वमित्यनुवर्तते, ‘कुर्वन्तमन्य-
न्यं’ विदधतमप्यन्यं ‘न समनुजानाति’ नानुमन्यते ‘मनसा’
मनोयोगेन । ‘एवं’ ति कृतकारितानुमतिभिः ‘वाया’ पाग्यो-
गेन । ‘कायेन’ काययोगेन, एवमित्यनुवर्तते । तैतश्च त्रिविधेनापि
योगेन त्रिविधमपि कृतादिभेदं मिथ्यात्वं परिहरतीत्यावेदितं भवति ।
मनःप्रभृतिभिश्च कृतादिरूपमुत्तरत्र स्वयमेवाभिधास्यतीति । इति
गार्थार्थः ॥ १५ ॥

मिथ्यात्वस्वरूपमाविष्कृतंस्तत्कार्यभूता प्रवृत्तिमाह—

मिच्छतमणेरनिहं, सुपाणुमारेण होइ विण्णयेयं ।

लोइपदेवेमु पसत्थमणवईकायवागारं ॥ १६ ॥

“ मिच्छत्त ” गाथा व्याख्या—‘ मिथ्यात्व ’ विपर्यस्ता
रमाध्यवसायरूपम्, इह च यद्यपि जीवपरिणाम एव मिथ्यात्व तथापि
परिहारविपर्ययकृतमेव प्रवृत्ति हेतुफलभावेन मिथ्यात्वमाह । ‘ अ-
नेकविध ’ अनेकप्रकारम्, देवतादिप्रतिबस्तुविपर्ययसमवात् । ‘ सु-
तानुसारेण ’ आगमानुसारेण । आगमस्तु—“ समणोवासओ
पुब्बामेव मिच्छत्ताओ पडिद्धमइ सम्मत्त उवसपजइ । एो मे कप्पइ
अप्पभिई अरुणित्थिए वा अरुणित्थिअदेवयाणि वा अरुणित्थि-
अपरिगादिआणि अरुणत्थेइयाणि वा वदित्तए वा एमसित्तए
वा, पुब्बि अणालत्तेण आलवित्तए वा सलवित्तए वा, तेस्सि अ-
सण वा पाण वा खाइम वा साइम वा दाउ वा अणुप्पदाउ वा
एउएणएय एयामिओगेण गणामिओगेण बलामिओगेण देवयामि-
ओगेण गुरुनिग्गहेण वित्थीकवारेण ” । इत्यादि । तदेव लेखत
आह—‘ लौकिकदेवेषु ’ भवानीपतिभीषतिप्रजापतिराचीपतिरुतिपति
तथागवप्रभृतिषु, किम् ? ‘ प्रशस्तमनोवाक्याव्यापार ’ प्रशस्ताना-
मुक्तिनिमित्ताद्यभ्यतासूचकानां मनावाक्यानां—योगानां सत्सृति-
स्तुतिपूजाद्यैर्व्यापार—व्याश्रित्व प्रशस्तमनोवाक्याव्यापार इति
समाप्त । मिथ्यात्व विज्ञेयमिति सवन्ध । इति भाषार्थे ॥१६॥

एव च यथाऽहंति वन्दनादिप्रत्ययकायोत्सर्गादिना प्रवृत्ति

सम्यक्त्वं एवं लौकिकदेवेषु तत्प्रवृत्तिर्मिथ्यात्वम् । वन्दनादि-
स्वरूपं त्वाह—

चंदणमेयं मल्लाह पूयणं वत्यमाह सक्कारो ।

माणसपीई माणो, एमाई सुहुममइगम्मं ॥ १७ ॥

“ वंदण ” गाहा व्याख्या—वन्दनम्, किम् ? ‘ एतत् ’
अनन्तरोद्दिष्टं प्रशस्तमनोवागादि, “ वदि अभिवादनस्तुत्योः ”
इति धातुपाठात् । ‘ माल्यादि ’ पुष्पदामादि देवतागतम्, किम् ?
पूजनं—पूजाशब्दवाच्यम्, आदिशब्दाद् धूपादिग्रहः । ‘ वस्त्रादि ’
वसनादि, तद्विषयः ‘ सत्कारः ’ सत्करणं सत्कारः, साध्वर्थसत्शब्द-
पूर्वात्करोतेर्ध्व । मनसि भवा मानसी सा चासौ प्रीतिश्च मानस-
प्रीतिः, किम् ? ‘ मानः ’ सम्मानोऽत्राऽभिप्रेतः । ‘ एवमादि ’
एवंविधं वन्दनकरणश्रद्धादि ‘ सूक्ष्ममतिगम्यं ’ निपुणधिपणावधा-
र्यम्, मिथ्यात्वमिति संबन्धः । इति गार्थार्थः ॥ १७ ॥

एवं लौकिकमिथ्यात्वमभिधाय लोकोत्तरमप्येतद्विभागेनाह—
लोगुत्तमदेवम्मि वि, लोइयदेवाण जाणि लिंगाणि ।

इच्छापारिग्गहाईणि तेसिमारोवणं मिच्छा ॥ १८ ॥

“ लोगुत्तम ” गाहा व्याख्या—‘ लोकोत्तमदेवे ’ अर्हति
‘ अपिः ’ समुच्चये, न केवलं लौकिकदेवगतमेव मिथ्यात्वं किन्तु
लोकोत्तरदेवेऽपीत्यर्थः । ‘ लौकिकदेवानां ’ प्राक्प्रदर्शितानां ‘ यानि ’
कानिचित् ‘ लिङ्गानि ’ इति लिङ्गयते रागादिरेभिरिति लिङ्गानि—
तथाविधान्तरङ्गरागादिगमकानि तथाविधतनुसन्निवेशवेपादिरूपाणि ।

तान्येवाह—इच्छा—अमिलाप तस्या परिग्रह—आश्रयण इच्छाप
रिमह, पार्थे वा ममास, स आदिर्येषां वेषपरिग्रहादीनां तानि ।
तथाहि लौकिकदेवानां दृश्यन्त एव तथाविधलिङ्गानि, तेषां 'आरो
पण' प्रकल्पनं 'मिथ्या' इति मिथ्यात्वम् । इति गाथार्थ ॥ १८ ॥

एव देवगत मिथ्यात्वमभिधाय लिङ्गिगत्वमाह—

तद् अणुतितिरियाणं, तावत्सकललिङ्गधारीणं ।

पुष्पालवणाद् परिषयो य तत्त्वयणकरणाद् ॥ १९ ॥

“ तद् ” गाथा व्याख्या—‘ तथा ’ देवोदितप्रकारेण ‘ अ-
भ्यर्चयिष्यातां ’ जैनधर्मवहिर्मुक्तानाम् । तानेवाह—‘ तावत्सकल-
लिङ्गधारिणा ’ तावत्सकललिङ्ग धारयन्तीत्येवरीलास्तापस
शास्त्रादिलिङ्गधारिणस्तापसाश्च एव तेषाम्, ‘ पूर्वास्तापादि ’
प्राक्सभाषणादि “ पुर्व्वि अणुलतण्ण ” इत्यादिभूषणप्रदर्शित
‘ परिषय ’ सत्त्व, वराहस्थ शु समुच्चयार्थस्योत्तरत्र सवन्ध ।
तद्वचनकरणादिष्व व्यापारो मिथ्यात्वमिति सवन्ध । इति
गाथार्थ ॥ १९ ॥

तथा—

वन्दणपूजणसत्कारणाद् सर्वं न कल्पे काउं ।

लोमुत्तमलिङ्गीण वि, केसिचेवं जज्ञो मणियं ॥ २० ॥

“ वन्दण ” गाथा व्याख्या—‘ वन्दनपूजनसत्कारणादि ’

प्राग् व्याख्यानम्, केवल सत्कारण सत्कारणा वा सत्कारणाद्वान्
धे, एवन्ताल्लुप्युत्तुर्वा । तत् ‘ सर्व ’ वन्दनादि मिथ्यात्वमतः ‘ न कल्पते ’
न युज्यते ‘ कर्तु ’ विधातुम् । तथा ‘ लोकोत्तमलिङ्गिनामपि ’

जोहरणादिधारिणामपि ' केपाश्चित् ' पार्श्वस्थादीनां ' एवं ' अभिहितविधिना न कल्पते । ' यतः ' यस्मान् ' भणितं ' उक्त-
मागमे । इति गार्थार्थः ॥ २० ॥

यदुक्तं तदाह—

पासत्योसणकुसीलणीयसंसत्तजणमहाछंदं ।

नाऊण तं सुविहिया, सव्वपयत्तेण वज्जंति ॥ २१ ॥

“ पासत्यो ” गाहा व्याख्या—पार्श्वे घानादीनां तिष्ठतीति पार्श्वस्थः । तथाऽवसीदति स्म अवसन्नः । तथा कुत्सितं शीलमस्येति कुशीलः । तथा नित्यमेकत्र वसनान्नित्यः । तथा संसजनात् संसक्तः । जनशब्दस्य समूहार्थस्य प्रत्येकमभिसंबन्धः, पार्श्वस्थजनमित्यादि । तथा यथाच्छन्दो वक्ष्यमाणस्वरूपस्तं च, पृथग् निर्देशस्त्वस्य सावि-
शेषदोषज्ञापनार्थः । ' ज्ञात्वा ' अवबुध्य ' तं ' आगमकथितस्वरूपं पार्श्वस्थादिजनं ' सुविहिताः ' इति शोभनं विहितं—अनुष्ठानं येषां ते सुविहिताः साधवः ' सर्वप्रयत्नेन ' सर्वादरेण ' वर्जयन्ति ' परिहरन्ति वन्दनादिना । इह यद्यपि सुविहिताः साधव एव प्रती-
तास्तेषां चैव परिहारः प्रतिपादितस्तथाऽपि श्रावकाणामपि तद्वन्द-
नादेर्दोषहेतुत्वेन सुविहितानुसारत एव प्रस्तुतपरिहारः प्रोक्त एव प्रतिपत्तव्यः । अतः प्रकृतसमर्थनात् एवोक्तमणुव्रतविधौ—“ पास-
त्या ओसण्णा, होंति कुसीला तहेव संसत्ता । समण्णाण सावगाण य, अवंदणिज्जा जिणमयम्मि ॥ १ ॥ ” आगमेऽप्युक्तम्—“ पा-
सत्यो ओसण्णो, होइ कुसीलो तहेव संसत्तो । अहंछंदो वि अ

एए, अवंदण्डिजा त्रिणमयम् ॥ १ ॥ ” पार्श्वस्थादिस्वरूपं च
 परिभाषार्थमसौ माध्याह्नवसेवम्—“ सो वामत्यो दुविहो, सव्ये
 रेसे च होइ नायव्यो । सव्यमि नाणदंसणचरणालं जो उ पास-
 त्यो ॥ १ ॥ देममि उ पासत्यो, मित्रायरइमिहइणयपिंडं च । नीयं
 च अगपिंड, मुंजइ निवारले पंच ॥ २ ॥ इलनिस्साए विहरइ,
 ठवणइआणि च अकारले विसइ । संनठिपलांअगणए, गच्छइ
 तह संयवं इणइ ॥ ३ ॥ ओमणो वि च दुविहो, सव्ये रेसे
 च तत्वं सव्यमि । उडवइपीडफलओ, ठविअगमोई च नायव्यो
 ॥ ४ ॥ आवत्सगसग्गए, पडिलेइणमएणभिकरइमच्छे । आग-
 मणे निगमणे, ठाणे च निसीअण दुअट्टे ॥ ५ ॥ आवत्सयाइ-
 यारं, न करेई अहव हीणमहिआइ । गुरुवयणयलाई तहा, मणि-
 ओ एगो उ ओसणो ॥ ६ ॥ गोणो जहा बलसो, भंजइ ममिलं
 तु सो वि एमेव । गुरुयणं अऊरेलो, बलाइ इणई च ओसोदुं
 ॥ ७ ॥ तिविहो होइ इसीलो, नाये तह दंसणे चरिते च । एसो
 अवंदण्डिजा, पणणो वीयरगेहि ॥ ७ ॥ नाये नाणायाटं, जो
 उ विराहेइ कालमाईय । दंसणे दंसणायाटं, चरणइसीलो इमो
 होइ ॥ ८ ॥ ओठयभूर्दकम्मे, पमिणापसिणे निमित्तमाजीधी ।
 कककुत्तमा य सवसण, उवजीवइ निअमंताई ॥ ९ ॥ सोइग्गाइ-
 निमित्तं, पेसि एइवणाइ कोअं मणिअं । जरिआइ भूइदाणं, भूर्द-
 कम्मं विणिदिहं ॥ ११ ॥ मुविणगविजाअहिअं, आईसणिपंदि-
 आइअहिअं वा । जं सीमइ अइयेमि, पसिणापसिणं, हवइ एअं
 ॥ १२ ॥ सीयाइभाववहणं, होइ निमित्तं इअं तु आजीवं । जाइ-

कुलसिष्पकम्मे, तवगुणनुत्ताइ सत्तविहं ॥ १३ ॥ वाक्पुरुषाद मा-
या, नियडीए डंभणं तु जं भणिअं । थीलक्खणाइ लक्खण, वि-
ज्जामंताइया पयडा ॥ १४ ॥ संसत्तो उ इयाणि, सो पुण गोम-
त्तलंदए चेव । उच्चिद्धमगुणिहं, जं किंती छुब्भई सव्वं ॥ १५ ॥
एमेव य मूलुत्तर, दोला य गुणा य जत्तिआ केई । ते तन्नी स-
णिणहिआ, संसत्तो भण्णई तन्हा ॥ १६ ॥ रायविदूसनमाई, अ-
हवा वि नडो जहा उ बहुस्त्री । आत्ता वि गेलगो विव, दलि-
हरागाइवहुवण्णो ॥ १७ ॥ एमेव जारिस्सेणं, सुद्धमसुद्धेण यावि
संमिलइ । तारिसओ गिअ हवई, संसत्तो भण्णई तन्हा ॥ १८ ॥
सो दुविगण्णो भणिओ, जियेहिं जिअरागदोसमोद्धेहिं । एगो
उ संकिलिहो, असंकिलिहो तहा अस्सो ॥ १९ ॥ पंचासवण्ण-
वत्तो जो खलु तिहिं गारयेहिं पडिअओ । इत्थिगिहिसंकिलिहो, संस-
त्तो संकिलिहो उ ॥ २० ॥ पासत्थाईएसुं, संविग्गेसुं च जत्थ मि-
लई उ । होइ तहिं तारिसओ, पियवन्तो आहव इयरो उ
॥ २१ ॥ ” ॥ २१ ॥

तद्वर्जने हेतुमाह—

एत्थ य पासत्थाईहिं संगयं चरणनासयं पायं ।

सम्मत्तहरमहाद्धेहिं उ तल्लक्खणं चेयं ॥ २२ ॥

“ एत्थ य ” गाथा व्याख्या—‘ अत्र च ’ पार्श्वस्थादिषु,
निर्धारणसप्तमी चेयन्, पार्श्वस्थादिषु मध्ये, ‘ चः ’ चात्रोपन्या-
सार्थे, ‘ पार्श्वस्थादिभिः ’ उक्तस्वरूपैः ‘ संगतं ’ परिमितम्,
किम् ? वन्दनादिरूपं ‘ चरणनाशकं ’ चारित्र्यापहारि । यदुक्तमा-

गमे—“ पासत्वाहं बंदमाणस्स, नेव किञ्ची न निज्जग होइ ।
 फायकिलेसं एमेव, कुण्हे तद्द कम्मबंधं च ॥ १ ॥ किङ्कम्मं च
 पससा, सुहसीलजणम्मि कम्मबंधा य । जे जे पमायठाणा ते ते
 उववूहिआ होति ॥ २ ॥ ” ‘ सम्यक्त्वहरं ’ सम्यग्दर्शननारी
 यथाच्छन्दैः । तुर्भिन्नवाक्यतायाम्, ‘ तल्लघुखं ’ यथाच्छन्दस्वरूपं
 ‘ चः ’ पुनरर्थे ‘ एतत् ’ वक्ष्यमाणमागमे उक्तमिति गम्यते ॥२२॥

उत्सुतमायरंतो, उत्सुतं चेव पण्यवेमाणो ।

एतो उ अहाधंदो, इच्छाधंदो ति एगत्या ॥ २३ ॥

“ उत्सुत ” गाहा व्याख्या—सूत्राद्-आगमादतिवृत्तमु-
 त्सुतं तदुत्सुतं ‘ आचरन् ’ कुर्वन्, ‘ तत् ’ उत्सुतमेव ‘ प्रज्ञाप-
 यन् ’ प्ररूपयन्, अनेन संविप्रपाक्षिकस्य यथाच्छन्दताम्यवच्छेद-
 माह । तदुक्तमागमे—“ होज्ज हु वसणप्पणो, सरीरदोपल्लयाप
 असमत्थो । चरणकरणो असुद्धे, सुद्धं मगं परुवेज्जा ॥ १ ॥
 ओमन्नो वि विहारे, कम्मं मोदेइ सुलहपोही उ । चरणकरणं वि-
 सुद्धं, उववूहेतो परुवेतो ॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ एषः ’ अनन्तरो-
 दितरूपः, ‘ तुः ’ पुनरर्थे, ‘ यथाच्छन्दः ’ यथा—येन प्रकारेणाऽऽ-
 गमाननुपालेय च्छन्दोऽस्य यथाच्छन्द इति । ‘ इच्छाच्छन्द इति’
 इच्छया च्छन्दोऽस्य स तथैकार्थम् । तथाह्यं युक्त्यागमानपेक्षं
 “ हरितोपरियर्तिहगलकमहखमेकवत्थोपरि रोपवत्तादिप्रत्युपेक्षणं
 कर्तव्यम् = इत्यादिरूपां वक्ष्यमाणां च प्ररूपणमागमाननुपातिनी-
 मेवाह । इति गायार्थः ॥ २३ ॥

उत्सुतपदं व्याख्यातुमाह—

उत्सुत्तमणुवइदं, सच्छंदविगप्पियं अणणुवाई ।

परतत्तिपविच्चे तित्तिणो य इणमो अहाछंदो ॥ २४ ॥

“ उत्सुत्त ” गाहा व्याख्या—उत्सूत्रमनुपदिष्टम्, आगमे इति गम्यते । तच्च किंविधं स्यात् ? इत्याह—‘ स्वच्छन्दविकल्पितं ’ स्वाभिप्रायघटितम् । एवंविधमपि किल किञ्चिदर्थदविरुद्धं स्यादत आह—‘ अननुपाति ’ नाऽऽगमे कथञ्चनाप्यनुपततीत्यर्थः । तदेवं-विधमेवोत्सूत्रमभिप्रेतम्, तदाचरणादिना यथाच्छन्दः, अतोऽन्यथाऽप्येनमाह—‘ परतप्तिप्रवृत्तः ’ इति परेषां—गृहत्यादीनां तप्तिः—कार्यचिन्तनादिरूपा परतप्तिः तस्यां प्रवृत्तो यः स तथा, ‘ तित्तिनः ’ यथालब्धभक्तादिना अनिर्वृतत्वेनाभीक्ष्णं रुदक इत्यर्थः । चः प्रकारान्तरेण यथाच्छन्दलक्षणमेतदित्याह । ‘ इणमो ’ अयं—अनन्तरोदिष्टो यथाच्छन्दः । इति गाथार्थः ॥ २४ ॥

प्रकारान्तरेणाप्येनमाह—

सच्छंदमइ विगप्पिय, किंची सुहसायविगइपडिचद्धो ।

तिहिं गारवेहिं मज्झइ, तं जाणाही अहाछंदं ॥ २५ ॥

“ सच्छंद ” गाहा व्याख्या—‘ स्वच्छन्दगत्या ’ स्वाभिप्राय-मननेन, प्राकृतत्वाच्च सुब्लोपेन निर्देराः क्रियाविरोपणं वा, स्वच्छन्देन मननं यत्र विकल्पने तत्तथा । ‘ विकल्प्य ’ चर्चयित्वा ‘ किञ्चिद् ’ इत्यनिर्दिष्टस्वरूपम्, ‘ शुभसातविश्रुतिप्रतिबद्धः ’ इति शुभं—अद्विष्टरूपमुपकरणादि सातं—सुखं विश्रुतिः—शृतादिका, शुभादीनां द्वन्द्वः, तत्र प्रतिबद्धः—अभिप्रेतः अद्विष्टसुखरसगौरवगृह इत्यर्थः । तथा चाह—‘ त्रिभिर्गौरवैः ’ उक्तस्वरूपैः ‘ नाशति ’ परवशी-

भवति तं जानीहि यथाच्छन्दम्, अथवापि यथाच्छन्द इत्यर्थः ॥२५॥

उत्सुचं दिव्यात्रेखोदाहरणीतुर्धमिदमाह—

उत्सुचं पुण एत्थं, आररपायोगहूकरणाई ।

उच्छृङ्गकरउप्पा—यथाइ धम्मादिगारम्मि ॥ २६ ॥

“ उत्सुचं ” गाहा व्याख्या—उत्सुचं पुनरत्रैरुपम्, तथा—‘ स्थावरप्रायोगहूकरणादि ’ इति स्थावर—गृहम्, प्रयोगे मयं प्रायोग्ये वा भव प्रायोगं प्रायोग्यं वा—तथाविषद्विप्रबुद्धं धान्यादि, हूकरणं—हूपरजननम्, आदिशब्दाश्चाटिकादिपरिपह । तथाऽद्भुतिष्ठ—अभिनयोऽपूर्वं कष्ट—उत्पन्नद्रव्यविभागप्रत्यक्ष-ण तस्योत्पादन—प्रवर्तनम्, आदिशब्दादेर्वप्रार्थ अन्यद्रव्यागमनि-पिद्ध यत्तेऽन्यप्रयोजनचिन्तनादि ‘ धर्माधिकारे ’ धर्मप्रयोजनाचि-न्तायाम् । इति गामार्थ ॥ २६ ॥

एमाइ बहुमिगप्पं, उत्सुचं आपरंति सपमेन ।

अप्पेमि पयण्णेति य, मिच्छाप जे अहाछंदा ॥ २७ ॥

“ एमाइ ” गाहा व्याख्या—‘ एवमादि ’ इति “ कण-चज ” इत्यादिना वलोपे मग्घो चैव भवति, प्रोक्तप्रायमन्त्रदधि द्रष्टव्यमित्यर्थ । यथा—“ चोण्ह चेइयाणं, रंसेदिरएणाइगाम-गायाई । तग्गाहस्स उ जइयो, तिगरणमुदी कइ ए भवे ? ॥ १॥ ” इति पूर्वपक्षमात्रदर्शनादेव केचिद् यत्तेऽन्यसंबन्धिषोऽदिचिन्त-नचैत्यर्वाङ्करणादौ धर्ममत्रपारयन्ति, सूत्राननुपाति चेतन् । यत् एवमत्रोत्तरमन्य—“ मरुण्ह एत्थ विमासा, जो एयाई मय वि-मग्गेजा । न इ होइ वस्स मुदी, आइ ओइ हरेअ एयाई ॥ १ ॥

सञ्चत्वामेव तर्हि, संवेष्टं होइ मग्निश्चर्यं ति । सचरितश्चरित्तरि
य, एयं सञ्चेसि कञ्चं तु ॥ २ ॥ ” अत्र हि किल दर्शनपरिभव-
प्राये पूर्वराजादिदत्तक्षेत्रादिलोपप्रस्ताव एव यतेरपि क्षेत्रादिचिन्त-
नमुक्तम्, न तु सामान्येन; अलमतिप्रसङ्गेन । स्वयमेवंप्रायं आग-
मद्वैर्ज्ञेयम् । ‘ बहुविकल्पं ’ अनेकप्रकारानुत्सृजमाचरन्ति प्ररूपणा-
दिना स्वयमेव । तथा ‘ अन्येभ्यश्च ’ धातुभ्यः प्रज्ञापयन्ति त-
त्प्ररूपणाकरणादिभिः । कथम् ? ‘ स्वेच्छया ’ स्वकीयाकृतकार्या-
नुयातया युक्त्या, न तु सिद्धान्ताधीनतया । य एवंविधा यतिवे-
पधारिणो यथाच्छन्दस्ते । इति गायार्थः ॥ २७ ॥

एवं यथाच्छन्दवन्दनादि मिथ्यात्वनिवन्धनं परिहार्यतयाऽभिधा-
यागमविशेषेणात्यर्थं तन्निषेधनं प्रस्तुतफलवदेवेत्यावेदयन्निदमाह—

एतो विय तेसिमुवस्सयम्मि तु दिवससमागओ साहु ।

तेसि धम्मकहाए, कुणइ विवायं सह वलम्मि ॥ २८ ॥

“ एतो विय ” गाहा व्याख्या—‘ अत एव ’ इति यत
एव तेषां सम्पर्कमात्रादेव मिथ्यात्वप्राप्तिसंभवोऽत एव ‘ तेषां ’
यथाच्छन्दानामुपाश्रये तु ‘ दिवससमागतः ’ कथञ्चनाप्यागत्याऽऽगतः
साधुः तेषां ‘ धर्मकथायाः ’ उत्सृजप्ररूपणारूपायाः ‘ करोति वि-
घातं ’ विधत्ते प्रतिक्षेपं ‘ सति बले ’ विद्यमाने सामर्थ्ये इति, अ-
भिहितं सिद्धान्त इति गम्यते । तथाह्यौघनिर्मुक्तौ उक्तम्—“ प-
ढमवीआ गिलाणे, तइए सएणी चउत्थि साहम्मी । पंचमगम्मि अ
वसही, छट्टे ठाणट्टिओ होइ ॥ १ ॥ ” इति । वसतिद्वारं व्या-
चक्षणेनोक्तम्—“ संविग्गसन्निभदगसुत्ते नीयाइ मोत्तुहायंदे । व-

संतप्तेषु, यमर्हाए मग्गणा होइ ॥ १ ॥ ” एवं यथाच्छन्दानां
सर्वथा प्रत्यासत्तेः परिहारमभिधायागत्याप्रत्यासत्तिर्ममवेऽभिहितम् ।
“ एमेव अहाददे, पडिहणणा उम्माणु अग्गयणु करणा । ठाण-
ट्टिओ निसामे सुवणाहरणाइगहिण्यं ॥ १ ॥ ” तच्च यथाकथ-
ञ्चिद् यथाच्छन्दपचनाप्रवणमभिहितम् ॥ २८ ॥

इदमेवाह—

इहरा ठएइ करणे, तस्मयणा मिच्छमेइ साह वि ।

अवल्लो किंहु जो सङ्को, जीवाजीवाइअणमिण्यो ॥ २९ ॥

“ इहरा ” गाथा व्याख्या—‘ इतरथा ’ तत्कथाप्रतिपा-
ताराक्तौ तथाविषयचनपाटवाभावादिनाऽसत्त्वां किम् ? ‘ इवगपति ’
करादिना विपत्ते ‘ कर्णौ ’ भुक्ता तद्वचनमवयवपरिपन्थितया, उपल-
क्ष्यं चैतत्, उदितागमगदितानामध्ययनादीनां तत्कथाविषयहेतू-
नाम् । किमर्थमेवमसौ कथेति ? इत्याह—‘ तच्छ्रवणान् ’ यथा-
च्छन्दपचनप्रवणान् ‘ मिथ्यात्वमेति ’ विपर्ययं याति ‘ साधुरपि ’
संभवद्विरोधभूतो यत्तिरपि यथाच्छन्ददेशनया विपरिणम्यते, किं
पुनः आवकः ? इत्यविशब्दार्थः । तथा भाह—‘ अवल्ल ’ तथाविधा-
गमाभ्यासरहितत्वेन सन्मार्गे विशिष्टावष्टम्भराहित उत्तरदानादाव-
समर्थ ‘ किं पुनः ’ किमङ्ग यः ‘ आह ’ मयावान् आवकः ?, स तु
मुक्तरां विपरिणमये । निमित्तमाह—जीवाजीवयोत्पन्नभिन्नः, तथा-
विभागमाप्रहरादित्यभिप्राय । इति गाथार्थ ॥ २९ ॥

‘ कथं विपरिणमति ? ’ इत्याह—

वयणविसंवायाओ, उप्पज्जइ संसओ फुडं जं से ।

तम्हा तमणाययणं, मिच्छं मिच्छत्तहेऊ वि ॥ ३० ॥

“ वयण ” गाहा व्याख्या—वचनयोः—सन्मार्गप्रकाशका-
ख्याताधुनाख्यायमानयोर्विसंवादात्—परस्पराघटमानत्वलक्षणात् ‘उ-
त्पद्यते संशयः’ संभवति संदेहः—किं तत्सत्यमिदं वा ? इत्यादि-
रूपः ‘स्फुटं’ प्रकटम्, संशयकारणस्य प्रबलत्वान्नाप्रकटत्वं संश-
यस्येति स्फुटार्थः । ‘यत्’ यस्मात् सन्मार्गसंशीतेर्निवन्धनं ‘से’
एतस्य ‘तत्’ तस्माद् यथाच्छन्दवन्दनादि निषेध्यतया प्रकृतम्,
‘तत्’ वा यथाच्छन्दवध्ननस्थानादि, किम् ? ‘अनायतनं’ आ-
गमपरिभाषितमशुद्धिस्थानम् । तदुक्तं तत्र—“ सावज्जमणाययणं,
असोहिठाणं कुसीलसंसग्गी । एगट्ठा हुंति पया, विवरीआ चेव
आययणे ॥ १ ॥ ” ननु कथमिदं लौकिकदेववन्दनादि यथाच्छ-
न्दवन्दनाद्यवसानं मिथ्यात्वम् ? यावता विपर्यस्ताध्यवसायरूपमे-
व मिथ्यात्वमागमेऽभिहितम्, अतः कथं मिथ्यात्ववर्जनावसरे व-
र्ज्यतयाऽभिधानमस्य ? इत्याह—‘मिच्छं’ इत्यादि । मिथ्यात्वमत्र
मिथ्याहेतुरूपमप्यभिप्रेतं हेतुफलभावेन, यथा “ तन्दुलान् वर्षति
पर्जन्यः ” इति; विपर्यस्तपरिणामकारि मिथ्यात्वनिवन्धनं चैतद्व-
न्दनादि, तेन तत्कार्यरूपं मिथ्यात्वं परिहारयता तद्वेतुरपि परि-
हार्य एवोच्यते; नहि हेतुविनाशं विना फलविनाशः, अविकल-
कारणसद्भावेऽवश्यंभावित्वात् फलस्य; अन्यथा हेतुफलभाव एव न

भवेत् । अममनिप्रसङ्गेन । मितमेतन्—मिथ्यात्वहेतुरपि मिथ्या
 स्वम्, अतस्तान् परिहार्यम् । इति गाथार्थः ॥ ३० ॥

प्रस्तुतनिगमनायाह—

इय सपरपक्षविषयं, सकारणं जायिउण मिच्छत्तं ।

पणमिउय तिह विविहेय पालणाभायणा एवं ॥ ३१ ॥

“ इय ” गाथा व्याख्या—इतिराष्ट्र एकप्रकारार्थः । एव
 प्रकार मिथ्यात्व ज्ञात्वेति योगः । इह च “ तेरितेवाङ्गाराही ” इति
 इतिरेतिनांजादेरो ‘ कगपज ” इत्यादिना तलोपे सत्त्वे पाठः ।
 ‘ स्वपरपक्षविषय ’ प्रदर्शितविभागेन लोकलोकोत्तराभयमित्यर्थः ।
 ‘ सकारण ’ सह कारणेन ‘ मिथ्यात्व ’ हेतुरूपमपि प्रदर्शित
 ज्ञात्वत्यर्थः । ‘ प्रत्याख्याय ’ परिहारेणाङ्गीकृत्य ‘ त्रिया ’ कृत-
 कारितानुमोदने ‘ त्रिभिधेन ’ मनसा वाचा कायेन तथैव पाल
 येद् इत्युत्तरत्रियाध्यायः, ‘ पक्षग्रह ’ इति तु पाठे इयमेषोत्तर-
 मिया । पालनाभावना त्रिधा त्रिभिधेन मिथ्यात्वपरिहारनिर्वाहणपर-
 मार्थ इत्यर्थः । ‘ एव ’ अभिधास्यमानप्रकारः । इति गाथार्थः ॥ ३१ ॥

तामेव भावनायाह—

एयं अणंतरुत्तं, मिच्छं मणसा न चित्तिह करेमि ।

सयमेसो य करेऊ, अणणेरु कए वि सुद्ध कयं ॥ ३२ ॥

“ एय ” गाथा व्याख्या—एतदनन्तरौक्त ‘ मिथ्यात्व ’
 लौकिकदेवचन्दनादिक ‘ मनसा ’ चेतसा ‘ न चिन्तयति ’ नाभि-
 संधत्ते, यथा करोम्यहमिद मिथ्यात्व ‘ स्वय ’ आत्मना, कृत-

मिदं मनसा; एष वा करोत्विति तु कारितम्; अन्येन कृते वा सुष्ठु कृतमिति मनःसन्प्रधारणमनुमोदनम् । इति गायार्थः ॥ ३२ ॥

तथा वाचा त्रिविधमाह—

एवं वाया न भणइ, करेमि अणणं च न भणइ करेहि ।

अन्नकयं न पसंसइ, न कुणइ सयमेव काएणं ॥ ३३ ॥

“ एवं ” गाहा व्याख्या—‘ एवं ’ मनोवद् वाचा न भण-
ति, यथा करोम्यहं मिथ्यात्वम् । अन्यं न भणति, यथा कुरु त्व-
म् । अन्यकृतं न प्रशंसति, यथा शोभनमिदं कृतम् । कायेनाऽऽह—
न करोति स्वयमेव कायेन । इति गायार्थः ॥ ३३ ॥

करसन्नममुहखेवाइएहिं न य कारवेइ अन्नेणं ।

न पसंसइ अन्नकयं, छोटियहसियाइचेट्टाहिं ॥ ३४ ॥

“ कर ” गाहा व्याख्या—‘ करसंज्ञाभ्रूक्षेपादिभिः ’ का-
यव्यापाररूपैः प्रतीतिरेव नो कारयति, मिथ्यात्वमिति सर्वत्र प्रकृ-
तमेव, ‘ अन्येन ’ परेण । अन्यकृतं न प्रशंसति ‘ छोटिकाश्सिता-
दिचेष्टाभिः ’ प्रतीताभिरेव । इति गायार्थः ॥ ३४ ॥

एवं त्रिधा त्रिविधेन मिथ्यात्वपरिहारे आवकस्य प्रतिपादिते
प्राणातिपातादाविव त्रिधा त्रिविधेन विरतिमसंभावयन् कदाचित्प-
रो ब्रूयात्, यथा—

आह तिहाणुमई जं, संवासुवभोयपडिसुणणभेया ।

गिहिणो य सयावासो, बहुमिच्छादिट्ठिमज्झम्मि ॥ ३५ ॥

“ आह ” गाहा व्याख्या—‘ आह ’ परो ब्रूते ‘ त्रिधा ’
त्रिप्रकारा ‘ अनुमतिः ’ अनुमोदनरूपा ‘ यत् ’ यस्मात् । त्रैवि-

अथैवाह—संवासाः-मिथ्यादृष्टिभिः सदैवप्रवास, उपभोग—त-
त्कृतोपजीवनम्, प्रतिभक्षणं—तत्पूर्यत इतित्यादिना प्रवर्तनम्, तानि
भेदा यस्या सा तथा, तद्भेदादिति वा । ‘ गृहीतुं मदावासः ’
प्रकृतभाषकस्य च नित्य निवसनं सम्भवेन ‘ बहुमिथ्यादृष्टिमध्ये ’
मिथ्यादृष्टीनां बहुत्वादित्यभिप्रायः । इति गाथाार्थः ॥ ३५ ॥

एव च—

ता क्व संवासाणुमद्वज्रं संमयइ सुगुप्तं एतं ।

न ह जिनमयमि संवासमिचमो अणुमई इडा ॥ ३६ ॥

“ ता क्व ” गाथा व्याख्या—‘ तत् ’ तस्मात् ‘ क्व ’
केन प्रकारेण संवासानुमते—संवासावसागवमिथ्यात्वानुमोदनस्य
वर्जनं—परिहारः, ‘ सम्भवति ’ सम्पत्तिः ? इत्येवं परेणोक्ते सत्यह
सूरिः—‘ गुरु ’ आकर्ण्य ‘ अत्र ’ मिथ्यात्वे, अन्यत्र त्वाचा-
कर्मारम्भादी “ पट्टिसेवण पट्टिमुण्ण, संवासरुमोअणा य च
वणे ” इत्यादिवचनैर्व्युत्पद्यमानुमतिः संवासानिवन्धनाभिहितेत्यभि-
प्रायः, ‘ न ह ’ नैव ‘ जिनमते ’ अर्हन्नासने ‘ संवासरुमात्रम् ’
मिथ्यादृष्टिभिः सदैवप्रवसनादेवेत्यर्थः, ‘ अनुमतिः ’ अनुमोदना
‘ इडा ’ अभिप्रेता आगमसौरिति गम्यते । इति गाथाार्थः ॥ ३६ ॥

विपक्षे बाधकमाह—

आरंभे विव मिच्छे, सन्वेसिं सन्वहिं अइपसंगो ।

को पुण एत्य विसेसो, मअइ इणसो निसामेहि ॥ ३७ ॥

“ आरंभे विव ” गाथा व्याख्या—‘ आरम्भे ’ प्रथिन्ना-
नुपमर्दनसङ्गणे, “ विवमिविव वा इवार्थे ” इतीवार्थे विवादेशः ।

तत्तश्चारम्भ इवेति व्यतिरेकदृष्टान्तः, मिथ्यात्वेऽनुमतौ अङ्गीक्रिय-
माणायां किं स्यात् ? इत्याह—‘ सर्वेषां ’ जिनयत्यादीनां ‘ सर्वत्र ’
लौकिकवदेव वन्दनादिरूपे मिथ्यात्वे ‘ अतिप्रसङ्गः ’ अतिव्याप्तिः
स्यात्, केवलिनोऽपि मिथ्यात्वानुमतिः स्यादित्यभिप्रायः । पर
आह—कः पुनरत्र विशेषः ? येनाऽऽरम्भे संभवत्यनुमतिर्न तु मि-
थ्यात्वे । आचार्य आह—‘ भण्यते ’ कथ्यते ‘ अयं ’ वक्ष्यमाणत-
या प्रत्यक्षो विशेषोऽयं भण्यत इति संतद्धः, ‘ निशामय ’ शृणु ।
इति गार्थार्थः ॥ ३७ ॥

तत्र तावत् सामान्येनाऽऽरम्भमिथ्यात्वचोऽनुमतेः परिहार्य-
तयाऽभीष्टायाः स्वरूपमाह—

आरंभे मिच्छते, व वद्धमाणस्त जं पइ विगप्पो ।

मं अणुमन्नइ एसो, होइ अ(होअ)णुमइ तस्स तत्थेव ॥३८॥

“ आरंभे ” गाहा व्याख्या—‘ आरम्भे ’ अभिहितस्य-
रूपे ‘ मिथ्यात्वे वा ’ व्यस्तनिर्देशे ‘ वर्तमानस्य ’ प्रवर्तमानस्य,
आरम्भादाविति गम्यते । ‘ यं प्रति ’ यं श्रावकादिकमुद्दिश्य ‘ विक-
ल्पः ’ हृदयाकृतम्, तदेवाह—‘ मामनुगम्यते ’ नामारम्भादिप्रवृ-
त्तमनुमोदते ‘ एषः ’ श्रावकादिः, एवरूपो विकल्पो यं प्रति ‘ भ-
वति ’ जायते ‘ अनुमतिः ’ अनुमोदना ‘ तस्य ’ तत्कण्टविकल्प-
विषयीकृतस्य ‘ तत्रैव ’ आरम्भादौ, यो हि किलाऽऽरम्भादौ वर्तना-
नस्य तथाऽऽनुकूल्यं दर्शयति यथा तस्यैवं मनः त्याग—‘ यदुत
मामेषोऽत्र प्रवर्तमानमनुगम्यते ’ तत्र तस्याननुमतिरिति हृदयम् ।
इति गार्थार्थः ॥ ३८ ॥

एवं सामान्येनानुमतिस्वरूपमभिधाय साम्प्रतं प्रकृतमारम्भानुम-
त्या मिथ्यात्वानुमतेर्वैसदृश्यमभिधातुं संवामाशरम्भानुमतिमाह—

जह राया सिद्धज्यो, कलजीरी पमद अंतवासी य ।

सव्ये मर्नेदेयं, वसाम अचोन्नसंगहिषा ॥ ३६ ॥

“ जह ” गाहा व्याख्या—‘ यथा ’ इत्युदाहरणोपन्यासे,
निगमायातस्य मिथ्यात्वस्यानुमतेरिदमुदाहरणमित्यर्थः । ‘ राजा ’
नृपतिः, ‘ शिष्टजन ’ अमात्यादिः, श्रेष्ठजन इति क्वचित् पाठः,
‘ कलार्जविन ’ घण्टिगादयः, “ ह्रस्वदीर्घा मिय ” इति ह्रस्वत्वं
कलारान्दस्य, ‘ प्रकृतय ’ मालाकारायाः, ‘ अन्तवासिन ’ जनङ्गमा-
दयः । ‘ य ’ समुच्चये । ‘ सर्वे ’ प्रागुक्ता ‘ मन्यन्ते ’ तुष्यन्ते
‘ एव ’ अभिधास्यमानस्वरूपम्, यथा वसामो वयमत्र ‘ अन्यो-
न्यममदिका ’ परस्पररोपकारवन्त इत्यर्थः, ‘ अन्योन्यसङ्गहिता वा’
अन्योन्यसङ्ग-परस्परसंबन्ध हिता —गतास्तेन वा हिता —उपकारिण्य
इत्यर्थः । ते ण्वविधा वसाम इत्येव मन्यन्ते । इति गाधार्यं ॥ ३६ ॥

तथा—

करदाणेषु य सव्ये, अचोन्नुवगारिणो फुटं चेष ।

राया जाणवयाई, सिप्पकलाजीवणेषु च ॥ ४० ॥

“ कर ” गाहा व्याख्या—‘ करदानेन ’ धामाज्यद्रव्यप्र-
वेशरूपेणामात्यादयः, पराब्दान् तद्रूपद्वयेन राजादयः ‘ अन्योन्यो-
पकारिण्य ’ परस्पररोपहम्महेतव ‘ स्फुटं ’ प्रकटम्, ‘ चेष्ट ’ ति
“ विषयेय एवार्थे ” इत्येवार्थे येयनिपातः । राजादयः पालकाः

जनपदादयः पाल्याः, शिल्पकलाजीवनेन चोपकारिणः स्फुटमेव ।
इति गाथार्थः ॥ ४० ॥

प्रकृतं निगमयन्नाह—

इय आरंभेऽणुमई, किरियासामगिसंगयं जम्हा ।

मिच्छं पुण भावकयं, सो पुण भावो न परजणिओ ॥४१॥

“ इय ” गाथा व्याख्या—इतिहेतोरारम्भेऽनुमतिः, संवा-
साद्भवतीति गम्यते । प्रोक्तमेव हेतुं किञ्चिद्विशेषितमाह—‘ क्रिया-
सामग्रीसङ्गतं यस्मात् ’ इति क्रियासामग्र्याम्—आरम्भप्रवृत्तिसमग्र-
तायां सङ्गतं—साङ्गत्यमन्योन्योपष्टम्भरूपं यस्मात्—येन कारणेन
तस्मादारम्भेऽनुमतिः स्यादित्यभिप्रायः । अत एव यतेः क्रियासा-
मग्रीसङ्गतेरभावान्न संवासादनुमतिप्रसङ्गेनातिप्रसङ्गः । नन्वेवं मि-
थ्यात्वे किं न भवति ? एतदाह—‘ मिथ्यात्वं पुनर्भावकृतम् ’
मिथ्यात्वं हि भावकृतम्—अध्यवसायनिर्वर्तितम्, विपर्यस्ताध्यवसा-
यरूपत्वात्तस्य । पुनःशब्द आरम्भव्यापारादस्य वैशिष्ट्यमाह, ततश्च
किम् ? ‘ स पुनर्भावः ’ मिथ्यात्वरूपः ‘ न परजानितः ’ न सहवा-
सिनिष्पादितः । यद्यपि श्रावकराजादिनोपष्टभ्यमानो मिथ्यादृष्टिर्लो-
किकदेववन्दनादि मिथ्यात्वं निर्वाहयति तथापि न तस्य तत्रानु-
मतिः, अध्यवसायस्यैव मिथ्यात्वात् ; तस्य चोपष्टम्भः कृतः स्याद्
यद्यसौ व्यक्तानुकूल्यव्यापारैरस्यैवं विकल्पमुत्पादयेत्—‘ यदुत मामेवं
मिथ्यात्वे प्रवर्तमानमनुमन्यते एषः ’ इत्यभिप्रायः । इति गाथार्थः ॥४१॥

प्रसाधितमर्थं निगमयति—

एवं संवासकश्चो मिच्छतेऽणुमत्संभवो नित्य ।

अह तस्य रि इच्छिद्वाह, ता सम्मत्ते वि सां होह ॥ ४२ ॥

“ त्व ” गाथा व्याख्या—‘ त्वं ’ उक्तनोत्वा ‘ संवास-

कृत ’ महवासनिमित्त मिच्छात्वे अनुमतेः—परेणाऽऽमञ्जिताया सं-
भव—प्रसङ्गः ‘ नास्ति ’ न विगते । तदभ्युपगमेऽतिप्रसङ्गं बाध-
कमाह—‘ अय तत्रापि इष्यते ’ यादे संवासेऽप्यधिकृता अनुमतिर-
भ्युपगम्यत इत्यर्थः, ततश्च ‘ सम्भक्त्येऽपि ’ मोक्षपृष्ठमूलकत्वे
‘ म ’ संवासमात्रप्राप्तियानुमतिसंभवः ‘ भवेत् ’ जायेत भवदभि-
प्रायेण । इति गाथार्थ ॥ ४२ ॥

परमिप्रायमेवाह—

अह मन्नसि होह शिय, कइ न अभव्याणमणुमई सम्मे ।

सिय तेसु वि कं दोसो, मोक्खपसंगाइवहुदोसो ॥ ४३ ॥

“ अह ” गाथा व्याख्या—‘ अय मन्वसे भवत्येव ’ इति

यदि बुध्यते सधाममात्रादेवानुमतिरारम्भादाविष सम्भक्त्येऽपि भ-
वत्येवेत्यर्थ, ततश्च ‘ कथं ’ केन प्रकारेण “ मांसादिषु च ”
इत्यनुस्वारशेषः, ‘ त ’ इति निषेधे ‘ अभव्यानां ’ मुक्तिगमना-
योग्यानां ‘ अनुमतिः ’ संवासनिमित्तोक्तिः प्रकृतम् । ‘ सम्मे ’ इति
सम्भक्त्ये, एवं अभव्यानां सम्भक्त्यानुमतिरपि स्थादित्वर्थः । स्वा-
म् मन्वसे ‘ तेऽपि ’ अभव्येषु ‘ को दोषः ? ’ किं दूषणं स्यात् ?
अत्रोच्यते—मोक्षप्रसङ्गादयो बहवो दोषा, एवं हि मोक्षपृष्ठावन्व-
धीजसम्भक्त्यताभसंभवेनाभव्यानामपि मोक्षगमनपञ्चोत्तर(ध्वानु)-

विमानोत्पादादयः सिद्धान्तनिषिद्धा भूयान्तो भावाः संभवेयुरिति भावः । इति गार्थः ॥ ४३ ॥

एवं सम्यक्त्वप्रतिपत्तिप्रसङ्गप्राप्तां निश्चयात्वनिरुक्तिं त्रिविधं त्रिविधेनाभिधाय निगमयति—

इय मिच्छाओ विरमिय, सम्मं उवगम्म भण्ह गुरुपुरओ ।

अरहंतो निस्संगो, मम देवो दक्खिणा साहू ॥ ४४ ॥

“ इय मिच्छाओ ” गाहा व्याख्या—‘ इति ’ उदितनीत्या त्रिविधं त्रिविधेन ‘ मिच्छात्वात् ’ उक्तस्वरूपात् ‘ विरम्य ’ विरत्यङ्गीकारं कृत्वा ‘ सम्यग् ’ आगमाभिहितेन जिनप्रतिमापूजादिविधिना ‘ उपगम्य ’ सामीप्येन गत्वा ‘ भणति ’ प्रतिजानीते ‘ गुरुपुरतः ’ दीक्षादायकाचार्यादेरमतः । यद्गच्छति तदाह—‘ अहंन् ’ इत्यष्टमहाप्रातिहार्यरूपां सुरकृतां सपर्यामर्हतीत्यर्हन्, “ न्तमाणौ शतृशानचोः ” इति शतुन्तीदेशः । किंविधोऽस्मै ? इत्याह—‘ निस्सङ्गः ’ निर्गतो बाह्याभ्यन्तरो रागकषयादिरूपः सङ्गोऽस्मादिति निस्सङ्गः, प्रतिकृतिः प्रवचनादिप्रतीयमानाशेषरागादिकालुष्यदोषविरहः; तदुच्यते—“ इह हि रमणीशखाक्षालीधराः सुरगूतयो, निपुणसुगमान् रागद्वेषभ्रमान् शमयन्त्यलम् । तव पुनरिधं त्यागसङ्गा तनुः कृतकृत्यतां, प्रसममुशति स्वामिन् ! सत्त्वं प्रचक्षि तदत्ययम् ॥ १ ॥ य इह गदिताः स्वात्मारामा गवाधिकनाश्रिताः, अपि जिन ! जडैस्तेषां तत्त्वं कथं किल तत्त्वतः ? । तव तु निखिलं बालान्तःस्थं परिग्रहमुज्झतो, मुनिवर ! भवेद्युक्त्या युक्तं तदेतदवाधितम् ॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ मम ’ इत्यात्मनिर्देशो ‘ देवः ’ गोदायारा-

घर्नाया देवनेत्यर्थः । ' दक्षिणा ' दक्षिणाहो पूषा शुक्ल इत्यर्थः,
' माधवः ' दधयः । इति गाथार्थः ॥ ४४ ॥

सम्बन्धस्याभ्युपगमानन्तरं यदस्य पालनीयं तदाह—

अह सो सम्मदिद्वी, संपुचं मारचरयामिन्दंतो ।

पालेद दंसयायारमद्वहा सो पुष इमो नि ॥ ४५ ॥

“ अह ” गाथा व्याख्या—‘ अथ ’ सम्बन्धप्रतिपत्त्यन-
न्तरं ‘ सः ’ उक्त्यन्वयः ‘ सम्मदिद्विः ’ अविपर्यस्तद्विः ‘ संपू-
चं ’ अग्रगण्यं ‘ भावपरय ’ कर्मण्योपरामादिनिपन्थनं तात्त्विकं
धारित्र ‘ इन्द्रन् ’ अभिलषन् ‘ पालयति ’ सम्भगामेवते ‘ दरा-
नायार ’ अविपर्यस्तप्रतिपत्तिनिमित्तमनुष्ठानं ‘ अद्वया ’ अद्वयका-
रम् । ‘ स पुनः ’ स तु दरांनायारः ‘ अयं इति ’ वदयमायः ।
नदि दरांनगुष्टि विना कष्टद्विगमनोऽपि च तदमोदय इत्यभि-
प्रायः । तदुक्तम्—“ कुण्मायो वि अ किरिच, परिचयदो वि
मयलुधगमोणे । दंतो वि दुदम्भ उरं, न मित्ति अयो परलीचं
॥ १ ॥ कुण्मायो वि निगिति, परिचयंनो वि मयलुधगमोणे ।
दंतो वि दुदम्भ उरं, मित्तिदिद्वी न विगमि ३ ॥ २ ॥ मन्त्रा क-
म्मादीवं, मेडययो दंसयामि वराजा । दमन्त्रधो दि गह्वरान्ति
होति तवनायुधरज्जति ॥ ३ ॥ ” इत्यादि । इति गाथार्थः ॥ ४५ ॥

दरांनायारमेकद्वयंदिद्वं विद्विषति—

निम्मांकिव निद्वेमिष, निविमिगिप्या अमृदादिद्वी य ।

उपद्विद्विगीकरो, वद्वद्वपमारथे अह ॥ ४६ ॥

“ निम्मांकिव ” गन्ता व्याख्या—‘ निःसाद्विः ’ निर्वन-

शङ्को जीवादिषु । ' निष्काङ्क्षितः ' निर्गताऽऽकाङ्क्षोऽन्यतीर्थिकमतेषु ।
 ' निर्विचिकित्सः ' निःसंदिग्धोऽनुष्ठानफलं प्रति । ' अमूढदृष्टिः '
 कुतीर्थिकविद्यादिदर्शनैः । ' चः ' ममुद्यये । एवं गुणगुणिनोः क-
 थश्चिदभेदावेदनद्वारेण दर्शनाचारमभिदधता तद्वदभिधानमुखेन असौ
 उक्तः । अतस्तं ततो भेदेनाप्याह—उपवृंहणमुपवृंह्या—गुणवत्स्तुति-
 रूपा, स्थिरीकरणं—धर्मे चलाचलस्य स्थिरत्वापादनलक्षणम् तत्र,
 समाहारद्वन्द्वत्सप्तम्येकवचनम्, तद्विषयो दर्शनाचारः, प्राकृतत्वान्
 प्रथमान्तं वा । तथा वात्सल्यं वत्सलभावः—साधर्मिकाणामाहारा-
 दिभिरुपष्टम्भकरणमित्यर्थः, तथा प्रकर्षेण भावना—जिनशासनमा-
 हात्म्याऽऽविष्करणरूपा तत्र, शेषं पूर्ववत् । ' अष्टौ ' अमी दर्शना-
 चारा इति गाथाऽन्तरार्थः । भावार्थं स्वयमेव ग्रन्थकृदभिधास्यति॥४६॥

तत्र तावन्निःशङ्कितादीनां दर्शनाचाराणां येषां यथा स्वरूप-
 भवतिष्ठमानमिहाभिधातव्यं तेषां तथाऽऽह—

निस्संक्रियाइरूवं, विवक्खचाएण होइ केसिंचि ।

तेसि विवक्खसरूवं, भन्नइ सेसाण नियरूवं ॥ ४७ ॥

“ निस्संक्रिया ” गाथा व्याख्या—‘ निःशङ्कितादिस्वरूपं ’
 निःशङ्कितादीनां दर्शनाचाराणां स्वरूपं—स्वलक्षणं तद् ‘ विपक्षत्या-
 गेन ’ शङ्कादिरूपप्रतिपक्षपरिहारेण ‘ भवति ’ जायते ‘ केपाश्चिन् ’
 निःशङ्कित—निष्काङ्क्षित—निर्विचिकित्सा—ऽमूढदृष्टिरूपदर्शनाचाराणा-
 म् । तेषामत्र विवृण्वता ‘ विपक्षस्वरूपं ’ शङ्कादिरूपं साक्षात् ‘ भण्यते ’
 प्रतिपाद्यते । ‘ शेषाणां ’ तूपवृंह्यादीनां ‘ निजरूपं ’ आत्मस्वरूप-

तदेवाह—

संसयकरणं संका, कैस्त्रा अन्नोभदंसणग्गाहो ।

संतम्मि वि वित्तिगिच्छा, सिज्जेअ न मे अयं अट्ठो ॥४८॥

‘संसय’ गाहा व्याख्या—‘संशयकरणं’ शाङ्खा ‘भगव-
दर्शत्पणीतेषु पदार्थेषु धर्मोपार्थाकारादिष्वत्यन्तगहनेषु मतिमान्या-
दिष्वोऽन्यधार्ममाणेषु संशय इत्यर्थः, किमेवं स्यात् ? नैवम् इति;
इयं तु वक्ष्यमाणप्रकाराभ्या द्विधा । बाह्या ‘अन्योन्यदर्शनमाहः’
अपरापरदृष्ट्यभिलाषः, तथैवेयमपि द्विधा । ‘सत्यपि विचिकित्सा’
सिध्येन्न मेऽयमर्थ इति । अयमत्र भावार्थः—‘विचिकित्सा’ म-
तिविभ्रमो युक्त्याऽऽगमोर्पभेष्वप्यर्थेषु फलं प्रति सम्मोहः, किमस्य
महत्तस्तपःक्षेत्रायासस्य भिक्षाकवलचर्यणप्रायस्य कनकावस्थादे-
रायत्पां मम फलं भविष्यति ? किं वा न ? इति, उभयथा हि
किं ? फलवत्यो निष्फलाश्च हरयन्ते कृषीवसादीनाम् । न चेयं शा-
ङ्कातो न भिद्यते इत्याशङ्कनीयम्, शाङ्का हि सकलासकलभाक्त्वेन
द्रव्यगुणविपश्वा, इयं तु क्रियाविषयैव, तत्त्वतस्तु सर्वोऽप्येते प्रा-
यशो सिध्यन्त्वमोहनीयोदयतो जीवपरिणामविरोधाः सम्यक्त्वाति-
शारा उच्यन्ते, नात्रैवमन्तर्भावादिनाऽतिसूक्ष्मेक्षिणा कर्तव्या, अहा-
तशापनद्वारेण तथाविधविनेयोपकारस्य ग्रन्थकृता विर्णीयितव्यात् ।
श्रुत प्रसङ्गेन । इति गायार्थः ॥ ४८ ॥

विचिकित्सास्थाने पाठान्तरेण प्राकृतत्वापर्यान्तरेण वाऽन्य-
थाप्येनामाह—

विउगुच्छं चि व गरहा, सा पुण आहारमोयमसिणाई ।

संका दुविहा देसें. सच्चम्मि य तत्थिमा देसे ॥ ४६ ॥

“ विउ ” गाहा व्याख्या—‘ विउगुच्छं चि व ’ इति वि-

द्वांगः—साधयः तेषां कुत्सा—निन्दा विद्वत्कुत्सा ‘ इति वा ’ इति

प्रकाशान्तरसूचनम् । तत्र कुत्सार्यमाह—‘ गरहं ’ ‘ गहा ’ कुत्साऽत्र,

‘ मा पुनः ’ गहां तु किरूपा ? इत्याह—‘ आहारमोपाऽस्नानार्थानि’

आहारः—पात्रादिभोजनरूपः, मोकः—कायिकव्यापारो यतिजनप्रती-

तप्रक्रियया, मकारस्तु प्राकृतानुरोधान्, अस्नानं—मर्षदा देहमलाऽ-

क्षालनरूपम्, आदिशब्दान्छेदनादि च मुनिजनोपितमितपानीया-

दिनाः कश्चिददृष्टशास्त्रपरमार्थत्वेन शिष्टमस्मत्तशौचव्यवहारानीतशु-

चिपोदनाप्रहेण वाऽऽज्जगार्गाद्विषयां गहां करोतीत्यर्थः । मांप्रतं श-

द्धाभेदानाह—‘ नद्धा ’ इत्यादि । ‘ शद्धा ’ उपास्यरूपा ‘ द्विविधा’

द्विप्रकारा, कथम् ? ‘ देशो ’ प्रतिनियतविषया, ‘ नर्वस्मिन्न’ निःशेष-

विषया च । तत्र ‘ इयं ’ वक्ष्यमाणा देशो । इति गायार्थः ॥ ४६ ॥

तामेवोदाहरणव्यंनक्ति—

तुल्ले जीवत्ते कह, एगे मज्जाज्वरं अभव्वं चि ।

अहवेगारणपुत्ते, खेत्तपएसे कहं अन्नो ॥ ५० ॥

“ तुल्ले ” गाहा व्याख्या—‘ तुल्ले ’ ममाने ‘ जीवत्ते ’

उपयोगलक्षणत्वेन ‘ एगे ’ केचिद् अष्टमादयः ‘ भव्याः ’ मुक्तिगामिनः,

‘ अपरे ’ अन्येऽङ्गारमर्दकादयः ‘ अभव्याः ’ सदा भवावस्थिताः,

नमाने हि जीवत्ते किं निबन्धनमेषामनादिभव्यत्वं अन्येषां त्वम-

व्यत्वम् ? , प्रतिनियतमश्वेतुनिर्मितं हि दार्वादेः प्रतिमादियोग्यता-

योग्यत्वं दृष्टमिति हृदयम् । इह चेवं नास्त्येव वस्तुतः शङ्काभ्रान्ताः,
यत स्वहेतुपरम्पराप्रापितमेव तेषां तद्वयम्, न हि भाषा प्रतिनिय
तहेतुपरम्पराप्रापित प्रतिनियतमात्मरूपमापन्ना पर्यनुयोगार्हो भव-
न्ति । तथा तुल्ये वस्तुत्वे मूर्ता परमाणुप्रसृतय अमूर्ता ज्ञानादय
इति कोऽय पर्यनुयुज्यताम् ? वस्तुस्वभावत्वादस्य । तदुक्तम्—
“ अग्निर्वहति नाकाशं कोऽय पर्यनुयुज्यताम् । ” इत्यादि । उदा-
हरणान्तरमाह—‘ अथवा ’ इति प्रकारान्तरद्योतक, ‘ एकाणुपूर्णे’
एकपरमाणुपूरिते ‘ क्षेत्रप्रदेशे ’ आकारानिर्विभागभागलक्षणे
‘ कथं ’ केनप्रकारेण ‘ अन्य ’ द्वितीयादिः परमाणुरिति प्रकृतम्,
अवगाहते इति क्रिया तूत्तरगाथायां वक्ष्यति । इति गाथार्थः ॥५०॥

ओगाहइ तद्वेय उ, न य परमाणु लङ्घयरत्तं पि ।

न य अओमपवेसो, ता कहमेयं यडिज सि ॥ ५१ ॥

“ ओगाहइ ” गाथा व्याख्या—‘ अवगाहते ’ अवति
घृते मार्ताण्ड्यर्थे, ‘ तत्रैव ’ तस्मिन्नेव प्रदेशे, ‘ तु ’ विशेषणे, अमा-
द्यपि सर्वव्यापितया तत्रावतिष्ठत इति विशिनष्टि । अथ परमाणुता-
मपि पूर्वरूपाङ्गधुतत्वापक्षयाऽयमर्थे सभाव्यिष्यतीत्याराहुषाह—
‘ न च ’ इत्यादि । ‘ न च ’ नैव परमाणुता लघुतत्त्वम् येन
बह्वोऽपि तत्रैव मायुरित्यभिप्राय, अपिशब्दाद् बृहत्तत्त्वमपि नास्ति ।
अथान्योन्यानुप्रवेशादणुतामेवमेतत्, तदपि नास्तीत्याह—‘ न च ’
नैव ‘ अन्योन्यप्रवेशः ’ परमाणो परमाण्वन्तरेऽन्तर्भाव इत्यर्थः ।
निगमयति—‘ तत् ’ तस्मात् कथं ‘ एतत् ’ वक्तुं ‘ पदेत ’ युज्येव ?

“ लिङो ङ्क् ” इति लिङो ङ्कदेश । ‘ इति- ’ हेतौ, अस्मान्

चदितहेतोः । कथमेतत् ? इत्येवंरूपा वा देशशङ्का । यदि हि प्रदेशो निर्विभागः [भागः] परमाणूनां च लघुतरत्वं अन्योन्यानु-
प्रवेशश्च न संभवति अतः कथमेकपरमाण्वाक्रान्त एव प्रदेशोऽन-
न्तानां तेषां तत्रैवावस्थानम् ? , लोकाकाशप्रदेशोभ्योऽनन्तगुणत्वात्प-
रमाणूनाम् । यदुक्तम्—“ धम्माधम्मपणसा, तुल्ला परमाण्वो
अणंतगुणा । ” तावन्तश्च लोकाकाशप्रदेशा इत्यवश्यमनन्तानामेकै-
कश आकाशदेशोऽवस्थितिरेव्युपगन्तव्या । न च परमाणुभिर्विभा-
गेन प्रदेशापूरणम्, प्रदेशस्य सविभागत्वप्रसङ्गादिति । संभविनी इयं
देशशङ्का । अत्र चैवं परिहारो द्रष्टव्यः—इह हि यद्यपि परमा-
णूनां लघुतरत्वमन्योन्यानुप्रवेशो वा नास्ति तथापि परिणामान्त-
रापत्तिर्भवत्येव, तेनैकाणुपूर्णेऽपि प्रदेशे परमाण्वन्तरावगाहो न
दुष्यति; न चेयमेव लघुतरत्वापत्तिः नत्परिणामान्तरत्वमिति वक्त-
व्यम्, यतो निर्विभागत्वममुञ्चन्नेवासौ परिणतिविशेषं प्रतिपद्यते ।
न हि सकुपरमाण्वो जलेनार्द्राकृताः परिणामान्तरमापद्यमाना निर्वि-
भागरूपमात्मरूपं मुञ्चन्ति, तौल्यादिनाऽपि पूर्वरूपसंवाददर्शनात्,
अथ चावगाहान्तरं प्रतिपद्यन्ते । न चात्रापि परमाणूनामन्योन्या-
नुप्रवेश इति वक्तुं युक्तम्, एवं ह्यपरापराणुप्रवेशसंभवेनाणूनामल्प-
त्वेन तौल्यादितत्त्वव्यत्ययोऽपि तेषां स्यात् । न चासौ परिणामा-
न्तरापत्तिमात्रेण लक्ष्यते, दृश्यते चैकप्रदीपप्रभापरमाणुपरिपूरितेऽ-
प्यपवरकाभ्यन्तरेऽपरप्रदीपप्रभापरमाणूनामवस्थितिः । न चात्रापर-
परमाणूनामामलकफलपूर्णघट इव जलादेरन्तरालावस्थानेन तथाप्र-

तिमामनमिति बाह्यम्, तदेराभ्यासनेन दर्शनात् ; न च दृष्टेऽप-
पन्नं नाम । इति गायामाचार्यः ॥ ५१ ॥

मर्चराष्टोदाहरणमाह —

सद्ये दुयात्संगं, गणपिडगं पगयमामचदं जं ।

तम्हा पागपपुरिमोर्दे कपियं मा न होज्ज सि ॥ ५२ ॥

“ मन्त्रे ” गाहा व्याख्या—‘ मर्चस्मिन् ’ सर्वविषय श-

हेत्यर्थं । ‘ द्वावराज ’ आचार्यद्वय ‘ गणपिडकं ’ गणधरसर्व-
स्वभूतं लोकोत्तरभुनक्त्यर्थः, ‘ प्राकृतभाषाचदं ’ इति प्राकृतभाषा
दि किल विश्वतोमुखा नाभिमानेन सिष्टाभीष्टा, प्रतिनियन्ताराज-
बलादिवचनयोग्या, नहि तया प्रायशो विद्वांसः प्रगल्भास्तरुमभि-
दधति, तया चदं—मथितम् । अत्र च “ अदातो यमादिषु ” इति
प्राकृतवाक्यारस्याऽऽदेरा, “ दृष्टदीर्घं मिथः ” इति भाषाकार-
त्वस्यम् । प्राकृतभाषाचदं ‘ यत् ’ यस्मान् कारणात् गणपिडकं
तस्मात् ‘ प्राकृतपुरुषे ’ इति इतरजनैरर्पणं शिभिरेव ‘ प्रकृतिवत् ’
वर्षितम्, ‘ मा न ’ इति सरायवचनम्, ‘ भवेत् ’ स्यात् । इमत्र
इदम्—भाषा दि किल केषाञ्चिन्मतेन चद् प्रसिद्धा । पदुत्तम्—
“ संस्कृतप्राकृतभाषापरिभाषाभाषाभ्यं सूरमेनी च । पद्योऽत्र भूरि-
भेदो देराविरोपादपभंरा ॥ १ ” अपरेषां तु संस्कृताज्जतिरिक्ता
भाषा प्राकृता, अपभ्रंशाश्च रुद्धा । तत्र च किल संस्कृता भाषा पाणि-
न्यादिशाब्दानुरासनप्रतिपादितप्रतिनियतप्रयोगसङ्गता ह्युदपदार्थप्र-
तिपादनप्रत्यक्षा सकलसिष्टाभीष्टा विरिष्टा यकु युका । प्राकृता

तु विश्वतोमुखा प्रायोऽनियतलक्षणा प्राकृतपुरुषाणामपि प्रयोगयोग्या, तद्गणने न कश्चिद्वक्तृत्वाद्यतिशय आत्मनो ज्ञापितो भवति । गणपिटकं तु प्रायस्तदन्तःपात्यर्धमागधिकाभिधानया भाषया निबद्धम्, अतः कादाचित्कत्वशक्तिवियुक्तैरेव कैश्चिच्चर्चितमिति तदुक्तः सर्वोऽप्यर्थः संशीतिविषय इति मिथ्यात्वनिबन्धना संभविनी सर्वशङ्का । अस्याश्चैवमपनयनं विधेयम्—इह हि यद्यपि सकलोपकार्यवालाबलाद्युपकारकरणप्रवर्णैर्गणधरैस्तत् प्राकृतभाषया निबध्यते, तदुक्तम्—“ बालव्रीमेन्दमूर्खाणां, नृणां चारित्रकाङ्क्षिणाम् । उपकाराय तत्त्वज्ञैः, सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः ॥ १ ॥ तथाऽपि विशिष्टानन्यसाधारणाल्पग्रन्थत्वादिगुणगणयोगादगार्हितगारिमवैतत् । तदुक्तम्—अप्पगंधमहत्यं, वत्तीसा दोसविरहिअं जं च । लक्खणजुत्तं सुत्तं, अट्ठहि अ गुणेहि उववेयं ॥ १ ॥ ” द्वात्रिंशदोपास्तु—“ अलिअमुवघायजणयं, अवत्यगनिरत्थगं छलं दुदिलं । निस्सारमहिअमूणं, पुणरुत्तं वाहयमजुत्तं ॥ २ ॥ ” इत्यादयः । अष्टौ गुणाः—“ निदोसं सारवंतं च, हेउजुत्तमलंकिअं । उवणीयं सोवयारं च, मियं महुरमेव य ॥ १ ॥ ” तथा—“ स्फुटमुपगतप्रामाण्यं स्वैरमन्यसमैर्गुणैर्गदितुरुदितं सर्वज्ञत्वं प्रकाशयदञ्जसा । अपरवचसामप्रामाण्यं प्रशासदलन्तरामिति जिनवचो लक्ष्यं साक्षात्परीक्ष्य विचक्षणैः ॥ १ ॥ यद्यपि च भवेदल्पग्रन्थं तथाऽपि महार्थकं, करगुणमितैर्दोषैस्त्यक्तं गुणैर्युतमष्टभिः । तदपि च परं लक्ष्मै-

तत्त्व प्रतीकमयः परं, प्रथितप्रययागव्यैरर्थे बुनीर्विषयस्मिन् ॥२॥
 असादरागुणं सम्मानम्यापदत्र यच्च स्थित, तदस्मिन्मपि भीतयं प्र-
 वृत्तमिति शिखरम् । तदपि च पर म्यापदमप्यप्यपुनरुत्तरं, यदस्मि-
 न्मिदं प्रोक्तः रूप प्रतीकमयाभिन्म ॥३॥ " तथा सचलविद्रासम्भ-
 तिशुद्धकषादिभिभेदमेव निर्णयितम्, तद्वच्च — "इह सन्तु कच छुट-
 मिद्रा बुधैरवधार्यते, सचलविषयभेदभेदः पर परिलक्ष्यते ।
 प्रकल्पदनां प्राप्तिप्रापः प्रतीतिपद सनामिति शिखरमेव व्यक्ता यतो
 गम्भान्) प्रमायविनिधिनि ॥ ४ ॥ यदपि च कचलक्षितमि-
 न्मपि किल कल्पमे, तदस्मिन्मिदः मृगम्यान्तर्गतं सन्तु सचयेत् ।
 इह टि नित्यम् सन् सन्नाचनप्रभव भवेत्तदप्यप्यपि प्रापः प्राप्तं परं
 तन् एव तत् ॥ ५ ॥ " तथा — " मुनिज्जलमप्यप्यपि प्रापः प्राप्तं परं
 च मृगम्यान्तर्गतम् । अमिन्नमन्त्रिच महर्षं, महात्तुभावं महा
 विमय ॥ १ ॥ " इत्यादि । विषयतोमुत्तम्य अनियतलक्षणम् च
 कचित्मष्टतेऽपि मुक्तम्, अत परप्रतीतिप्रत्यक्षं भावतं प्रयोक्तुं मुक्त-
 मेवेति नोत्तराद्वाच्यताः । इति गाथायै ॥ ५२ ॥

काङ्क्षामपि देरामर्षविषयं विषयमाह—

कंठा देसे एगं, कुतितियमपामिच्छए जादेत्यं वि ।

मणियमर्दिसादुकयमुकयफलं सगमाकसाई ॥ ५३ ॥

" कंठा " गाथा व्याख्या— ' काङ्क्षा ' मात्प्रतिपादितस्व-

रूपा ' देरो ' देराविषया हरयेव इति गम्यते । ' कुनीर्विमत् ' सांख्यादिदोर्गं ' इच्छति ' अमिन्नगति, मोक्षाद्वयया गम्यते इत्य-
 र्थः । तथा गम्यते यथाऽऽह— ' यथा ' इति प्रकारवचनः, यथा

‘ अत्र ’ सौगतादिदर्शने ‘ भणितं ’ अभिहितम् । किम् ? ‘ अ-
हिंसादुष्कृतसुकृतफलम् ’ इति, अहिंसा—प्राणिपीडापरिहारलक्षणा,
उपलक्षणेन च सत्यादिपरिग्रहः, यद्वाऽहिंसा व्रतवृतिरूपत्वेनाशेष-
व्रतस्याहिंसैवैकं व्रतम्; दुष्कृतं—प्राणव्यपरोपणादि, सुकृतं-
ध्यानाध्ययनदानादि, तस्य प्रतिषेधविधिरूपहिंसाऽध्ययनाद्यात्मकस्य
सुकृतस्य दुष्कृतस्य च फलं—कार्यं ‘ स्वर्गमोक्षादि ’ त्रिविष्टपापवर्ग-
सुखप्रभृतीत्यर्थः, आदिशब्दस्य यथायोगं योगाद् दुष्कृतफलं नरका-
द्यपि । अत्रापि किल सांख्यादिदर्शने सुकृतदुष्कृतफलमभिहितमेवे-
ति इदमपि न चेपार्हमिति देशकाह्वा । इति गाथाह्वयार्थः ॥ ५३ ॥

सव्ये सव्यमयाहं, कंखइ जहभणियकारणेहिंतो ।

संकाए पेयपाई, कंखाए अमचरायाणो ॥ ५४ ॥

“ सव्ये ” गाथा व्याख्या—‘ सर्वस्मिन् ’ सर्वविषया का-
हेति प्रकृतम्, ‘ सर्वमतानि ’ सर्वदर्शनानि जैमिनिकणभक्षाक्षपा-
दशाक्यकपिलादिप्रतिवद्धानि, किम् ? ‘ काङ्क्षते ’ मोक्षाङ्गतयाऽङ्गी-
करोतीत्यर्थः । ‘ यथाभणितकारणेभ्यः ’ प्राक्प्रदर्शितसुकृतफला-
भिधानादिभ्यः, “ भ्यसञ्च हिंतो सुंतो ” इति पञ्चमीभ्यसो हिंतो-
आदेशः । ऐहिकप्रत्यपायप्रत्यवत्वमपि शङ्काकाङ्क्षयोराविष्कुर्वन्नुदा-
हरणे आह—‘ संका ’ इत्यादि गाथार्थम् । शङ्कायां पेयापायिनौ
कुमारकाबुदाहरणमिति गम्यते । काङ्क्षायाममात्यराजानाबुदाहरण-
म् । इति गाथाऽक्षरार्थः ॥ ५४ ॥

भाषार्थस्तु कथानकगम्य , ते चैते—

“ जहा एगम्भि नयरे ण्गस्म सेट्टिस्स दोरिण पुत्ता लेह-
मालाए पवति । सिण्हेहा य से माया मा कोई पेन्दिही । अप्पसारि-
ए मइमेहाकरि ओमहिं पेय देइ । तत्थ परिमुजमाणाय चेव एगो
चित्तेइ, नूण मन्दिवाया ण्याओ । तस्म सकाण चेव माणमदु-
क्खपुब्बग सारीर ति वग्गुसीयाही जाओ मओ अ । इहलोगमो-
गाय अण्णाभागी जाओ । अबरुणे न माया अहिं चित्तेइ ति नि-
स्सकिओ पडिउमारडो । परिणया पेज्जा, निरणय य गहिओ वि
आकलावो । इहलोगमोगाय आभागी जाओ ति ॥ ’

यथाऽसाधविषयविषया राज्ञा कुर्वन्नेहिकापाय प्राप, अविषय
विषयता चात्र राज्ञाया सपत्नीमातुरपि व्यक्तस्नेहकार्योपलब्धेन
तथाविधराज्ञाया वस्तुतो निर्विषयत्वात् तथा जिनमतगता राज्ञा
कुर्वन्नेकपात्रिकापायपद स्यात् । तदुक्तम्— ‘ विमलमपि हि
चेत राज्ञाया पङ्क्ति स्यात्, पय इय च पयोधे कर्दमोदामयोगात् ।
तदनु च जिनवाक्ये प्रत्यय स्वादगाढ, स च खलु परिपन्थी
तत्त्वदृष्टेरनिष्ट ॥ १ ॥ ’ इत्यादि । तथा—

राया कुमारामनो य आसेणावहरिणा अरुहिं पविट्ठा ।
छुहावरसा वणफलाणि खायति । पडिनिउत्ताण च राया चित्तेइ,
लडुअपूयलगमार्इणि सव्वाणि चक्खाभि । आगया दो वि जणा ।
रण्णा सूआय मणिआ, ज लोए पयरइ त सव्व रपेइ ति । रोहिं
रपेत्ता उवट्ठाविअ च रण्णो । सो राया पेन्दाऽदिट्ठव करेइ । क-

पट्टिया वल्लिणहिं धाडिज्जंति, एवं मिट्ठस्स अवगासो होहिइ ।
कणकुंडगमंडगार्इणि वि स्वाइयाणि, तेहिं सूलेण मच्चो । अमच्चेण
युण वमणविरेयणाणि कयाणि, आभागी भोगाणं जाच्चो ” त्ति ॥

एवमिहाप्यपरनिरपेक्षैकैकनयमतमात्रनिर्मितकुतार्थदर्शनानि
काङ्क्षमाणः तेषामपरापरप्रतिक्षेपद्वारेण प्रायः प्रवृत्तेः सर्वत्रानाश्वासः,
सर्वनयमतव्यवस्थितवस्तुतत्त्वानधिगतेरनेकामुष्मिकापायभाग् भव-
ति । तदुच्यते—“ निखिलमखिलैः सम्यग्दृष्टं नयैर्न किलैकशो,
यदिति बहुधा बोधाध्वानस्त्वया प्रथिताः प्रभो ! । तदिति कुदृशो
व्याचक्रोशन्त्यनेकपथस्थिता, असकलदृशो हस्तिन्यन्धा यथा किल
कुर्वते ॥ १ ॥ ” इति गायार्थः ॥ ५४ ॥

विचिकित्सामपि प्रागुक्तां द्विधाऽऽह—

विचिगिच्छ देस एगं, चिइवंदणनियमपोसहाइयं ।

सफलं विफलं व होज्ज, न नञ्जए सव्व सच्चाणि ॥ ५५ ॥

“ विचिगिच्छ ” गाहा व्याख्या—‘ विचिकित्सा ’ उदि-
तस्वरूपा, ऋस्वत्वं तु च्छन्दोभङ्गभयात् । ‘ देशे ’ देशविषया
यथा—‘ एकं ’ किञ्चित् चैत्यवन्दननियमपौषधादिकं अनुष्ठानं
सफलं विफलं वा भवेत् न ज्ञायते इति विचिकित्सतीति योगः ।
तत्र नियमाः—विविधाभिग्रहविशेषाः अणुव्रतादिरूपा वा, पौषध-
शिक्षाव्रतान्तःपाति, आदिशब्दादर्शनप्रतिमादिपरिग्रहः । तदेषां
चैत्यवन्दनादीनां मध्येऽन्यतराद्विचिकित्सते, यथा ‘ सफलं ’ स्व-

गोदिकृतहेतुः ' विकृतं ' तद्विरुद्धं कथमेतत्कथमात्रमेव वा वि-
चिकित्सा । ' सर्वस्मिन् ' सर्वविषया विचिकित्सेति प्रकृतम् । विचि-
षा ? ' सर्वशक्ति ' इति सकलज्ञानमेव चैतद्यन्द्नादीन्यनुष्ठानानि
विचिकित्सति, यथा न ज्ञायते सर्वस्यास्य चैतद्यन्द्नादेरगममात्र-
प्रतिष्ठितकथयानाकं किं कृतमस्ति ? उक्तं न । इति गम्यार्थः ॥५५॥

सत्यपि निःशङ्किं जीवापहित्वे विचिकित्सति इत्यन्धतम-
भिप्रायमाह—

पुनरपुरिषा जहविय (जहोइय), मगचए पइइतेसु फलमोगो।
अम्रेषु बिरसंपयणरिरहमो न तह तेसि फलं ॥ ५६ ॥

“ पुनरपुरिषा ” गद्या कथारुश—‘ पूर्वपुरुषा ’ कामदे-
वाद्य ‘ यथोदितमार्गवरा ’ आगमनिर्दिष्टवर्मेनिभक्त प्रादिगुणा-
मेवित इत्यर्थः, ‘ यथोचितमार्गवरा वा ’ सर्वश्रीपित्याचरणवरा-
यणा इति भावः, अतः ‘ तेसु ’ तद्विरुद्ध ‘ पइइते ’ पुनरेव ‘ फ-
लयोग ’ आगमाभिहितप्रतिषिद्धवदोत्पादेकथयानात्वादिवर्मेकिपाका-
र्यसंबन्धः । ‘ अस्मासु ’ अस्मद्विरुद्धे, गुराभ्यो भिन्नवाक्यतायाम्,
“ क ” आदिभूत्रेण च तलोपे सम्बन्धो चैवं भवति । ‘ धृतिस्तद्वन-
नविरहत् ’ तथाविधानुष्ठानप्रवृत्तिनिमित्ततनुशक्त्यभावादित्यर्थः ।
‘ न ’ इति निषेधे । ‘ तथा ’ तेन पूर्वपुरुषपतीतप्रकारेण ‘ तेषां ’
चैतद्यन्द्नादीनां धर्मव्यापाराणां ‘ फलं ’ साम्यकार्यं स्वर्गादिनेति
संबन्धः । एवंविधा विचिकित्सा यस्तुतो मित्यात्वनिबन्धनैव, यतो
नहि संभवोऽस्या विपर्यय विना । तथाहि—यथा पूर्वपुरुषाणां धृ-
त्यादियुजां सम्यक्त्यादेः स्वर्गादि फलं तथेदानीति नानानपि अप-

न्यादिभेदं तदेव । यत आगमः—“ अयिराहिअसानणस्स मा-
 हुणो सावगस्स य जहण्णो । सोहम्मे उववाअं, भणिअो तेलो-
 षदंसीहिं ॥ १ ॥ ” न चेदानीमागममनुसरतामपि सम्यक्त्वाद्य-
 संभवः । तदुक्तम्—“ दुप्पसहंतं चरणं, भणिअं जं भगवया इहं
 खेत्ते । आणजुत्ताणमिणं, न होइ अहुण ति वामोहो ॥ १ ॥ ”
 तथा—“ जा संजमया जीवेषु ताव नूला य उत्तरगुणा य ।
 इत्तरिअछेअसंजन, निग्गंथ वडसा य पडिसेवा ॥ २ ॥ ” तदेवं
 तीर्थावसानममयानुगामीनि सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र्याणि, तद्वतां
 च कालाद्यपेक्षमनुष्ठानमवश्यं मुक्तिफलवदेव । अत एवैनं कालमपेक्ष्य
 संभवद्यतनागुणेन संयममाराधयतां साधूनां हीलाविधाधिनामागमे
 महाननर्थोऽभिहितः । यदुक्तम्—“ धीरपुरिसपरिहारिणं, णाऊणं
 नंदधम्मिआ केई । हीलेंति विहरमाणं, संविग्गजणं अबुद्धीआ
 ॥ १ ॥ ” तेषां चेदं फलम्—“ संतगुणद्धायणा खलु, परपरि-
 वाअो अ होइ अलिअं च । धम्मे अ अचहुमाणो, साहुपअोसे
 अ संसारो ॥ १ ॥ ” इत्यादि । तस्मात्संहननाद्यनुरूपं धर्मं परा-
 क्रामतामवश्यं यथाभिहितं फलमस्तीति निर्विचिकित्सेन भाव्यम् ।
 इति गायार्थः ॥ ५६ ॥

सांप्रतं द्विरूपाऽपि विचिकित्सैहिकस्याप्यपायस्य निदानम्,
 एतद् दृष्टान्तेन दर्शयति—

विचिगिच्छाए विजासाहंताऽसड्ढुचोर दिट्ठंतो ।

विउगुच्छाए पचंतवासिणो सड्ढुगस्स मुया ॥ ५७ ॥

“ विचिगिच्छा ” गाहा व्याख्या—‘ विचिकित्सायां ’

उक्तस्वरूपाया ' विद्यामाधयदभादचोरदृष्टान्त ' इति विद्यां साध-
यन् विद्यामाधयन्निति शत्रन्तेन समामो गमकत्वात् । तदुक्तम्—
“ द्रव्यसङ्गायकात्ताभ्या, समासो न निषिध्यते । ” प्राकृतेन वा
समासः । ततश्च विद्यासाधयद्भाऽसावभादश्चेति विद्यामाधयद
भाद स च चोरश्चेति चार्थः, सो ' दृष्टान्त ' उदाहरणम् । ' वि
द्वज्जुगुप्साया ' अभिहितरूपाया ' प्रत्यन्तवासिनः ' तथाविधसा-
ध्वापातरहितमामवासिनः ' भावकस्य ' भादस्य ' मुता ' दुहिता ।
इति गाथाऽक्षरार्थः । भावार्थस्तु कथानकगम्य । ते चैते कथानके—

“ साधयन्दीसरवरदीपगमण दिव्यगघाण देवसर्प सण-
मित्तस्स पुच्छण, विजापयाण, साहणं, मसाणे चउपायं सिक्कणं
हेट्ठा इगाला र्वाइरो अ सुलो । अद्वसववारा परिजवेत्ता पाओ
सिक्कगस्म जिजाई । एव वित्तिओ तइओ । चउत्थे चिद्धरणे आगा
सेण वणइ । तेण सा विजा गदिआ । कालचउदसिरत्तिं साहेइ ।
मसाणे चोरो थ नगररक्खगेहिं परदो परिच्चममाणो तत्थेव अइ-
गओ । ताहे वेढेउ मसाण ठिआ पभाए पेप्पिहिइ ति । सो भ-
मतो विजासाहग पेच्छइ । तेण पुच्छिओ सो भणइ, विज्ज सा-
हेमि । चोरो भणइ, केण दिण्ण ? । मो भणइ, सावगेणं ।
चोरेण मणियं, इम दव्व गेट्ठादि विज्ज वेहि । सो सट्ठो विणि-
द्धइ ति सिज्जेजा न व ति तेण दिण्ण । चोरो चित्तेइ, सावओ
वीदिआण वि पीड नेच्छइ, सच्चमेय, मो साहेउमारदो । इवरो
सहोदो गदिओ । तेणगासगएण लोगो भेमिओ, ताहे सो सुओ,
ते वि सट्ठगा जाव ति ॥ ”

एवमिहापि निजानुष्ठानफलं विचिकित्समानोऽसुमान् आसु-
प्तिकापायभाग् भवति । तदुक्तम्—“ तत्त्वे मूढ ! मनागपि अ-
(प्य) रुचिर्जितदृष्टभावविषयेयम् । विद्यागतेव तत्साधकस्य तत्फ-
लविधाताय ॥ १ ॥ ” इति । विद्वज्जुगुप्सायां श्रावकसुता च—

एगो सड्डो पञ्चते परिवसइ । तस्स धूआविवाहे कह वि साहु-
णो आगया । सा पिउणा भणिआ, पुत्तिग ! पडिलाहेहि साहु-
णो । सा मंडिअपसाहिआ पडिलाहेइ, साहूणं जल्लगंधो तीए
आगओ । सा चिंतेइ, अहो ! अणवज्जो साहूण धम्मो देसिओ ।
जइ पुण फासुएण एहाएज्जा को दोसो होज्जा ? । सा तस्स ट्ठाण-
स्स अणालोइयपडिकंता कालं किञ्चा रायगिहे गणियाए पोटे आ-
या गवभगया चेव अरइं जणेइ । गवभपाडणेहिं पि न पडइ ।
जाया समाणी उज्झिआ । सा य गंधेण तं वणं वासेइ । सेणिओ
तेण एसेण निग्गच्छइ सामिणो वंदओ, सो खंधावारो तीए गंधम-
सहंतो परम्मुहो भग्गो । एण्णा पुच्छिअं, किं एयं ? । तेण क-
हिअं, दारियाए गंधो । गंतूण दिट्ठा । भणइ, एसेव पढमपुच्छ
त्ति । गओ वंदित्ता पुच्छइ । तओ भगवया तीए उट्ठाणपारिया-
वणा कहिआ । भणइ राया, कहिं एसा पञ्चणुभविस्सइ सुहं वा
दुहं वा ? । सामी भणइ, एएण कालेण वेइयं । सा ते चेव भज्जा
भविस्सइ, अग्गमहिंसी अट्ट संवच्छराणि । जा य तुज्झं रममा-
णस्स पट्ठीए हंसोलीलं काहिइ तं जाणेज्जासि । वंदित्ता गओ ।
सा य अवगयगंधा आभीरेण गहिआ, संवड्ढिआ जोअणत्थं
जाया । कोमुइवारं मायाए समं आगया । अभओ सेणिओ अ

पच्छरणा कोमुद्वारं वेच्छन्ति । तीसे दारिद्र्याय अंगभासेण सेलि-
ओ अग्मोववण्णो नामसुहं दसिआए तीए बंधइ । अभयस्स क-
हिअं । नामसुहा दारिद्र्या मग्गादि । तेण मणुस्सा दारेहिं वद्धेहि
ठविआ । एकेकं माणुस पलोपऊणं निणिजइ । मा दारिद्र्या
दिहा, चोदि सि गहिआ परिणीआ । अण्णया च वग्महेण रमं-
ति रापाण रायियाओ पोतेख बाहिति, इवरी पोत्तं देतीया चव
विलग्गा, रण्णा सरियं मुक्का च, पण्डइया ” ॥ ५७ ॥

अधुनाऽमूढदृष्टिरूप दर्शनाचारमाह—

इद्धीओ शेगविहा, पिआजणिया तपोमयाओ य ।
वेउअियलद्विकया, नहगमसाई य दइणं ॥ ५८ ॥

पूयं च असणपाणाइवत्थपत्ताएहि विविहेहि ।
परपासंडत्थायं, सकोलूयाइणं दइणं ॥ ५९ ॥

पिआईयगिहीयं, पासत्थाईय थायि दइणं ।

जस्स न मुज्झइ दिद्धी, अमूढदिद्धिं तपे चिंति ॥ ६० ॥

“ इद्धीओ ” गाथा ध्यातव्या—‘ अद्धी ’ विभूती वत्त्व-
माणरूपा इहा यस्य दृष्टिर्न सुषतेऽ(ति अ)मूढदृष्टिं तर्कं मुवत इति
संबन्धः । किञ्चिदा अद्धी ? अनेकप्रकारा बहुविधा । तथैवाह—
‘ विगाजनिता ’ वशीकरणादिविद्यामम्पादिता, ‘ तपोमयीअ ’
विकृष्टोपवासादिप्रापिताश्रेत्यर्थः, ‘ वैकियलद्विकृताः ’ काञ्चनपद्मा-
दिनिर्माणरूपा, ‘ नमोगमनादिकाअ ’ आकाशगमनादिका ‘ इद्धा ’
उपलभ्य । इति गाथार्थः ॥ ६८ ॥ तथा—

“ पूयं ” गाहा व्याख्या—‘ पूजां ’ सपर्या, चशब्दाः सर्वेऽत्र समुच्चये, अशनपानाभ्यां—ओदनद्राक्षापानादिरूपाभ्याम्, आदिशब्दात्खादिमस्वादिमाभ्याम्, तथा वस्त्रपात्राभ्यां प्रतीताभ्याम्, आदिशब्दादासनादिपरिग्रहः, सर्वेषां पदानां चार्थसमासेन निर्देशः, तैः । ‘ विविधैः ’ अनेकप्रकारैः । केपाम् ? इत्याह—‘ परपापण्डस्यानां ’ परपापण्डे—शाक्यादिलिङ्गे तिष्ठन्ति ये ते तथा तेषाम् । तथैवाह—‘ शाक्योल्कादीनां ’ बौद्धभौतप्रभृतीनां ‘ दृष्ट्वा ’ उपलभ्य । इति गाथार्थः ॥ ५६ ॥ तथा—

“ धिज्ज्ञार्ह्य ” गाहा व्याख्या—धिगृजातीयाः—द्विजातयः त एव गृहिणः, अन्ये वा गृहिणो धार्मिकमन्यास्तेषाम्, तथा ‘ पार्श्वसादीनां ’ प्रागभिहितस्वरूपाणामार्हतानामेव । वा—अपिशब्दो समुच्चये । यस्य ‘ न मुह्यते(ति) ’ न भ्रान्तिमुपयाति ‘ दृष्टिः ’ दर्शनममूढदृष्टिं ‘ तर्कं ’ एवंविधं ‘ द्रुवते ’ प्रतिपादयन्ति पूर्वाचार्यः । यो ह्यनेकप्रकारैरपि मोक्षमार्गविगुणैर्विभूतिविशेषैः परपापण्डादिगतैर्नावर्ज्यते तममूढदृष्टिमाहुः । इति गाथात्रयभावार्थः ॥ ६० ॥

उपवृंह्यादर्शनाचारमाह—

खवणे वेयावच्चे, विणए सज्जायमाइउज्जुत्तं ।

जो तं पसंसए एस होइ उववूहणा नाम ॥ ६१ ॥

“ खवणे ” गाहा व्याख्या—‘ क्षपणं ’ अविकृष्टविकृष्टरूपं षष्ठाष्टमादि तत्र, ‘ वेयावृत्त्ये ’ व्यावृत्तभावलक्षणे आचार्यादिगते, ‘ विनये ’ अभ्युत्थानादिरूपे, स्वाध्याये—वाचनादौ, आदिशब्दाद-

न्यत्र च साधुकृत्ये चरणकरणरूपे उद्युक्तं—उद्योगवन्तं यस्तं ' प्रसं-
सति ' स्तौति, ' ज्ञप्ता ' इति कर्तृद्वारेण निर्दिष्टा प्रसंसाकिया भवति
' उपबृंहणा नाम ' उपबृंहारूपो दर्शनाचार । इति गार्थार्थः ॥ ६१ ॥

स्थिरीकरणदर्शनाचारमाह—

एषुं चिय खवणाइएसु सीपंतु चोयणा जा उ ।

बहुदोसे माणुस्ते, मा सीय थिरीकरणर्मयं ॥ ६२ ॥

“ एषुं ” गाहा व्याख्या—‘ एतेष्वेव ’ प्राग्भाषाकथितेषु

‘ क्षणवैयाघ्रस्यविनयस्त्राध्यायादिषु ’ सीदत ’ प्रमा-
द्यतः साध्यादेरिति गम्यते, ‘ चोदना ’ प्रोत्साहना तथाविधवचना-
दिभिः प्रवर्तनेत्यर्थः, ‘ या तु ’ या पुनरेवंविधा क्रिया तन् स्थिरी-
करणमिति योगः । कथं चोदना ? इत्याह—“ बहुदोसे ” इत्यादि,
बहवो दोषा प्रस्तुतधर्मविघ्नभूता रोगादयो यस्मिंस्त्वत्तथा तत्र, ‘ मा-
नुषे ’ मनुष्यस्ये ‘ मा सीय ’ मा प्रमादीः स्थिरीकरण ‘ एतन् ’
एवविधम् । इति गार्थार्थः ॥ ६२ ॥

वात्सल्यदर्शनाचारमाह—

साहम्मियवच्छन्नं, आहारार्हेहि होइ सव्वत्थ ।

आएसगुरुगिलायेतवस्सिवालाइसु विसेसा ॥ ६३ ॥

“ साहम्मिय ” गाहा व्याख्या—साधर्मिकत्वा—सर्वमाणां

साध्यादीनां यथासंभवं वात्सल्यं—वत्सलभावलक्षणं साधर्मिकवात्स-
ल्यं ‘ आहारदिभिः ’ भक्षणवस्त्रप्रादिभिः ‘ भवति ’ जायते
कर्तव्यमिति शेषः, ‘ सर्वत्र ’ साधुवर्गे, विरोधमाह—‘ आदेशगुणज्ञा-

नतपस्विवालादिषु विशेषात् ' तत्र आदेशाः—प्राघूर्णकाः, गुरवः—
आचार्याः, ग्लानाः—रोगादिपीडिताः, तपस्विनः—विकृष्टतपोयुक्ताः,
चालाः—क्षुल्लकाः, आदिशब्दाच्छैक्षिकमहोदरादिपरिग्रहः, तेष्वादेशा-
दिषु ' विशेषात् ' अतिशयेन वात्सल्यं कार्यम् । यदुक्तम्—
" पाहुणविसेसदाणे, निज्जर कित्ती य इहर विवरीयं । " इत्यादि ।
इति गार्थार्थः ॥ ६३ ॥

सांप्रतं प्रभावनोच्यते, तत्र प्रकर्षेण भावना—जिनशासनस्य
स्वशक्त्या दीपनेत्यर्थः । नन्वेवमसौ जिनशासनस्य स्वमहिम्नैव
सिद्धा किं तत्रापरपुरुषव्यापारः ? अत एवोच्यते—“ सकलवि-
षयज्ञानाधीनं प्रमाभिरबाधितं, सकलममलं सत्संवादं वदन्निति सं-
पदा । भवति भगवन् ! सर्वज्ञत्वं सदाऽभिदधद् दृढं, जयति भवतः
सिद्धान्तोऽयं परैरपराजितः ॥१॥ ” सत्यमित्यमिति हृदि निधायाह—

कामं सहावसिद्धं, तु पवयखं दिप्पए सयं चेव ।

तहवि य जो जेणऽहिओ, सो तेण पयासए तं तु ॥ ६४ ॥

“ कामं ” गाहा व्याख्या—‘ कामं ’ अनुमतमिदं ‘ स्व-
भावसिद्धं ’ निजप्रभावप्रतिष्ठितमित्यर्थः । ‘ तुः ’ अवधारणे, स्व-
भावसिद्धमेव, अतः ‘ दीप्यते ’ प्रकाशीभवति ‘ स्वयमेव ’ आ-
त्मनैव; तर्हि कथं प्रभावनाकरणम् ? इत्याह—‘ तथापि ’ यद्यपि
एवं ‘ यः ’ अवधिज्ञान्यादिः ‘ येन ’ अतिशयादिना ‘ अधिकः ’
अपरप्राणिभ्य उत्कलितः ‘ सः ’ अवधिज्ञान्यादिः ‘ तेन ’ आ-

त्मातिशयेन ' प्रक.रुते ' प्रदर्शयत्येव । ' तन् ' प्रवचनम्, ' तुः ' अवधारणे, प्रकाशत इत्यस्मात्परतो योजित एव । इदमत्र हृदयम्—
यथापि जिनप्रवचनमनेकातिशयनिधानत्वेन प्रभावनाप्राप्तमेव तथापि
यथा तत् तत्त्वेन भव्यानां मनस्सु विश्राम्यति तथा सम्यग्दृष्टिभिर्यति-
सद्व्यम् । इति गायार्थः ॥ ६४ ॥

अमूढदृष्टयादायुषाहरणान्याह—

मुलसा अमूढदिद्वी, सेषिय उबव्ह थिरीकरण साढो ।
वच्छल्लम्मि य वइरो, पमावगा अट्ट पुण हुंति ॥ ६५ ॥

“ मुलसा ” गाथा व्याख्या—मुलसाभाविकाऽमूढदृष्टावु-

वाहरणम्—यथाऽसावम्भट (ऽसावम्भट) परिश्रादकृतविद्यानिमित्ता-
स्तुतभावेन सम्यग्दृष्टौ मुमोह, एवममूढदृष्टिना माक्यम् । भेषिको
राजा उपदंहायामुदाहरणम्—यथाऽसौ किल सुरमायानिर्मितस्य मृ-
कस्य शुल्लवन्तादिप्रशंसाक्षरेणोपबृंह, चकार, यथा वा स एव
सम्यक्स्थनिश्चलत्वादौ रात्रेणोपबृंहितः, एवं सपत्न्यादौ साधूनामुप-
बृंह विधेया । ' थिरीकरण साढ ' इति स्थिरीकरणे आर्यापादा-
चार्यो ज्ञातम्—यथाऽसौ किल धर्मे चलाचलः मन् प्रव्रज्यां वित्यष्टुः
शुल्लकजीवदेवेन स्थिरीकृतः एवं स्थिरीकरणं कर्तव्यम् । ' वात्स-
ल्ये वीरः ' इति वात्सल्ये वीरस्वामी ज्ञातम्—यथाऽसौ भ्रमणसंप-
दुर्भिन्नोदधेर्विद्यानिर्मितपटपोतेनोत्तारणाद्योचनो दात्रक्षुन्नरीत्वेन रा-
म्यातरेणाभिहितः, यथा—' भगवन् ! मामपि साधर्मिकमेवावधार्यो-
त्तारयातो विपदः ' इति विज्ञप्तञ्च नमपि साधर्मिकवात्सल्यं चिकी-
र्षुस्यैवोत्तारितवान्, एवं साधर्मिकवात्सल्यं विधेयम् । एतत्संवद्ध-

कथानकानि तु प्रायः प्रसिद्धत्वाद् ग्रन्थविस्तरभयाच्च न लिख्यन्ते ।
 ' प्रभावकाः ' प्रभावनायाः कर्तारः ' अष्टौ ' वक्ष्यमाणरूपाः,
 ' पुनः ' भिन्नवाक्यतायाम्, प्रभावकाः पुनः इति द्रष्टव्यम् । ' भ-
 वन्ति ' सन्ति । इति गार्थः ॥ ६५ ॥

साम्प्रतं प्रभावनायाः कर्तव्यतामागमादाविष्कुर्वन्नपरमपि त-
 त्सहचरिततया निर्दिष्टमाह—यद्वा यदार्थवैरः मूत्रं स्मरद्भिः मा-
 धर्मिकवात्मल्यमकारि तमाह—

साहस्मियवच्छल्लस्मि उज्जया उज्जया य सज्जाए ।

चरणकरणस्मि य तहा, तित्थस्स पभावणाए य ॥ ६६ ॥

“ साहस्मिय ” गाहा व्याख्या—‘ साधर्मिकवात्सल्ये ’
 कथितस्वरूपे ‘ उज्जयाः ’ उद्योगवन्तः, ‘ उज्जयाश्च स्वाध्याये ’
 [स्वाध्याये] चोद्यता इति द्रष्टव्यम्, “ चरणकरणस्मि ” त्ति
 चर्यत इति चरणं—त्रतादि, तदुक्तम्—“ वय५ समणधम्म१० सं-
 जम१७, वेयावच्च१० च वंमगुत्तीओ९ । नाणाइतिगं३ तव१२
 कोहनिग्गहाइ४ चरणमेच्चं ॥ १ ॥ ” क्रियत इति करणम्—पिण्ड-
 विशुद्धयादि, तदुक्तम्—“ पिण्डविसोही४ समिई५, भावण१२
 पाडिमा१२ य इंदियनिरोहो५ । पडिलेहण२५ गुत्तीओ३, अभि-
 ग्गहा४ चेव करणं तु ॥ १ ॥ ” तत्र । चशब्द उद्यतक्रियानुकर्ष-
 णार्थः । ‘ तथा ’ आगमोक्तप्रकारेण ‘ तीर्थस्य प्रभावनायां ’ उक्त-
 स्वरूपायाम् । चशब्दः प्राग्वत् । सुसाधवो हि साधर्मिकवात्सल्या-
 दाबुध्यता भवन्ति । इति गार्थासमुदायार्थः ॥ ६६ ॥

प्रभाषयानष्टावुरिष्टानां—

अइसेसइद्रुधम्मकदिवाइभायस्सिखवगनेमिर्त्ता ।

विआरायागससम्मपा, य नि यं पमावेति ॥ ६७ ॥

“ अइमेन ” गाहा व्याख्या—अतिरोषा—अवधिशानादय
न, तेषां अद्वियंस्यामावतिरोषदि, भिन्ने वा पदे तद्वन्तो हरयो ।
धर्मकधी—धर्मकपालस्थियुक्त, वारी—वादस्तन्धिमान्, आचार्य—
प्रावचनिक, लपक—विद्वद्वृत्तप कर्ता, नैमिषिक—मुनिधितानीना-
दिनिमित्तपेदी, सर्वेषामतिरोषद्वर्थादिपदाना चार्थेन निर्देरा । वि-
रोत्पुपलक्षणाद्विधावान्, राजगणसम्मत्ता—ग्रन्थिर्थापनिमहाजनादि-
बहुमता, स्थानद्वयमिदमेक वा, ‘ अस्वरीपीं मिय ’ इति पूर्वपददी-
यत्वम् । ‘ य ’ समुच्चये । ‘ तीर्य ’ प्रवचन स्वसमृद्ध्या ‘ प्रभाष-
यन्ति ’ मभ्यस्वप्राणिना बहुमानगोचरीदुर्बन्ति । इति गायार्थः ॥ ६७ ॥

एव हेयहानद्वारेण सम्यक्त्वमभिधायापुनाविधिद्वारेण तदेवाह—

तत्तत्पमइहासं, मम्मत्तमसग्गाहो न एयम्मि ।

मिच्छत्तराभोवसमा सुस्सुमाई उ होति ददं ॥ ६८ ॥

“ तत्तत्प ” गाहा व्याख्या—तत्स्वार्थोक्त—सर्वविदुषदिह-
र्त्तादिभाषाना भट्टान—एवमेवैतदिति प्रतीतिः । तत्स्वार्थभट्टान तन्
सम्यक्त्वम्, यच्छ्रावकधर्ममूलतयोरिष्टम् । इदमेवेतानीं कार्यनिर्ग-
म्यमेवाह—‘ असइमह ’ अस्याननिर्वन्धरूपो न ‘ गतस्मिन् ’
सम्यक्त्वे सति, ‘ मिथ्यात्वक्षयोपशमान् ’ उक्तस्वरूपान्, उपलक्ष्य-
त्वाचार्योपशमात्तत्तयाय हेतो । ‘ शुभ्वादय ’ वक्ष्यमाणा गुणा

‘ भवन्ति ’ जायन्ते ‘ दृढं ’ अतिशयेन । एभिः सम्यक्त्वं व्यक्ती
भवति । इति गार्थः ॥ ६८ ॥

शुश्रूपादिगुणानेवाह—

सुस्सूत धम्मराओ, गुरुदेवाणं जहासमाहीए ।

वेयावच्चे नियमो, वयपडिवत्तीएँ भयणा उ ॥ ६९ ॥

“ सुस्सूत ” गाहा व्याख्या—श्रोतुमिच्छा शुश्रूपा । इस्व-
त्वं तु प्राग्वत् । सद्बोधान्धनियन्धनधर्मशास्त्रगता परमशुश्रूषे-
त्यर्थः । तदुक्तम्—“ शुश्रूपा चेहाद्यं, लिङ्गं खलु वर्णयन्ति विद्वांसः ।
तदभावेऽपि श्रावणमसिरावनिकूपखननसमम् ॥ १ ॥ शुश्रूपाऽपि
द्विविधा, परमेतरभेदतो बुधैरुक्ता । परमा क्षयोपशमतः, परमाच्छू-
बणादिसिद्धिफला ॥ २ ॥ यूनो वैदग्ध्यवतः, कान्तायुक्तस्य कामि-
नोऽपि दृढम् । किन्नरगेयश्रवणादधिको धर्मश्रुतौ रागः ॥ ३ ॥ ”
इत्यादि । धर्मे—धर्मनिबन्धने सदनुष्ठाने रागः—कान्तारोत्तीर्णक्षुत्ता-
मब्राह्मणहविःपूर्णाभिलाषातिरिक्ता कर्तव्यताप्रीतिरित्यर्थः । ‘ गुरु-
देवानां ’ इति गुरवः—धर्मोपदेशका आचार्यादयः, देवाः—आरा-
ध्यतमा अर्हन्तः, गुरुपदपूर्वनिपातस्तु विवक्षया गुरुणां पूज्यतरत्व-
ख्यापनार्थः; न हि सदा गुरुपदेशं विना सर्वविदेवावगम इति ह-
दयम् । तेषां गुरुदेवानां ‘ यथासमाधि ’ स्वसमाधेरनतिक्रमेण,
प्राकृतत्वादसंख्यसमासादपि तृतीयाया अलुक्, समासाभावो वा ।
‘ वेयावृत्त्ये ’ तत्प्रतिपत्तिविश्रामणाभ्यर्चनादौ ‘ नियमः ’ अवश्यं-
कर्तव्यताङ्गीकारः । ‘ व्रतप्रतिपत्तौ ’ अणुव्रतादिग्रहणाङ्गीकारे ‘ भ-

जना ' विरल्पना, कदाचिद्भवत्यसौ कदाचिन्नेति । ' भुः ' पुनरर्थे ।
अतप्रतिपत्तौ पुनर्भजनेति द्रष्टव्यम् । इति गार्ग्यः ॥ ६६ ॥

भजनाकारणमेवाह—

जं सा अधिगमराग्नौ, कम्मखयोवसमग्ने न य तथो वि ।
होइ परिणाममेया, लहुं ति तम्हा इहं भयणा ॥ ७० ॥

“ जं सा ” गाहा व्याख्या—‘ यन् ’ सम्मान् कारणात्

‘ सा ’ अतप्रतिपत्तिः ‘ अधिकतरान् ’ सम्यक्त्वसंप्राप्तिनिमित्तभू-
तादर्गलतरान् ‘ कर्मक्षयोपरामनः ’ इति कर्मणा—चारित्र्यमोहनीय-
लक्षणाणां क्षयोपरामस्ततः, उपलक्षणात्वाच्च अस्योपरामात् क्षयाच्च ।
न पृथक् सम्यक्त्वलाभे किं न भवति ? इत्याह—‘ न य ’ नैव
‘ तन्मो ’ इति ‘ सक ’ कर्मक्षयोपरामः, तुराप्त् पुनःशब्दार्थे, स
पुनरिति च द्रष्टव्यम्, ‘ भवति ’ जायते ‘ परिणाममेयात् ’ तथा-
भक्त्यन्तर्निधानकर्मक्षयोपरामावन्व्यनिबन्धनादात्माभ्यवसायविरोधा-
दित्यर्थः, ‘ लघु ’ मदित्येव ‘ इति ’ तस्यक्त्ववन्, ‘ तस्मान् ’
तत कारणात् ‘ इह ’ अतप्रतिपत्तौ भजना, शुभ्रपाणिषु तु निब-
न्धनम् । इयमत्र भावना—यद्यपि कर्मप्रत्यूषभेदेव सम्यक्त्वमुदेति,
तस्मिन् अतप्रतिपत्तिमेवोपादेयतरामभ्यवस्यति तथाऽपि न यावत्सा
कर्मस्थितौ सम्यक्त्वलाभः संपन्नस्तावत्यामेव अतप्रतिपत्तिरपि त-
त्त्वतो भवति । इति गार्ग्यः ॥ ७० ॥

इदमेवाह—

सम्मा पालेयपुद्गुत्तेज्वगण कम्माण भावयो हुंति ।

वयपभिर्दृष्टि भयणवतरं दत्तुं प्राणि नियमेण ॥ ७१ ॥

“ सम्मा ” गाहा व्याख्या—‘सम्म’ ति सूचनात् सूत्रमिति
न्यायात्सम्यक्त्वान् प्राप्तात् सम्यक्त्वलाभकालसंभविर्मस्थितेरिति
हृदयम् । ‘ पल्योपमपृथक्त्वे ’ सिद्धान्तप्रसिद्धे । तदुक्तम्—“ ए-
गाहिअवेहिअतेहिआण उक्कोस सत्तरत्ताणं । सम्मट्ठं सन्निचिअं,
भरिअं बालगगकोडीणं ॥ १ ॥ ” इत्यादि ॥ द्विप्रभृतिरानवभ्य
इति पृथक्त्वपरिभाषा । तस्मिन् पल्योपमपृथक्त्वे ‘ कर्मणां ’ तदा-
वारकाणां ‘ अपगते ’ याते वेदिते इत्यर्थः, ‘ भावतः ’ परमार्थ-
गत्या, न तु बाह्यप्रवृत्तिमात्रमाश्रित्य, तथात्वेन मिथ्यादृष्टेरपि रजो-
हरणादिधारणक्रियाया अपि संभवात् । यदुक्तम्—“ सव्वजियाणं
जम्हा, सुत्ते गेवेज्जगेसु उववाओ । भणिओ जिणेहिं सो न य,
लिंगं मोत्तुं जओ भणिअं ॥ १ ॥ जे दंसणवावण्णा, लिंगगहणं
करोति सामण्णे । तेसिं पि अ उववाओ, उक्कोसो जाव गेवेज्जा ॥ २ ॥ ”
इत्यादि । ‘ भवन्ति ’ जायन्ते ‘ व्रतप्रभृतीनि ’ अणुव्रतलाभादी-
नीत्यर्थः । किंविधानि ? ‘ भवार्णवतरण्डतुल्यानि ’ संसाराकूपारो-
त्तारणे तरण्यादिकल्पानि ‘ नियमेन ’ अवश्यतया । तदुक्तम्—
“ सम्मत्तम्मि उ लद्धे, पलिअपुहुत्तेण सावओ हुज्जा । चरणोवस-
मखयाणं सागरसंखंतरा हांति ॥ १ ॥ ” स च तथाविधः कर्म-
स्थितिज्ञासोऽनुक्रमवेदनाद्वा स्याद् वीर्योल्लासविशेषात्करणान्तरप्रवृत्ते-
रतिशीघ्रकालेन वा । तदुक्तम्—“ एवं अम्परिवडिए, सम्मत्ते देव-
मणुअजम्मेसु । अन्नयरसेडिवज्जं, एगभवेणं च सव्वाइं ॥ १ ॥ ”

ङ्गके त्रिविधं योगं कृतं स्मरितमनुमतं प्रत्याचक्ष्यात्सर्वैक एवागत-
फलम्, सर्वप्रकारे प्रत्याभ्यासत्वाद्भिरुत्पन्नान्तराभाव इत्यर्थः । एक-
तरत्रिकेण सता त्रय एव भङ्गविकल्पा भवन्ति, ते च द्वितीयतृतीय-
चतुर्थसप्तमेषु द्रष्टव्याः । त्रिकविरहिते भङ्गकरयाने नव भङ्गविक-
ल्पा, ते च पञ्चमषष्ठाष्टमनवमस्यानेषु । ' सर्वे ' अनन्तरोदिष्टाः
पुनरेकत्र मिलिता ण्योनपञ्चारादियं स्यात् । इति गायानुषट-
ना ॥ भाषार्थस्तु स्थापनया कुर्यते, सा चेयम्—

१	१	१	२	२	२	१	१	१	योगा
१	२	१	१	२	१	१	-	१	कल्पानि
१	१	१	१	६	६	१	६	६	भागलम्

भाषना धात्र—“न क-
रेह न कारवेह करेतं पि
अण्यं न समगुजाणह
मखेणं वायाण काण्यं ।
ण्यो मेओ १ ॥ इयाणि

धीयओ—न करेह न कारवेह करेतं अण्यं न समगु-
जाणह मखेण वायाण ण्यो । तद्वा मखेण काण्यं च
धीओ । तद्वा वायाण काण्यं च तद्वाओ । धीओ मूलमेओ गओ
२ ॥ इयाणि तद्वाओ—न करेह न कारवेह करेतं पि अण्यं न
समगुजाणह मखेण ण्यो१, वायाण२, काण्यं च३ । गओ तद्-
वाओ मूलमेओ ३ ॥ इयाणि चउत्यो—न करेह न कारवेह म-
खेणं वायाण काण्यं च ण्यो१ । न करेह करेतं नागुजाणह
धीओ२ । न कारवेह करेतं नागुजाणह३ । चउत्यो मूलमेओ४ ॥
इयाणि पंचमो—न करेह न कारवेह मखेणं वायाण एओ१ । न
करेह करेतं नागुजाणह विद्वाओ २ । न कारवेह करेत नागुजा-

एण्ड ३ । एण तिणिण भंगा मणेण वायाए य लद्धा । अणणे वि ति-
 णिण मणेण काणण एवमेव लब्धंति । तहा अवरे वि वायाए
 काणण य लब्धंति तिणिण । एवं एण सव्वे वि नव । पञ्चमोऽ-
 प्युक्तो मूलभेदः ५ ॥ इयाणि छट्ठो—न करेइ न कारवेइ मणेण
 एक्को १ । तहा न करेइ करेत्तं नाणुजाणइ मणेण वीओ २ । न
 कारवेइ करेत्तं नाणुजाणइ तइओ ३ । एवं वायाए काणण वि
 तिणिण तिणिण लब्धंति । उक्तः षष्ठो मूलभेदः ६ ॥ सप्तमोऽभिधी-
 यते—न करेइ मणेण वायाए काणण य एक्को १ । न कारवेइ
 मणाईहि वीओ २ । करेत्तं नाणुजाणइ तइओ ३ । सप्तमोऽप्युक्तः ॥
 इदानीमष्टमः—न करेइ मणेण वायाए य एक्को १ । तहा
 मणेण काणण य विइओ २ । तहा वायाए काणण य तइओ ३ ।
 एवं न कारवेइ एत्थं पि तिणिण भंगा एवमेव । करेत्तं नाणुजाणइ
 एत्थं पि तिणिण भंगा । उक्तोऽष्टमः ८ ॥ इदानीं नवमः—
 न करेइ मणेण एक्को १ । न कारवेइ वीओ २ । करेत्तं नाणुजाणइ
 तइओ । एवं वायाए वि तियं काणण वि होइ तिअमेव नवमोऽ-
 प्युक्तः ९ । एवं सर्वसंपिण्डने सत्येकान्नपञ्चाशत् ॥ ७५ ॥

ततश्च—

कालतिण्ण य गुणिया, सीयालसयं तु होइ भंगाणं ।

विसयवहिं भंगतियं, चोयालसयं सविसयम्मि ॥ ७६ ॥

“ काल ” गाहा व्याख्या—‘ कालत्रिकेण ’ अतीतानाग-
 तवर्तमानलक्षणेन गुणितास्त एकान्नपञ्चाशद्भक्ताः ‘ सप्तचत्वारिंशं

ज्ञानं तु भवति भक्तानां ' निश्च प्कोनपञ्चारानो मिमिता मन्व-
 त्वारिरां ज्ञान भवतीत्यर्थः । तदुक्तम्—“ सद्धफलमाणमेवं, भगा
 उ भवंति अउणपण्णामं । तीयाणागयसंपद्गुणिञ्च कालेण होः
 इम ॥ १ ॥ मीयाल मंगमय, कह कालनिण्ण होइ गुणणाओ ।
 तीयस्स पडिक्कमण, पण्णुण्णस्स संवरणं ॥ २ ॥ पवक्खाणं तु
 उहा, होइ णस्सस्स पव गुणणाओ । कालनिण्णं भणिञ्चं, त्रिण-
 गणहरयायगोहिं च ॥ ३ ॥ ” नन्वेवं भावकस्य त्रिरिचंत्रिषि-
 निवृत्तौ सत्या संभवति, ना चास्यानुमतेरप्रतिपिद्धत्वादमंभविनी,
 अत एव नियुति कृतान्तम्—“ दुग्धिं निविहेण ” इत्यादि इति इया-
 धायाह—‘ विषयादुद्दिः ’ मरतमध्यमागएवाद्दहिरित्यर्थः, ‘ भद्र-
 त्रिक ’ अनुमतिनिषेधसहितम् । अनुभूत्यादिनां ज्ञान स्वविषये,
 सभवद्व्यवहारगोचरे अनुमतिवर्जनस्य सामान्येनामभवान् ।
 इत्यत्र इदम्—यद्यपि भावकस्य सामान्येनानुमतिवर्जनं न सभ-
 वति, सभवत्सम्यवहारविषयेऽनुमतेरगतिर्संभवान्, तथाऽपि विरो-
 धविषय गृह्यतोऽप्यानुमतिवर्जनमपि सभाविपक्षमाभित्योक्तम् ।
 तथा चोक्तम्—“ केइं भणंति निदिहो, विविहं तिनिहेण नत्थि
 संवरणं । त न जओ निदिहं, पण्णतीण विसेसेइं ॥ १ ॥ तौ
 कह निज्जुत्तीएणुमइण्णिसेहो ति मों सविसयम्मि । सामण्णे वा
 तत्थ उ, तिनिहं तिनिहेण को दोमो ॥ २ ॥ ” इति गार्थः ॥७६॥

नन्वेवमपि “ न करेइ न कारवेइ करेवं नागुजाणइ मण्णेण
 थायाए ” इत्यादिषु मङ्गकेषु कायप्रवृत्तेरप्रत्याख्यातत्वात् तत्प्रवृत्तौ
 च मनःप्रवृत्तेरपि प्रसङ्गान्कथं प्रत्याख्यानपालनानंभवः ? इयाह—

संभवमहिगिचेयं, नियविसओ भरह आरियं खंडं ।

तस्स वहिं सव्ववया, साहुसरिच्छा सविगिहीणं ॥ ७७ ॥

“ संभव ” गाहा व्याख्या—‘ संभवं ’ भङ्गकविरचनालक्षणं संभवमात्रमधिकृत्यैवं प्रदर्श्यते, न तु सर्वभङ्गेषु प्रत्याख्यातार इत्यर्थः । यद्वा संभवं—सामान्येन प्रत्याख्यातृगतां विचित्रां विवक्षामाश्रित्येत्यर्थः । कदाचित्संभवं स्वविषयं तद्वहिर्वेत्यनपेक्ष्य सामान्येनैवमभिधीयत इत्यर्थः । स्वविषयमुद्दिष्टं व्याचष्टे—‘ निय ’ इत्यादि । ‘ निजविषयः ’ स्वविषयः, कोऽत्र ? ‘ भरतं ’ भरतक्षेत्रम्, तत्रापि ‘ आर्यं खण्डं ’ मध्यखण्डं आर्यार्धपञ्चविंशतिजनपदैरुपलक्षितम्, तत्र किल संभवत्संव्यवहारवशेनानुमतेरागतिसंभव इत्यर्थः । ‘ तस्मात् ’ भरतात् ‘ वहिः ’ अपरक्षेत्रेणित्यर्थः, इह च सूत्रे “ कचित्पञ्चम्याः ” इति पट्ठी, संवन्धमात्रविवक्षया वा । ‘ सर्वव्रतानि ’ प्रागुद्दिष्टानि ‘ साधुसदृक्षाणि ’ यतितुल्यानि त्रिविधं त्रिविधेनेत्यर्थः, तत्रानुमतिवर्जनस्यापि संभवात् ‘ सर्वगृहिणां ’ समस्तश्रावकाणाम् । इति गाथार्थः ॥ ७७ ॥

एवं व्रतग्रहणप्रकारं संभवत आविष्कृत्य व्रतस्वरूपमाह—

थूलगपाणवहस्सा, विरई दुविहो य सो वहो होइ ।

संकप्पारंभेहिं, वज्जइ संकप्पओ विहिणा ॥ ७८ ॥

“ थूलग ” गाहा व्याख्या—‘ स्थूलकप्राणवधस्य विरतिः ’ स्थूरा एव स्थूरकाः—द्वीन्द्रियादयः तेषां प्राणाः—शरीरेन्द्रियोच्छ्वासायुर्लक्षणाः तेषां वधः—जिघांसनं तस्य विरतिः—निवृत्तिरित्यर्थः ।

द्विविधभ्रामो वधो भवति । कथम् ? ' संवत्सारम्भाभ्यां ' तत्र
व्यापादनाभिमतं सचन्द्रः, कृष्णारिकस्वाग्म्यम् । तत्र ' वर्जयति
मकल्पनः ' परिहृत्यगो भावकः प्रागुक्तं संवत्सेन, नत्वाग्म्य-
सोऽपि, तत्र नियमेन प्रवृत्तेः । ' विधिना ' प्रयत्नोक्तेन वर्जयति,
न तु यथाकथञ्चिन् । इति गायार्थः ॥ ७८ ॥

स याव विधिः—

गुरुमूले सुयपम्भो, मंरिगो इत्तरं व इयरं वा ।

यजिनु तम्भो सम्भे, यजेइ इमे अईयारे ॥ ७९ ॥

" गुरुमूले " गाथा व्याख्या—' गुरुमूले ' आचार्योप-
नितके ' भूतधर्मा ' आकर्षिताणुप्रतादिः, ' मदिग्न ' मोक्षमुत्पा-
दितार्थः, न तु अद्विष्टाम्, ' इत्तर ' धातुर्माभ्यादिनालायधिना
' इतरद्वा ' यावत्कथञ्चिन्मेव ' वर्जयित्वा ' प्रत्याख्याय यथमिति
प्रवृत्तम् । ' तन ' तदनन्तर ' सम्यक् ' अध्ययमायविशुद्धया
' वर्जयति ' परिहर्ते, विरतिपरिणती प्रत्याग्याने मत्सेव प्रवृत्ति-
रेव नास्त्य सम्भवतीत्यर्थः । ' इमान् ' वरपमाणसंज्ञान्, कान् ?
अतिपरणान्यर्थाचाराः—प्रत्याग्यानमलिनताहेनयो व्यापागस्तान् ।
इति गायार्थः ॥ ७९ ॥

तानेवाह—

बंधवहृद्विच्छेयं, अइमारं मत्तपाणवोच्छेयं ।

कोडाइदूतियमसो, गोमणुयाईण नो कुआ ॥ ८० ॥

" बंधवहृद्विच्छेयं " गाथा व्याख्या—बन्धववच्छेदविच्छेदान् अ-
तिभार भक्तपानव्यवच्छेद मोक्षारिदूषितमना गोमणुयादीनां न

कुर्यात् । तत्र बन्धनं घन्धः—संयमनं रज्जुदामकादिभिः, हननं—
 वधस्ताटनं कपादिभिः, ह्यविः—शरीरं तस्य च्छेदः—पाटनं करपत्रा-
 दिभिः । भरणं भारः अतीव भरणमतिभारः, प्रभूतस्य पूगफलादेः
 स्कन्धपृष्ठगादिप्वारोपणमित्यर्थः । भाक्तं—अशनमोदकादि, पानं—
 पेयमुदकादि, तस्य व्यवच्छेदः—निरोधोऽदानमित्यर्थः । एतान् स-
 माचरेन अतिचरति प्रथमागुन्नतम् । एतान् क्रोधादिदूषितमना न
 कुर्यादिति । अनेनापवादमाह—अन्यथाकरणप्रतिषेधावगमान् । तत्र
 चायं पूर्याचार्योक्तो विधिः—“ वंधो दुपयाणं चउप्पयाणं च अ-
 ट्ठाण अणट्ठाण अ । अणट्ठाण न वट्ठ वंधिउं । अट्ठाण दुविहो
 सावेक्खो निरवेक्खो य । गिरवेक्खो निशलं धणियं जं वंधइ ।
 सावेक्खो दामगंठिणा, जं च सफइ पलीयणाइसुं मुंचिउं छिदिउं
 वा, ए संसरपासएण वंधिअब्बं । एवं ताव चउप्पयाणं । दुप-
 याणं पि दासो दान्नी वा चोरो वा पुत्तो वा एणढंतगाइ जइ
 बज्झंति तो सविपमाणि वंधिअब्बाणि रक्खिअब्बाणि य, जहा
 अग्गिभयाइसु न विणस्संति । ताणि फिर दुपयचउप्पयाणि साव-
 रोण गिणिहअब्बाणि जाणि अवट्ठाणि चेव अच्चंति । वट्ठो वि-
 त्ठ चेव । वंधो नाम ताडणा । अणट्ठाण निरवेक्खो निहयं ता-
 लेइ । सावेक्खो पुण पुव्वामेव भीअपरिसेण होअब्बं । जइ न
 करेज्जा तो मम्मं सोत्तूण ताहे लयाण दोरेण वा एकं वा दोणिण वा
 चारे । ह्यविच्छेओ अणट्ठाण तहेव । निरवेक्खो हत्थपायकरण-
 णाइ निहओ छिदइ । सावेक्खो गंडं वा अरसं वा छिदेज्जा व

वदेज वा । अश्मासे न आरौप्यन्वो । पुडि चैव जा वाइराए
जीविआ सा मोत्तन्वा । न होजा आणा जोविआ साहे दुपवे
जं मयं उम्भिवइ ओआरेइ वा भारं ण्यं वड्ढाविजइ । वड्ढाणं जहा-
मामाविआओ वि भारओ ऊणओ कीरइ, हलसगडेसु वि के-
लाए चैव मुअइ । आसहत्थीसु वि एसेव विही । भत्तपाणो-
ण्हेओ न कस्स वि कावन्वो, निकलहुहो मा मरेज्जा । वदेव अ-
ण्ढाण दोसा परिहरेज्जा । सारेन्वो पुण रोगनिमित्तं वा वायाए
वा भणंजा, अज्ज ते न देमि ति । सतिनिमित्तं वा उपवास कार-
वेज्जा । मण्वत्थ वि जयणा, जहा धूलगपाणाइवायरम अइयासे न
इणइ तथा पयअण्व । ” इति गायार्थः ॥ ८० ॥

उक्त मातिचारं प्रथमाणुगतम्, सांप्रत द्वितीयमुच्यते—

धूलमुत्तारायस्म य, विरई सो पंचहा समासेण ।

कएणागोभुमालियनासहरणइइसास्सिजे ॥ ८१ ॥

“ धूल ” गाहा ध्याल्या—स्थूलसृपावादस्थ च विरतिर्द्वि-

तीयमणुगत भवतीति गम्यते । तत्र द्विषो सृपावादः—स्थूलः सू-
क्ष्मश्च । तत्र परिस्थूरयस्तुविषयोऽतिदुष्टविषयासमुद्भव स्थूलः, वि-
परीतस्त्वितर, न च तेनेह प्रयोजनम्, आवकधर्माधिकारान्स्थूल-
स्य प्रकान्तत्वान् । तथा चाह—‘ स पञ्चधा सृपावाद ’ पञ्चधा—
पञ्चप्रकारः, ‘ समासेन ’ सत्तेपेण, शेषमेदानां पुमारदृतादीनां
मज्जानीयत्वेनात्रैकान्तभावं इति इदम् । पञ्चविधत्वमाह—‘ कन्या-
भूम्यलीकन्यासहरणइइसास्सित्वे ’ इति, अलीकराज्ज प्रत्येकं क-
न्यादिपदेषु योजनीयः, तद्यथा—कन्यालीकमित्यादि, “ इण् पानी-

यादिषु ” इत्यलीकशब्द—ईत इदादेशः । तत्र कन्याविषयमलीकम-
भिन्नकन्यामितरां वक्ति विपर्ययं वा । एवं गवालीकमपि, अल्प-
क्षीरां बहुक्षीरां विपर्ययं वा वक्ति । भूम्यलीकं तु परसत्कामेवात्म-
सत्कां वक्ति । व्यवहारे वा नियुक्तोऽनाभवद्व्यवहारेणैव कस्य-
चिदेकस्य रागाद्यभिभूतो वक्ति, अस्यैवेदमाभवतीति । न्यस्यत इति
न्यासः—रूपकाद्यर्पणं तस्य हरणं, येन वचनेन न्यासमपलपति स
मृपावादः, तद्ग्रहणं त्वदत्तादानमेवेति भावः । कूटसाक्षित्वं तू-
त्कोचामत्सराद्यभिभूतः प्रमाणीकृतः सन् कूटं वक्ति, यथाऽस्म्यह-
मत्र साक्षी । इति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

अतिचारानाह—

इह सहस्रमन्त्राणां, रहसा य सदारमन्तभेयं च ।

मोसोवएसयं कूडलेहकरणं च वज्जेजा ॥ ८२ ॥

“ इह ” गाथा व्याख्या—‘ इह ’ मृपावादविरतौ सह-
सा—अनालोच्याभ्याख्यानं ‘ सहसाभ्याख्यानं ’ असदध्यारोपणम् ।
तद्यथा—“ चौरस्त्वं पारदारिको वा ” इत्यादि । रहः—एकान्तः
तत्र भवं रहस्यं तेन तस्मिन् वाऽभ्याख्यानं रहस्याभ्याख्यानम्, ए-
तदुक्तं भवति—एकान्ते मन्त्रयमाणानभिधत्ते, एते हीदं चेदं च
राजविरुद्धादिकं मन्त्रयन्त इति । ‘ स्वदारमन्त्रभेदं च ’ स्वकलत्र-
विश्रब्धभाषितान्यकथनं चेत्यर्थः । ‘ मृपोपदेशं ’ असत्योपदेशम्,
इदमेवं चैवं च ब्रूहीत्यादिलक्षणम् । ‘ कूटलेखकरणं च ’ अन्य-
नाममुद्राक्षरविन्यस्वरूपलेखकरणं च वर्जयेत् । यत एतानि समा-
चरन्नतिचरति द्वितीयाणुव्रतम् । इति गाथार्थः ॥ ८२ ॥

उक्तं सातिचार द्वितीयमणुग्रन्थम्, अधुना स्मृत्यमाह—

भूलादत्तादाणे, विरिं तं दुविह मो उ निदिहं ।

सविचाचिचेसु, सवणदिरण्यादत्तयुगम् ॥ ८३ ॥

“ भूलादत्तादाणे ” गाढा व्याख्या—इहादत्तादान द्विविध,

स्थूल सूक्ष्म च । तत्र परितृल्लवस्तुविषयं चौरांगेपण्डेतुत्वेन प्र
तीति स्थूलम्, तद्विपरीतं तु सूक्ष्मम् । तत्र ‘ स्थूलादत्तादाने ’ तद्वि-
षया ‘ विरति ’ निवृत्तिस्तृतीयमणुग्रन्थमिति प्रथमम् । तन्तु ‘ द्वि-
विध ’ द्विप्रकारम्, ‘ मो ’ इति निषान् पादपूर्णे, ‘ तु ’ पुन-
रर्थे भिन्नवचनम्, तद्विनि योनिग लब्ध । ‘ निदिहं ’ कथितमागम
इति गम्यते । तदेव द्वैविध्यमाह—‘ सविचाचिचेसु ’ सविचाविष-
यमविचाविषय चेत्यर्थः । तत्रैवाह—सवणदिरण्याद्वस्तुगणम्,
इति जीवानीवरूपत्वान्न तस्य आग्निशब्दध्वन्यान्विपरिमह । मि-
मादत्तादानं त्वनयोरेवान्तर्भूतस्यान्नं ग्रथयिष्यति, मत्सेपस्यैव
प्रस्तुतत्वात् । इति गाढार्थः ॥ ८३ ॥

ब्रह्मातिचारानाह—

बलइ इह तेमाहड तकरजाय विरुद्धरज च ।

इडतुलकडमाण, तप्पडिस्व च ववहार ॥ ८४ ॥

“ वज्रइ ” गाढा व्याख्या—‘ वर्जयति ’ परिहरते ‘ इह ’

अदत्तादानविरती स्तेनाद्वचनम् । तत्र स्तेना—चौरास्तेगहन—आनीव
किञ्चिन् बुकुमादि देशान्तरात् तन् समर्थ इति लोभात्त गृहीयात् ।
तथा ‘ तस्करयोग ’ तस्करा—चौरास्तेषां योग—हरणक्रियायां प्रे-
रण अभ्यनुज्ञा “ हरत यूयम् ” इति तस्करप्रयोगस्त च वर्जयेत् ।

‘ विरुद्धराज्यं ’ इति च सूचनात् सूत्रमिति विरुद्धराज्यातिक्रमं च वर्जयेत्, विरुद्धनृपयो राज्यं तत्रातिक्रमः, न हि ताभ्यां तत्र तदागमनमनुज्ञातमिति । तथा ‘ कूटतुलाकूटमानं ’ तुला-प्रतीता, मानं कुडवादि, कूटत्वं-न्यूनाधिकत्वं, न्यूनया ददाति अधिकया गृह्णाति । तथा ‘ नत्प्रतिरूपं च व्यवहारम् ’ तेन-अधिकृतेन प्रति-रूपं-सदृशं तत्प्रतिरूपं तेन व्यवहारम्, यद् यत्र घटते ब्रीह्यादिघृता-दिषु पलब्ज्यादिवसादि तस्य तत्र प्रक्षेपेण विक्रयस्तं वर्जयेत्, यत एतानि समाचरन्नतिचरति तृतीयाणुव्रतम् । इति गाथार्थः ॥ ८४ ॥

उक्तं सातिचारं तृतीयाणुव्रतम् । सांप्रतं चतुर्थमाह—

परदारस्स य विरई, ओरालविउव्वभेयओ दुविहं ।

एयमिह मुणेयव्वं, सदारसंतोस मो इत्थ ॥ ८५ ॥

“ परदार ” गाथा व्याख्या—परे-आत्मव्यतिरिक्तास्तेषां दाराः-कलत्राणि परदारास्तेभ्यस्तेषां वेति, प्राग्वत् पट्टी । एकवचनान्तता तु प्राकृतत्वात् । परकलत्रस्यैव विरतिः, न वेश्याया अपीत्यर्थः । चतुर्थमणुव्रतमिति प्रक्रमः । चशब्दः समुच्चये । स्वदारसंतोपश्चेत्यत्र द्रष्टव्यः । ‘ औदारिकवैक्रियभेदतो द्विविधमेतद् ज्ञातव्यं ’ इति एतदिति प्राकृतत्वेन नपुंसकर्निर्देशः, ‘ एते ’ परदारा इति द्रष्टव्यम्, औदारिकवैक्रियभेदतः ‘ द्विविधाः ’ द्विप्रकाराः । तत्रौदारिका नार्यः तिरञ्ज्यश्च । वैक्रिया विद्याधर्यो देव्यश्च । स्वस्य दाराः स्वदाराः-स्वकलत्रं तैः संतोपः स्वदारसंतोपः, मैथुनासेवनं प्रति वेश्यादेरपि वर्जनमिति हृदयम् । स्वदारसंतोपश्चतुर्थाणुव्रतमिति योजितमेव । अत्र चतुर्थाणुव्रते वर्जयतीत्युत्तरेण योगः । इति गाथार्थः ॥ ८५ ॥

अतिचारनाह—

यज्जइ इत्तरिअपरिगहियागमखं अखंमकीडं च ।

परवीवाहकरखं, कामे विव्वाभिलासं च ॥ ८६ ॥

“ यज्जइ ” गाथा व्याख्या—‘ वर्जयति ’ परिहरति,

किम् ? इत्यरीति, अटनशीला इत्यरी “ग्नेः शीले त्वरत”—“आशीतो-
बहुस्त ” इत्यादन्तता स्तोत्रकालगृहीता, तस्यां गमनमिति संबध्यते,

भाटिप्रदानेन विद्यन्तमपि कालं स्वयशीकृतवेरयामैधुनासेवनमित्य-
र्थः । ‘ अपरिगृहीतागमनं ’ अपरिगृहीता नाम वेरया अन्यसत्क-

गृहीतभाटिः, कुलाङ्गना याऽनाथेति तद्रमनम् । यथाक्रमं स्वदारसं-
तोषयन् परदारवर्जिनोरुतिचारो । अनङ्गकीटा नाम कुचकसोरुनाभि-

ष्वनान्तरकीटा, तीव्रगमाभिलाषेण वा परिसमाप्ररतस्याप्याहार्यैः
स्थालकादिभिद्योपितोऽप्यान्वप्रदेशासेवनमिति । ‘ परिषाहकरणं ’

अन्यापरवन्द्य कन्याफललिप्तया स्नेहसंयन्धेन वा विषाहकरणम्,
स्थापत्येव्यपि भङ्ख्याभिप्रानो म्याप्य इति । ‘ कामे तीव्राभिलाषं च ’

इति सूचनान् ‘ कामभोगतीव्राभिलाषः ’ कामाः—शब्दादयो भोगाः—
रसादय एतेषु तीव्राभिलाषः—अत्यन्ततदध्ययमावित्थम् । एतानि

समाचरन्निचरति चतुर्यांशुप्रतम् । इति गायार्थः ॥ ८६ ॥

उक्तं सातिचारं चतुर्थमणुप्रतम् । साप्रतं पञ्चममुच्यते—

इच्छापरिमाणं खलु, अमपारंमणिखित्तिमंजलयं ।

विचाइवरपुनिसयं, विचादनिरोदमो चिचं ॥ ८७ ॥

“ इच्छा ” गाथा व्याख्या—इच्छाया इच्छया वा परिमाणं

इच्छापरिमाणं पञ्चममणुप्रतमिति प्रथमगम्यम् । तथेच्छापरिमाणं

किंफलम् ? इत्याह—‘असदारम्भविनिवृत्तिनञ्जनकं’ असुन्दरारम्भ-
प्रत्याख्याननिबन्धनम् । तत्र ‘क्षेत्रादिवस्तुविषयं’ क्षेत्रादीनि व-
स्तूनि विषयोऽस्येति ममामः । तदुक्तम्—“ धणं धणं खेत्तं
वत्सुं रूपं सुवर्णं कुविश्रं दुपयं चउप्पयं च ” इत्यादि । अत्र
चादिशब्दः प्रकारवचनः । क्षेत्रादयः क्षेत्रप्रकारा धनादय इत्यर्थः ।
‘चित्ताद्यवरोधान्’ चित्तवित्तदेशव्यंशावाश्रयेण ‘चित्रं’ अनेका-
कारम् । इति गाथार्थः ॥ ८७ ॥

अत्रातिचारानाह—

खेत्ताइहिरण्याइधणाइदुपयाइकुप्पमाणकमे ।

जोयणपयाणवंधणकारणभावेहि नो कुणइ ॥ ८८ ॥

“ खेत्ताइ ” गाथा व्याख्या—‘क्षेत्रादिहिरण्यादिधनादि-
द्विपदादिकुप्यमानक्रमान्’ क्षेत्रादिगृहीतपरिमाणतिक्रमान्तित्यर्थः ।
‘योजनप्रदानवन्धनकारणभावैः’ एभिर्योजनादिभिर्यथासंग्रहं ‘न
करोति’ न विधत्ते इति समुदायार्थः । तत्र क्षेत्रवास्तूनां योजनेन
क्षेत्रादीनां गृहीतपरिमाणभङ्गभयाद् वृत्त्याद्यपनयनादिर्नैकत्वाद्यापादने-
नेत्यर्थः । एवं हिरण्यसुवर्णयोः प्रदानेनागृहीतपरिमाणावधिकालात्प-
रत उद्ग्राहणीययोर्द्विप्रयुक्त्या धनधान्ययोर्वन्धनेन—सत्यङ्कारादिना
नियन्त्रणेन । द्विपदचतुष्पदयोः कारणेन—गर्भाधानप्रयोजनेन, कु-
प्यस्य च भावेन—अध्यवसायेन तदर्थित्वरूपेण, एतत्तु सर्वमपि प्र-
दानादि परिमाणावधीकृतचतुर्मासकादिकालादवगिष्यं करोति—किल म-
मैतदवधीकृतकालात्परत एव परिग्रहविषयीभविष्यत्यध्यवसायेन ।

अत्र चादिरान्दा आगमपाठप्रसिद्धवास्त्वादिमाहवाः । तथा चाग-
मः—“ धसुधरण्यमाणाइकमे खेतवत्पुष्पमाणातिशमे हिरण्य-
मुक्तरण्यमाणाइकमे दुपयचउप्ययण्यमाणाइकमे कुविअपमाणाइ-
कमे । ” पंचसंख्याविषयत्वं च मञ्जरातीयत्वेन शेषभेगतामत्रैवान्त-
र्भावादिद्वयहितत्वेन च प्रायः सर्वत्र मध्यमगतैर्विवक्षितस्यान् पञ्च-
कमंक्ष्ययेवातिचारपरिगणनम्, अवधस्तुष्यशादिमंक्षययातिचारणा-
मगणनमुपपन्नम् । इति गौथार्थः ॥ ८८ ॥

उक्तान्यगुप्रतानि, मांप्रतं गुणप्रतान्याह—तथापि प्रथमं
दिग्वतम्, तदाह—

उद्धाहोतिरिपदिसिं, चाउम्मासाइकालमाणेणं ।

गमणपरिमाणकणं, गुणप्रतं होद विण्णयेयं ॥ ८९ ॥

“ उद्धाहो ” गाहा इत्यारूपा—“ ऊर्द्धाधस्तिर्यग्दिशम् ”
इति ऊर्द्धं—पर्वतारोहणार्थी, अधः—कूपवेरादौ, तिर्यग्—दूर्वाद्यासु
त्रिभु, दिक्शब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते, ऊर्द्धादिदिरामङ्गीकृत्य ‘ चा-
तुर्मास्यादिकालमानेन ’ चतुरो मासान्, अष्टौ वा यावन् इत्यादि ।
‘ गमनपरिमाणकरणम् ’ अभिप्रेतचेष्टान् परतो गमननिवृत्तिरित्यर्थः ।
‘ गुणप्रतं ’ अगुप्रतानामेव गुणकरमित्यर्थः, भवति विज्ञेयं प्रथ-
ममिति गम्यते । इति गौथार्थः ॥ ८९ ॥

अत्रातिचारनाह—

वज्जइ उद्धाइकममाखयणप्पेसखोभयविसुद्धं ।

तद् चेव खेतवुद्धिं, कहिंनि मइअंतरद्धं च ॥ ९० ॥

“ वज्रह ” गाहा व्याख्या—‘ वर्जयति ’ परिहरते ‘ ऊर्द्धादिक्रमम् ’ इति, ऊर्द्धादिषु दिक्षु क्रमः—क्रमणं विवक्षितक्षेत्रात्परत इति गम्यते अतिक्रमो वा क्रमोऽभिप्रेतः तम् । अनेन त्रयोऽस्तिचाराः प्रतिपादिताः । तद्यथा—“ उर्द्धादिभिपमाणाङ्कमे१, अर्द्धादिसिपमाणाङ्कमे२, तिरिअदिसिपमाणाङ्कमे३ । ” एवं चोर्द्धादिदिगतिक्रमं द्विविधं त्रिविधेन ग्रहणे ‘ आनयनप्रेषणोभयविशुद्धं ’ वर्जयति, तत्र आनयनं—परेण विवक्षितक्षेत्रात्परतः स्थितस्य, प्रेषणं ततः परेण नयनम्, उभयं—उक्तद्वयं अप्येकदैव तैः विशुद्धं—निर्दोषम् । ‘ तथैव ’ तेनैव प्रकारेण ‘ क्षेत्रवृद्धि ’ पूर्वादिदिक्परिमाणस्य दक्षिणादिदिशि प्रक्षेपतत्क्षणां वर्जयतीत्यनुवर्तते । ‘ कथञ्चित् ’ केन प्रकारेण ‘ स्मृत्यन्तर्धानं च ’ स्मृतेः—गमनपरिमाणयोजनादिसंख्योपयोगस्यान्तर्धानं—तिरोधानं भ्रंशानमित्यर्थः । स्मृतिमूलं हि नियमानुष्ठानम्, तद्भ्रंशो हि नियमत एव तद्भ्रंश इत्यतिचारता । इति गाथार्थः ॥ ६० ॥

तत्र वृद्धसंप्रदायः—उर्द्धं जं पमाणं गहिअं तस्स उवर्णि पव्वयसिहरे रुक्खे वा मक्कडो पक्खी वा सावयस्स वत्थं आमरणं वा गिण्हिउं पमाणादरेणं भूमिं वच्चेज्जा तत्थ से न कप्पइ गंतुं, जाहे तं पडिअं अण्णेण वा आणिअं ताहे कप्पइ, एअं पुण्ण अट्ठावयउज्जेताइसु हवेज्जा । एवं अहेकूविआइसु विभासा । तिरिअं जं पमाणं गहिअं तं तिविहेण वि करणेण नाइक्कमिअब्बं । खेत्तवुद्धी न कायव्वा, कहं ? सो पुव्वेणं भंडं गहाय गओ जाव तं परिमाणं, तओ परेणं भंडं अग्वइ त्ति काउं अवरेण जाणि-

जोअणायि ताणि पुब्बदिमाणं न सुभेज्जा । मिअ बोलीणो होज्जा
निअत्तिअव्वं ति, जाणिए वा ए गतव्व । अण्णो न विसज्जि
अव्वो । अण्णायो कोदं गअा होज्जा ज विमुमरिअत्तेत्तगएण
सद्ध अण्णाय ति गण्ण वा त न मेस्सेज्ज ” ति ॥

उक्तं सातिधार प्रथमं गुणव्रतम्, अधुना द्वितीयमाह—

यज्जणमणुत्तगुररिअचंगणं च भोगओ माणु ।

कम्माओ एरकम्मायाणं नवर इमं भणिय ॥ ६१ ॥

“ यज्जण ” गाथा व्याख्या—‘ वर्जन ’ परिहार ‘ अण-
तगुररि ’ ति अनन्तपायस्य—आर्द्रादेरागमप्रभिरुच्यते, यदुक्तम्—

“ चक्रागं भजमाणस्स, गङ्गीं चुरणपणो भवे । पुढविस्तरिसेण

भेएण, अणतजीव वियाणाहि ॥ १ ॥ गूढसिरगं पत्तं, सच्छीरं

जं च होइ निच्छीरं । न पि अ पण्डसवि, अणतजीव वियाणा-

हि ॥ २ ॥ मग्गं वि कदनाई, सूरणकदा अ वज्जकदो अ । अ

लहरिदा यं तहा, अल्लं तह अल्लकम्पूरो ॥ ३ ॥ सत्तापटीं विरे

ली, थुहरिं गिलोई अ होइ नायव्वो । गज्जरं सोणां सोढा, विरुहं

सहं लालवतं च ॥ ४ ॥ ” इत्यादि । एव प्रसिद्धस्यानन्तकरस्य

वर्जनमिति योगः । तथा उदुम्बरीति—सिद्धान्तप्रसिद्धानां वदपिप्प-

लोदुम्बरसप्तकदुम्बरफलानामत्यङ्गानाम्—अतिभोगाङ्गानां मद्यम-

धुमासादीनाम्, चस्य सूतरजं योगः, ‘ भागत ’ भोगमाश्रित्य

‘ मानं च ’—परिमाणं च । इदं हि त्रिलिङ्गीयगुणव्रत उपभोगपरि

भोगगुणव्रतभिधानं द्विधा भवति भोजनव्रतं कर्मव्रतं । तत्रोपभुज्यत

इत्युपभोगः—अशनादिः, सकृदर्थत्वादुपशब्दस्य, अन्तरर्थत्वादन्त-
र्भोगो वा । परिभुज्यत इति परिभोगः वस्त्रादेः, आधृत्यर्थत्वात् परिश-
ब्दस्य, वहिरर्थत्वाद्वा वहिर्भोगः । एष चात्मक्रियारूपोऽपि विषय-
विषयिणोरभेदाद्विषय एवोपचरितः, अत एव तन्निवन्धनकर्मण्य-
प्ययमत्रोपचर्यत इत्याह—‘ कर्मतः ’ कर्माश्रित्य ‘ स्वरकर्मादीनां ’
कोट्टपालकर्मादीनां वर्जनमिति प्रकृतम् । ‘ अपरं ’ अन्यद् द्वितीयं
गुणव्रतमिदं ‘ भणितं ’ प्रतिपादितं पूर्वाचार्यैरिति गम्यते ॥

तथा च वृद्धसंप्रदायः—“ भोअणओ सावगो उत्सग्गेण
फासुअं एसणीअं आहारं आहारेज्जा । तत्सासइ अणेसणीयमवि
सच्चित्तवज्जं । तत्सासइ अणंतकायवहुवीयगाणि परिहरेज्जा । अ-
सणे अल्लयमूलगमंसादि, पाणे मंसरसमज्जाई, खाइमे पंचुंवराई,
साइमे महुमाई । एवं परिभोगे वि वत्थादौ—थुल्लधवलप्पमुल्लाणि परि-
मिआणि परिभुंजेज्जा । सासणगोरवत्थमुवरि विभासा, जाव देव-
दूसाइपरिभोगे वि परिमाणं करेज्जा । कम्मओ वि अकम्मा न तरइ
जीविअं ताहे अच्चंतसावज्जाणि परिहरेज्जा । एत्थं पि एकस्मिं न्वेव
जं कीरइ कम्मं पहरववहरणाइविवक्खाए तमुवभोगो, पुणो पुणो
य जं तं पुण परिभोगो त्ति । अणणे पुण कम्मपक्खे उवभोग-
परिभोगजोयणं न करेति । उवन्नासो अ एअस्सुवभोगपरिभोगकां-
रणभावेणं । ” इति ॥ ६१ ॥

उभयरूपेऽप्यत्रातिचारानाह—

सच्चित्तं पडिवद्धं, अपउलदुप्पउलतुच्छभक्खणयं ।

वज्जइ कम्मयओ वि हु, एत्थं इंगालकम्माई ॥ ६२ ॥

“ सञ्चित ” गाहा व्याख्या—आयुकेण हि भोजनत कि-
 न उत्सर्गतो निरवद्याहारभोजिना भाव्यम्, कर्मतश्च प्रायो निरवद्य-
 कर्मानुष्ठानेन भवितव्यम् । अतस्तदपेक्षया यथासम्भवममी अवि-
 चारा हरया, तत्र च भोजनतस्तावदाह—‘ सञ्चित ’ इत्यादि । ‘ स-
 चित ’ कन्दादि, इह च सर्वत्र निवृत्तिविषयीकृतप्रवृत्तावप्यतिचार
 भिन्नान् प्रतसापेक्षप्रवृत्तानामभोगादिनिबन्धप्रवृत्त्या हरयम्, अन्यथा
 भङ्ग एव स्यात् । तथा अनिवृत्तिविषयीकृत सञ्चित वर्जयतीति
 योग । प्रतिषद्धमिति सञ्चितप्रतिषद्ध—वृत्तस्थगोन्दादि पक्कलादि
 वा । ‘ अपउलिञ्च ’ इति ‘ अपक् ’ कणिकादि सम्भरसञ्चिताव
 पदम् । ‘ दुष्पउलिञ्च ’ इति ‘ दुष्पक् ’ अर्धेस्विन्नप्राय यथावपूल
 कादि । दुष्पञ्च—यत्र बहुनाऽपि भक्षितेन न विञ्चित् स्थानिधमाहार-
 कार्यम्, सम्भरदयश्च धाऽनिष्पन्नमुद्रफल्पादि । भक्षणरा इ प्रत्येक
 सभिसम्बध्यते, सञ्चितभक्षणमित्यादि । ‘ वर्जयति ’ परिहरते ‘ कर्म-
 तोऽपि च ’ कर्माभित्य पुन ‘ अत्र ’ द्वितीयगुणत्रतेऽङ्गारकर्मादि
 वर्जयतीति योग । कर्मतो हि द्वितीयगुणत्रते पञ्चदशातिपाठ भ-
 वन्ति । उक्तम्—“ इगाले १ वण २ साडी ३ भाडी ४ कोडी ५ सु ६ वज्रण
 कम्म । वाणिज्जे पेव य दत्त १ लक्ख २ रस ३ केस ४ पिसविसय ५ ॥ १ ॥
 एव सु जतपीलणकम्म १ निल्लवण २ च दवदाण ३ । सरदहतलाय-
 सोस ४, असईपोस ५ च वज्जेया ॥ २ ॥ ” भाषार्थस्तु वृद्धसम्भ-
 दायादवसेय, स चायम्—

“ इगालकम्म ति इगाले सहित विविण्ण, तत्थ एण्ह
 दायाण वडो, व न कण्ह । वणकम्म जो वण कियइ, पच्छा

क्वत्वे छिदिउं मोल्लेण जीवइ, एवं पत्तगाइ पडिसिद्धा होंति । सा-
गाडिकम्मं सागाडिअत्तणेण जीवइ, तत्थ वंधवहाइ दोसा । भाडी-
कम्मं सएणं भंडोवक्खरेणं भाडणं वहइ, परायणं न कप्पइ,
अएणेसिं वा सगडं वलदे अ देइ, एवमाइ काउं न कप्पइ । फो-
डीकम्मं उडत्तणं हलेण वा भूमीए फोडणं । दंतवाणिज्जं पुर्व्वि
चेव पुलिंदाणं मुल्लं देइ, दंते देज्जाह त्ति, पच्छा पुलिंदा हत्थि
घाएंति, अचिरा सो वाणिअओ एइ त्ति काउं, एवं कम्मगराणं
संखमुल्लं देइ, पुव्वाणिअं किणइ । लक्खवाणिज्जं लक्खवाणिजे
वि एए चेव दोसा, तत्थ किमिआ होंति । रसवाणिज्जं कल्लवाल-
त्तणं, तत्थ सुराइ अणेगे दोसा मारणआओसवहाइ जम्हा तम्हा न
कप्पइ । केसवाणिज्जं दासीओ गहाय अएणत्थ विक्किणइ जत्थ
अग्घंति, एत्थ वि अणेगे दोसा परवसत्तादओ । विसवाणिज्जं वि-
सविकओ सो न कप्पइ, तेण बहूण जीवाण विराइणा । जंतपी-
लणकम्मं तेल्लिअजंतं उच्छुजंतं च, तक्कम्माई य न कप्पइ । निल्लं-
छणकम्मं बद्धेउं गोणाइ न कप्पइ । दवग्गिदावणयाकम्मं वणदवं
देइ खेत्तरक्खणनिमित्तं जहा उत्तरावहे, पच्छा दद्धे तरुणं तरां
उट्टेइ, तत्थ सत्ताणं सयसहस्साण बहो । सरदहतलागपरिसोसण-
या सरदहतलागाईणि सोसेइ, पच्छा वाविज्जइ, एवं न कप्पइ ।
असईपोस त्ति जहा गोल्लविसए जोणीपोसणगा दासीण तणिअं
भाडिं गेएहंति । ” प्रदर्शनं चैतद् बहुसावधानां कर्मणामेवंजातीया-
नाम्, न पुनः परिगणनमिति ॥ इह चैवं विंशतिसंख्यातिचाराभि-
धानमन्यत्रापि पञ्चातिचारसंख्यया तज्जातीयानां व्रतपरिणामका-

तुष्यनिबन्धनविधीनामपरेषां संप्रदो द्रष्टव्य इति श्रवणार्थम् । तेन
स्मृत्यन्तर्धानादयो यथामंभवं सर्वज्ञतेष्वतिपाद्य हरयाः । इतः प्र-
सङ्गेन । इति गाथार्थः ॥ ६३ ॥

उक्तः सातिपारं द्वितीयं गुणव्रतम् । इदानीं तृतीयमाह—

तद्विज्ञानार्थदंढपरिर्हं, अर्थं न चतुर्विधो अवगच्छाये ।

पमपापरिण हिंसप्ययाग्य पापोपदेसो य ॥ ६४ ॥

“ तद्व ” गाथा व्याख्या—‘ तथा ’ तेनैव प्रकारेण “ गु-
हमूले ” इत्यादिना निरिष्टेन ‘ अन्तर्धंदद्वद्विपरिः ’ इति अर्थः—
प्रयोजनम्, न विद्यतेऽर्थो यस्मिन् सोऽन्तर्धः, दण्डयते आत्माऽ-
नेनेति दण्डः—निमह, अन्तर्धंश्चासौ दण्डश्चान्तर्धंदद्वः—इहलोक-
प्रयोजनमप्यङ्गीकृत्य निष्प्रयोजनभूतोपमर्षेनात्मनो निमह इत्यर्थः,
तस्य विरतिः—उपरमः ‘ अन्यम् ’ अपरं तृतीयं गुणव्रतमिति
इदम् । स पानर्धंदद्वः ‘ चतुर्विधः ’ चतुर्धकारः । तदाह—
‘ अपप्याने ’ निष्प्रयोजनदुष्टध्यानविषय इत्यर्थः । तदुक्तम्—
“ कस्या वयसि सत्योऽ, किं भंडं ? कस्य वेत्तिमा भूमी ? ।
को कथं विज्ञायमानोऽ, निम्बिर्हं किं कहिं वेत्ति ? ॥ १ ॥ ”
इत्यादि । ‘ प्रमादापरिते ’ इति मत्तादिः प्रमादं तदापरितविषयः ।
अन्तर्धंदद्वद्वत्वं चास्योक्तशब्दार्थद्वारेण स्वबुद्ध्या हरयम् । हिंसेति—
हिंसाहेतुत्वादायुधानसविषयद्वयो हिंसेत्युच्यन्ते, कारणे कार्योपचा-
रान्; तेषां प्रदाने—अन्यस्मै तत्समर्पणे । ‘ पापोपदेसो च ’ सूच-
नात्सूत्रमिति ‘ पापकर्मोपदेसो ’ कृष्यानुपदिराने । तदुक्तम्—“ ह्येते

स्त्रडेह, गोणे, दमेह एमाइ सावयजणस्स । उवदिसिउं णो कप्पइ,
जाणिअजिणवयणसारस्स ॥ १ ॥ ” ‘ चः ’ समुषये । एवं च-
तुर्विधोऽनर्थदण्डः । इति गाथार्थः ॥ ६३ ॥

अत्रातिचारानाह—

कंदप्पं ककुइयं, मोहरियं संजुयाहिगरणं च ।

उवभोगपरीभोगाइरेगयं चेत्थ वज्जेइ ॥ ६४ ॥

“ कंदप्पं ” गाथा व्याख्या—कन्दर्पं कौकुच्यं मौख्यं सं-
युताधिकरणं चोपभोगपरिभोगातिरेकतां चात्र वर्जयतीति पदघ-
टना । कन्दर्पः—कामः तद्धेतुर्विशिष्टो वाक्प्रयोगोऽपि कन्दर्प उच्यते,
मोहोद्दीपकं वा नर्मेति भावः । इह च सामायारी—“ सावगस्स
अट्टट्ठासो न वट्टइ । जइ नाम हसिअव्वं तो ईसिं चेव विहसि-
अव्वं ” इति । कौकुच्यं—कुत्सितसंकोचनादिक्रियायुक्तः कुकुचः,
तद्भावः कौकुच्यम् ; अनेकप्रकारा मुखनयनौष्ठकरचरणभ्रूविकार-
पूर्विका परिहासादिजनिता भाण्डानामिव विहस्यनक्रियेत्यर्थः ।
एत्थ सामायारी—“ तारिसाणि भणिउं न कप्पंति जारिसेहिं
लोगस्स हासो उप्पज्जइ । एवं गर्हण ठाणेण वा ठाइउं ” इति ।
मौख्यं—धाष्ट्यप्रायमसंबद्धप्रलापित्वमुच्यते । “ मुहेण वा अरि-
माणेइ, जहा कुमारामघेण सो चारभडो विसज्जिओ, रणो निवे-
इयं, ताण जीवियाए वित्ती दिण्णा, अण्णया रुहेण मारिओ
कुमारामओ । ” ‘ संजुत्ताहिगरणं ’ अधिक्रियते नरकादिष्वनेने-
त्यधिकरणं वास्यदूखलशिलापुत्रगोधूमयन्त्रकादि, संयुक्तं—अर्थक्रिया-

करणयोग्यम्, संयुक्तं च तदधिकरणं चेति समासः । तत्थ सामा-
यारी—“ सावगेण न संजुताणि येव सगडाईणि घरेअध्याणि,
एवं वासीपरमुमाईविभासा । ” ‘ उवमोगपरिभोगाहरेगयं ’ नि
उपभोगपरिभोगराज्दार्थो निरूपित एव, तदतिरेकता—सदाधिक्यम्,
एत्थ वि सामायारी—‘ उवमोगाइरित्तं जइ तेज्जामलण बहु गिण्हइ
तो बहुगए एहायग ववति, तस्स लोलिआण अएणे वि एहायगा
ववति, पण्हा पूतरआउक्काववहो । एवं पुण्कतंबोलमाइविभासा ।
एवं न बहइ । की बिही सावगस्स उवमोगे एहाणे ? घरे एहाइ-
यक्कं, नत्थि ताहे तेज्जामलणइ सीमं प्रमिप्ता सव्वे सादिक्कए
सत्तागानीणं तडे निविट्ठो अजलीहि एहाइ । एवं जेसु अ पुण्केसु
कुंधुमाइ ताणि य परिहरति ” ॥ ६४ ॥

उत्तं सातिचार एतीयं शुणप्रतस् । तदुक्ती चोत्तानि गुणप्र-
तानि । अपुना शिक्षाप्रतान्युच्यन्ते, तत्र शिक्षा—अभ्यासस्तत्प्र-
तानि प्रतानि शिक्षाप्रतानि पुनः पुनरामेवनाहर्हणीत्यर्थः । तानि च
सामायिकादीनि चत्वारि, तत्र तावत् सामायिकमाह—

सिक्खाययं तु एत्थं, सामादय मो तयं तु विण्णयेयं ।

सानज्जेयत्तजोगाणं वज्जणासेवणारूवं ॥ ६५ ॥

“ सिक्खा ” गाहा व्याख्या—शिक्षा—परमपदशायिका

क्रिया, तत्प्रधानं प्रतं शिक्षाप्रतं ‘ अत्र ’ भावकधर्मे ‘ सामायि-
कम् ’ इति सप्तः—रागद्वेषवियुक्तः, आयाः—ज्ञान, समस्यायः सामायः,
समो हि प्रविच्छेदमपूर्वज्ञानदर्शनधारिष्वर्थोयैर्निस्पृमसुरहेतुभिरधः-
कृतचिन्तामधिकल्पदुर्मेर्लुप्यते, स एव सामायः प्रयोजनमस्य क्रियानु-

प्राप्तस्येति प्रयोजन इति, किम्? सामायिकम्, प्राकृतत्वात्सुप्लुका निर्देशः । 'मो' निपातः पादपूरणे । 'तत्तु' सामायिकं पुनः 'सावद्येतरयोगानां' सपापधर्मव्यापाराणां यथासंख्यं वर्जनासेवनास्वरूपं कालावधिनेति गम्यते । तस्मिन् गृहीते आरम्भादिपरिहारः स्वाध्यायादिविधिश्च विधेयः । इह सावद्ययोगवर्जनवदनवद्ययोगासेवनमप्यहर्निशं कर्तव्यमिति ज्ञापनार्थमुभयोपादानम् । एतत् पुण सामायारी—“सामाह्यं सावएण कहिं कायव्वं ति ?, इह सावगो दुविहो, इड्ढीपत्तो अ अणिट्ठिपत्तो अ । जो सो अणिट्ठिपत्तो सो चेइयघरे साहुसमीवे करेइ, घरे वा पोसहसालाए वा । जत्थ वा वीसमइ अच्छइ वा निव्वावारो सव्वत्थ करेइ । सव्वं चउसु वि ठाणेसु नियमा कायव्वं—चेइयघरे साहुसमीवे पोसहसालाए घरे आवासगं करेति ति । तत्थ जइ साहुसगासे करेइ तत्थ का विही ? जइ परंपरभयं नत्थि, जइ वि अ केणइ समं विवाओ नत्थि, जइ कस्सइ न घरेइ मा तेण अंछवियंछी कज्जिही, जइ धारणं दट्ठुणं न गिण्हइ मा भज्जिही, जइ य वावारं न करेइ ताहे घरे चेव सामाह्यं काऊणं वच्चइ । पंचसमिओ तिगुत्तो इरियादुवउत्तो, जहा साहू, भासाए सावज्जं परिहरेंतो, एसणाए कट्ठं वा लेट्ठुगं वा पडिलेहिउं पमज्जिउं, एवं आयाणे निक्खेवे अ खेलसिंघाणए न विगिंचइ, विगिंचतो वा पडिलेहेइ पमज्जइ य, जत्थ चिट्ठति तत्थ वि गुत्तिनिरोहं करेइ । एयाइ विहीए गंता तिविहेण नमिऊण साहुणो पच्छा सामाह्यं करेइ, करेमि भंते ! सामाह्यं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि जाव साहू पज्जुवासामि दुविहं तिविहेणं ति काउं, पच्छा इरियावहियाए पडिकमइ ।

पच्छा आलोएत्ता बंदइ आयरिआइ जहा रावणियाए, पुखो नि
 गुरं बंदित्ता पडिलेहिता निविटो पुच्छइ पडइ वा, एवं चेइएसु वि ।
 जया सगिहे पोसइसालाए वा तत्थ नवरि गमणं नत्थि । जो इड्डि-
 पत्तो सो सज्जिड्डीए एइ, तेण जखुसम भत्था होइ, आदिआ सा-
 हुणो सुपुरिसपरिगहेणं । जइ सो कयसामाइओ एइ ताहे आस-
 हत्थिमाई जयेण अहिगरखं न बट्टइ ताहे न करेइ, कयसामाइ-
 ण्ण य पाणहि आगंतभं तेण न करेइ । जइ सो सावओ सो न
 कोइ उट्टेइ । अइ अहाभरओ पूछा कया होउ ति भयंति ताहे
 पुठ्ठवरइयं आसण कीरइ, आयरिआ य उड्डिआ अच्छंति, तत्थ
 उट्टंत-अणुट्टंत दोसा विमासियअ्या । पच्छा सो इड्डिपत्तो सामा-
 इयं करेइ अयेण विहिणा, करेमि भवे । सामाइयं सावज्जं जोगं
 पक्कत्तामि दुबिह तिबिदेणं जाव नियम पज्जुवात्तामि, इति । एवं
 सामाइय काउं पडिअंतो पडिआ पुच्छइ । सो अ किर सामाइयं
 करंतो मउई अवण्णेइ, कुट्ठलाई नाममुहं पुष्क गबोलं पावारा-
 माई वोसरइ । एसो विही सामाइयस्त ॥ ६५ ॥

अस्त्येवातिचारनाह—

मणवयणकायदुप्पयिहाणं इह जचओ विवज्जेइ ।

सइअकरणयं अशवट्ठियस्त तह अकरणयं चेव ॥ ६६ ॥

“ मण ” गाहा व्याख्या—‘ मनोवचनकायदुप्पयिधानं ’
 मनःप्रभृतीनां सावधानां प्रवर्तनमित्यर्थः, ‘ इह ’ सामायिके ‘ य
 त्तत ’ आदरेण ‘ विवर्जयति ’ परिहरते । त्रयोऽमी अतिचार —
 ‘ स्मृत्यकरणं ’ स्मृतेः—सामायिकविषयाया अनासेवनम्, एतदुक्तं

भवति—प्रयत्नप्रमादान्नैवं स्मरति, अस्यां वेलायां सामायिकं कर्त-
व्यं कृतं न कृतमिति वा, स्मृतिमूलं हि मोक्षानुष्ठानम् । अनव-
स्थितकरणं—करणानन्तरमेव त्यजति, यथाकथञ्चिद्वाऽनवस्थितं क-
रोतीत्यनवस्थितकरणं वर्जयतीति । ‘ चः ’ समुच्चयार्थः । ‘ एवः ’
अवधारणे । अयमत्र भावार्थः—“ सामाह्यं ति काजं, घरचितं
जो उ चित्तए सद्धो । अट्टवसट्टोवगओ, निरत्थयं तस्स सामह्यं
॥ १ ॥ कयसामहओ पुब्बि, बुद्धीए पेहिऊण भासिज्जा । सइ नि-
रवज्जं वयणं, अण्ह सामाह्यं न भवे ॥ २ ॥ अनिरिक्खिया-
पमज्जिअथंडिल्ले ठाणमाइ सेवेतो । हिंसाऽभावे वि न सो, कडसा-
महओ पमायाओ ॥ ३ ॥ न सरइ पमायजुत्तो, जो सामह्यं कया
हु कायव्वं । कयमकयं वा तस्स हु, कयं पि विफलं तयं नेयं
॥ ४ ॥ काऊण तक्खणं चिअ, पारेइ करेइ वा जहिच्छाए । अ-
णवट्ठिअसामह्यं, अणायराओ न तं सुद्धं ॥ ५ ॥ ” ॥ ६६ ॥

उक्तं सातिचारं प्रथमं शिक्षाव्रतम् । सांप्रतं द्वितीयमाह—

दिसिवयगहियस्स दिसापरिमाणस्सेह पइदिणं जं तु ।

परिमाणकरणमेयं, अवरं खलु होइ विन्नेयं ॥ ६७ ॥

“ दिसिवय ” गाहा व्याख्या—दिग्व्रतमुक्तस्वरूपम्, तत्र
गृहीतस्य दिक्परिमाणस्य दीर्घकालिकस्येति गम्यते, ‘ इह ’ श्राव-
कधर्मे ‘ प्रतिदिनं ’ अनुदिवसम्, एतच्चोपलक्षणं प्रतिग्रहरादेः,
‘ यत्तु ’ यत्पुनः ‘ परिमाणकरणं ’ संक्षिप्ततरदिक्प्रमाणग्रहणमि-
त्यर्थः, ‘ एतत् ’ एवंविधं परिमाणकरणं ‘ अपरं ’ अन्यद्वितीयं

शिष्टात्रत देसावकाशिक देरो-दिग्रतगृहीतपरिमाणविभागेऽ-
यकारो देसावकाश , तेन निर्बृत्त देसावकाशिक भवति विज्ञेयम् ।
इति गायार्थ ॥ ६७ ॥

अत्राविचारनाह—

यद्वद इह आस्यपण्यप्रयोगपेसप्यप्रोगय चैव ।

सदागुरूपवाराय, तद् यदियापोगमलस्तेव ॥ ६८ ॥

॥ यद्वद ॥ गार्हा व्याख्या—यजैयवि ' इह ' द्वितीयशिष्टा-

प्रते आनयनप्रयोगप्रत्यप्रयोगतां चैव शब्दानुपात रूपानुपात तथा
यदि पुद्गलप्रचेषम् इति सूत्रानुगुणे प्राकृतत्वाच्च पदपटना । मा
वार्थस्तु—इह विशिष्टावधिके भूदेसावकाशे परत स्वय गमनायो-
गाद् यदन्य सधित्वादिद्रव्यानयने प्रयुज्यते सदिशकप्रदानादिना त्वये-
दमानेव इत्ययमानयनप्रयोग । तथा प्रेक्ष्यप्रयोगः यथा—अभिगृही-
तप्रविचारदेराध्यतिक्रमभवाद्दवरयमेव गत्वा त्वया मम गवाण्याने
यम्, इदं वा तत्र कर्तव्यम् इत्येवभूत । तथा शब्दानुपात—स्वगृह
वृत्तिप्राकारादिव्यवच्छिन्नप्रभूपेक्षाभिपदे यदिः प्रयोजनोत्पत्तौ तत्र
स्वय गमनायोगात् वृत्तिप्राकारप्रस्थासम्भविर्नो मुक्तिपूर्वकं पुत्कारि
कादिशब्दकरणेन सम्भवसितकाश्च बोधयत, शब्दानुपात—
शब्दस्यानुपातन—उच्चारण शब्दानुपात तादृग् येन परकीय
भयणविषयमनुपपत्त्यसाधिवि । तथा रूपानुपातः—अभिगृहीतदेरा
द्वि प्रयोजनभावे शब्दमनुचारयत एव परेषा समीपानयनायै
स्वराक्षररूपप्रदर्शन रूपानुपात । तथा यदि ' पुद्गलप्रचेष —अ
भिगृहीतदेराद्वि प्रयाननभावे परेषा प्रबोधनाय लेङ्गादिचेष पुद्ग

लप्रक्षेपः इति भावना । देशावकाशिकमेतदर्थमभिगृह्यते—मा भूद्वि-
र्गमनाऽऽगमनादिव्यापारजनितः प्राण्युपमर्द इति, स च स्वयंछ-
तोऽन्येन वा कारित इति न कश्चिन् फले विशेषः, प्रत्युत गुणः
स्वयंगमने, ईर्ष्यापथविशुद्धेः, परस्य पुनरनिपुणत्वान् नदशुद्धिः ।
इति गार्थाः ॥ ६८ ॥

उक्तं सात्विचारं द्वितीयं शिक्षाव्रतम् । सांप्रतं तृतीयमुच्यते—

आहारदेहसत्कारवंमवावारपोसहो अन्नं ।

देसे सच्चे य इमं, चरमे सामाज्यं नियमा ॥ ६९ ॥

“आहार” गाहा व्याख्या—‘आहार-देहसत्कार-ब्रह्म-अन्यापा-
रपौपधः’ इति देह पौपधशब्दो रूढ्या पर्वन्तु वर्तते, पर्वणि चाष्ट-
म्यादितिथयः पूरणात्पर्य धर्मोपचयहेतुत्वादित्यर्थः । पौपधशब्दश्चायं
प्रत्येकमभिसंबध्यते, आहारपौपध इत्यादि । ‘अन्यत्’ अपरं
तृतीयं पौपधोपवासशिक्षाव्रतमित्यर्थः । ‘देशे’ देशविषयं ‘सर्व-
स्मिन्’ सर्वविषयम्, ‘चः’ समुच्चये, ‘इदं’ पौपधोपवासशिक्षाव्रतं
‘चरमे’ सर्वतोऽन्यापारपोपधेऽङ्गीकृते ‘सामायिकं’ उक्तस्वरूपं
करणीयमिति गम्यते, ‘नियमात्’ अवश्यंतया, अन्यथा सामा-
यिकगुणाभाव इति पदघटना । तत्राहारः—प्रतीतः तद्विषयस्तन्निमि-
त्तो वा पौपध आहारपौपधः, आहारादिनिवृत्तिनिमित्तं धर्मपूरणं
पर्वेति भावना । एवं शरीरसत्कारपौपधः । ब्रह्मचर्यपौपधः, अत्र
चरणीयं चर्यम्, “अचो यत्” इत्यस्मादधिकारात्, “गदमद-
चरयमश्नानुपसर्गे” (पा०—३—१—१००) इति यत् । ब्रह्म-

कुशलानुष्ठानम् । यथोक्तम्—“ ब्रह्म देवो ब्रह्म तपो, ब्रह्म ज्ञान च शाश्वतम् । ” ब्रह्म च तत्पर्यं चेति समाम्, शेष पूर्ववत् । तथाऽ-
 व्यापारपोषध इति, एतत् भावत्यो पुण इमो—आहारपोसहो दु-
 विहो, देसे सञ्चे य । देसे अमुगा विगई आयनिल वा एकसि वा
 दो वा । सञ्चे चउद्विहो आहारो अहोरत्त पचक्खायो । सरिणी
 सहो एहारुण्डवृणवण्णगविलेवणपुण्णमधतपोल्लण वत्थाभरणपरि-
 षागो य, सो वि देसे मञ्चे य । देसे अमुग सरिणमकार न करेमि
 सञ्चे मज्ज न करेमि ति । यमपेरपोसहो वि देसे सञ्चे अ । देसे
 दिवा रसि वा एकसि वा दो वा चारे ति । सञ्चे अहोरत्त यभयारी
 इव । अव्यापारपोसहो वि देसे सञ्चे य । देसे अमुग वावार न
 करेमि । सञ्चे सञ्च वा वावार चेव हत्तसगडपरपरिकम्माईय न
 करेमि । एत्थ जो देसे पोसह करेइ सामाईय करेइ वा न वा । जो
 मञ्चपोसह करेइ सो नियमा कयसामइथा । जइ न करेइ ता नि-
 यमा यचिअइ । त कहिं करेइ ? चेइयपरे वा साहुमूले वा घरे वा
 पोमहसालाप वा उम्मुक्कमणिमुवण्णो पढतो पोत्थय वा वापतो ध-
 म्मरत्तण म्मायइ । जहा एए साहुमुखे अइ न समत्थो भवभगो
 धारेइ विभासा ” ॥ ६६ ॥

अत्रानिचारनाह—

अप्पडिदुप्पडिलेहियपमज्जसेअइ वज्जई इत्थ ।

संभं व अणुपात्तणमाहारईमु सञ्चेमु ॥ १०० ॥

“ अप्पडि० ” गाहा व्याख्या—“ अप्पडिदुप्पडिलेहि-
 अपमज्जसेअ ” इति सूचनान् सूत्रमिति न्यायान् प्राकृतानुरोधावाय-

मर्थः—अप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितशय्यासंस्तारकौ तथाऽप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितशय्यासंस्तारकौ वर्जयतीति योगः । इह च शय्या प्रतीता, संस्तीर्यत इति संस्तारकः—पौषधत्रत उपयोगी दर्भकुशकम्बलीवस्त्रादिः, तयोश्चाप्रत्युपेक्षणं—गोचरापन्नयोश्चक्षुषाऽनिरीक्षणं दुष्टं—उद्भ्रान्तचेतसः प्रत्युपेक्षणम्, ततश्चाप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितौ च तौ शय्यासंस्तारकौ चेति समासः, शय्यैव वा संस्तारक इति । एवमन्यत्राप्यक्षरगमनिका कार्येति । उपलक्षणं च शय्यासंस्तारकौ, उपयोगिनः पीठकादेरपि । एत्थ पुण सामायारी—“ कडपोसहिओ नो अप्पडिलेहिअ सेज्जं दुरूहइ, संथारगं वा दुरूहइ, पोसहसालं वा सेवइ, दम्भवत्थं वा सुद्धवत्थं वा भूमीए संथरइ, काइयभूमीओ वा आगओ पुणरवि पडिलेहेइ, अण्णहा अइयारो । एवं पीढगाइसु विविभासा ॥ ” तथा प्रमार्जनं—शय्यादेर्वस्त्रोपान्तादिना तदकरणमप्रमार्जनम्, ‘ सम्यग् वाऽननुपालनम् ’ यथावद्विधानं ‘ आहारादिषु सर्वेषु ’ प्रागुद्दिष्टेषु । इति गाथार्थः ॥

एत्थ भावणा—कयपोसहो अथिरचित्तो आहारे ताव सव्वं देसं वा पत्थेइ, वीयदिवसे पारणगस्स वा अपण्णो अट्ठाण आढत्ति करेइ कारवेइ वा, इमं इमं व त्ति करेह न वट्ठइ । सरीरसक्कारे सरीरं उव्वट्ठेइ, दाढिआओ केसे वा रोमाइ वा सिंगाराहिप्पाएणं संठवेइ, दाहे वा सरीरं सिंचइ, एवं सव्वाणिं सरीरभूसाकारणाणि परिहरइ । वंभचेरे इहलोइए पारलोइए वा भोगे पत्थेइ संवाहेइ वा, अहवा सदफरिसरसरुवगंधा अभिलसइ, वंभेचरपोसहो कया पूरिही, चइयामो वंभचेरेणं ति । अव्वावारे सावज्जाणि वावारेइ,

एतन्मादेरदानमुद्धया माहस्थानत एव । ' मच्चित्तपिधानं ' सचि-
 तेन—कलादिना पिधानं—स्थगनमिति समासः, भावना प्राग्वत् ।
 ' वाक्सातिव्रमः ' इति कालस्यातिक्रम कालातिक्रम—इत्युचितो यो मि-
 छाकाल माधूनो समनिव्रम्य—अतिलङ्घयानागत वा भुङ्क्ते, तदा य
 किं तेन लब्धेनापि ? कालातिक्रान्तत्वान् । तदुक्तम्—“ काले दिश्य-
 स्म पदेण्यस्त अग्नौ न वीरण काडं । तस्मैव अथकपणाभिभस्त
 गिरहृतया मत्वि ॥ ” ' परव्यपदेशः ' इति आत्मव्यतिरिक्तः परः
 तस्य व्यपदेशः परव्यपदेश इति समास । साधोः पौषधोपवासपा-
 रणकाले भिक्षाये समुपस्थितस्य प्रकटमन्नादि परपदः श्रावकोऽभि-
 धत्ते परकीयमिदमिति नास्माकीनमतो न इदमि किञ्चित्, याचितो
 वाऽभिधत्ते विद्यमान एवमुक्तस्येदमस्ति तत्र गत्वा मार्गत दूषमिति ।
 मात्सर्यमिति—याचितः कुप्यति, परोक्षतिवैयनस्य वा मात्सर्य इति
 तेन तावद् द्रमपेण याचितेन दत्तं किमहं ततोऽपि न्यून इति मा-
 त्सर्याददाति, कषायकलुषितेन वा चित्तेन वा ददतो मात्सर्यम् ।
 इति गार्थार्थ ॥ १०२ ॥

उक्तं सातिचार चतुर्थं शिक्षाप्रथम् । तदुक्तं चोक्तानि द्वाद-
 शापि श्रावकप्रवृत्तानि । साप्रत वत्रातिचारोक्तिमेव शोधयति । ननु
 अद्यविचार अपि परिहारविषयीभावेनात्राभिधीयन्ते किमिति तेषा-
 मपि प्रवृत्तानामिदं प्रत्यारूपानं त्रिधात्रिधादिविभागेन ॥ प्रदर्शितमिति
 मनस्यापायाह—

एत्थं पुण अइयारा, नो परिसुद्धेसु इति सन्नेसु ।

अकपुंडविरदभावा, वज्रइ सन्वत्ययो मणियं ॥ १०३ ॥

“ एत्थं ” गाहा व्याख्या—‘ अत्र ’ एतेषु प्राणातिपाता-
दित्रतेषु, पुनःशब्दो विशेषणे, अतिचारगतमेतदत्र विशेषितमभि-
धातव्यमित्यर्थः । ‘ नो ’ निषेधे, ‘ परिशुद्धेषु ’ विवन्धककर्मानु-
द्यागततात्त्विकविरतिपरिणामप्रतिपन्नेषु ‘ भवन्ति ’ जायन्ते ‘ स-
र्वेषु ’ द्वादशस्वपि । हेतुमाह—‘ अखण्डविरतिभावात् ’ परिपूर्ण-
देशविरतिसद्भावात्, नहि परिपूर्णदेशविरतिसद्भावे वधादिप्रतिप-
त्तिर्भवतीति भावः । वर्जयति, अत्र इतिशब्दाध्याहारो दृश्यः, वर्ज-
यतीत्येवं ‘ सर्वत्र ’ सूत्रे । ‘ अतः ’ यतोऽखण्डविरतिभावाद् वधा-
दिप्रवृत्तिर्न भवत्येव अस्माद्धेतोः ‘ भणितं ’ उक्तम् । इदमुक्तं
भवति—यद्यप्यतिचाराणां पृथक् प्रत्याख्यानं नोक्तं तथापि प्राणि-
वधादिप्रत्याख्यान एव शुद्धिप्राप्ते प्रत्याख्यातुर्वधवन्धाद्यतिचारपरि-
हारप्रवणैव प्रायः प्रवृत्तिः स्यादतो व्रतप्रत्याख्यानमेवंविधविषय-
व्यापीति नातिचारा अत्र पृथक् प्रत्याख्येयतयोच्यन्ते, किन्त्वेवंवि-
धविरतौ वधादिरूपा प्रवृत्तिर्न भवतीति ज्ञापनाय सर्वत्रातिचारान्
वर्जयतीत्युच्यते । इति गार्थः ॥ १०३ ॥

ननु यद्येवं विरतिविवन्धककर्मज्ञासवशागतविरतिपरिणामे
स्वरसत एव वधादिपरिहारप्रवणैव प्रवृत्तिर्विरतिमतस्तर्हि तस्येदं
विरतिविषयादिनिरूपकसूत्रं किंफलं देशविरतिं प्रति स्यात् ? इत्याह—

सुत्ता उवायरक्खणगहणपयत्तविसया मुण्येय्या ।

कुम्भारचक्रमामगदंडाहरणेण धीरेहि ॥ १०४ ॥

“ सुत्ता ” गाहा व्याख्या—‘ सूत्रात् ’ आगमात् उपाय-
रक्षणादयः कुम्भकारचक्रभ्रामकदण्डोदाहरणेन धीरैर्ज्ञातव्या इति

योग । तत्रोपायेन रक्षणमुपायरक्षणम्, परिशुद्धनलमहणादिषु
 ह्ये प्रयत्नो महत्प्रयत्नः, प्रथमहणार्थं चतुर्मासकादौ पुनः पुनः
 भवणादिविषय आदरविषय । सकल्पविषयीकृतप्राण्यादिरूप उपा-
 यरक्षणादीनां धार्यस्ते उपायरक्षणादयः सूत्राद् ज्ञातव्याः । कथम् ?
 शुम्भकारचक्रभ्रामकदरदोशहरणेन । इदमत्र इदयम्—यथा किल
 शुम्भकारचक्रस्याभ्रमतो भ्रमतो वा दूरको भ्रमणतत्स्थैर्यनिबन्धनमे-
 व भवति, एवमिहापि सूत्रेणोपायरक्षणादयो निरूप्यमाणा विरति-
 परिणामेऽस्ति मतिः च सम्भवद्विरतेरमुमतो गुणकश्च एव । इह
 केचिद् विषयादिपदानि पञ्चानुपूर्व्या विभागेनान्यथाऽपि व्याचक्षते,
 इह तु प्रतिपत्तिस्तपसायेत्यमेव व्याख्यातानि । इति गामार्थं ॥१०४॥

प्रदर्शितोदाहरणमेव समर्थयति—

गहणा उवरि पयसा, होइ असतो वि विरिपरिणामो ।

अकुसलकम्मोदयथो, पठइ भवभाइ लिगमिह ॥ १०५ ॥

“ गहणा ” गाहा व्याख्या—‘ गहणादुपरि ’ “ शुभ-
 मूले ” त्यादिसूत्रनिर्दिष्टप्रतोपादानोत्तरकालमित्यर्थः, ‘ प्रयत्नान् ’
 पुनः पुनः भवणाद्यादयान्, किम् ? ‘ भवति ’ जायते ‘ अस-
 त्नापि विरतिपरिणामः ’ अविद्यमानोऽपि कर्मज्ञासनिबन्धनस्तस्मिन्नि-
 को विरत्यभ्यवसायः, अनेन च सूत्रादुपायरक्षणादयो निरूप्यमाणा
 विरतिपरिणामेऽस्ति तदुत्पादका भवन्तीत्यावेन्ति भवति । सति तु
 तत्र फलमाह—‘ अकुसलकर्मोदयत ’ अशुभकथायादिकर्मोत्तुभावान्
 ‘ पतति ’ अपयति विरतिपरिणाम इति प्रकृतम्, अतः सूत्रादु-
 पायरक्षणादयस्तत्स्मिरत्तानिबन्धना भवन्तीत्यभिप्रायः । तत्र प्रति-

पतिते चिह्नमाह—अवर्णः—अश्लाघा अवज्ञा वा—अनादर आदिर्यस्य
तत्तथा, आदिशब्दात्तद्रक्षणोपायाप्रवृत्त्यादि च ‘ लिङ्गं ’ चिह्नं
‘ इह ’ व्रतपरिणामपरिपाते । इति गाथार्थः ॥ १०५ ॥

अतस्तस्यासत् उत्पादनाय सतः स्थैर्याय यद्विधेयं तन्निग-
मनद्वारेणाह—

तम्हा निचसईए, बहुमाणेणं च अहिगयगुणम्मि ।

पडिवक्खदुगुंछाए, परिणइआलोयणेणं च ॥ १०६ ॥

“ तम्हा ” गाथा व्याख्या—यस्मादेवमसन् भवति संश्र
प्रमादात् परिपतति विरतिपरिणामस्तस्मात् नित्यं—सदा स्मृत्या—अ-
धिकृताविस्मरणेन, ‘ बहुमानेन च ’ भावप्रतिबन्धेन च ‘ अधिकृ-
तगुणे ’ सम्यक्त्वाणुव्रतादौ, ‘ प्रतिपत्तजुगुप्सया ’ मिथ्यात्वप्राणि-
वधाद्युद्वेगेन, ‘ परिणत्यालोचनेन च ’ मिथ्यात्वप्राणिवधादीनां “दा-
रुणफला एते ” इति विपाकालोचनेन । इति गाथार्थः ॥ १०६ ॥

तथा—

तित्थंकरभत्तीए, सुसाहुजणपज्जुवासणाए य ।

उत्तरगुणसद्धाए, एत्थ सया होइ जइयच्चं ॥ १०७ ॥

“ तित्थंकर ” गाथा व्याख्या—‘ तीर्थंकरभक्त्या ’ परम-
गुरुविनयेन ‘ सुसाधुजनपर्युपासनया च ’ भावयतिसेवनया च
‘ उत्तरगुणश्रद्धया च ’ सम्यक्त्वे सत्यणुव्रताभिलापेण तेषु सत्सु
महाव्रताभिलापेण च ‘ अत्र ’ विरतिव्यतिकरे ‘ सदा ’ सर्वदा
भवति ‘ यतितव्यं ’ उद्यमः करणीयः । इति गाथार्थः ॥ १०७ ॥

एवमसंतो रि श्मो, जायद् जाय्थो रि न पडद् कयाई ।

ता इत्थं बुद्धिमया, अप्रमाभो होद् कायव्यो ॥ १०८ ॥

“ एव ” गाहा व्याख्या—‘ एवं ’ उक्त्यायेन प्रवृत्तौ

‘ अमप्रपि ’ अविनाशमानोऽपि ‘ अयं ’ विरतिपरिणामः ‘ जायते ’
भवति, ‘ जातश्च ’ संपन्नश्च ‘ न पतति कदाचिन् ’ नापेति कदाचि-
दपि, ‘ तन् ’ सम्भान् ‘ अत्र ’ निश्चस्मरणादौ ‘ बुद्धिमता ’ धी-
मता ‘ अप्रमाद् ’ उन्मो भवति कर्तव्यः । इति गाथार्थः ॥ १०८ ॥

उक्तप्रतानामेकाऽवधिविशेष निदर्शयन्नाह—

एत्थ उ सायगधम्मे, पायमणुव्वयगुणव्वयाई च ।

भावकादियाई मिक्खावयाई पुण इत्तराई ति ॥ १०९ ॥

“ एत्थ ” गाहा व्याख्या—‘ अत्र ’ उक्तस्मिन् प्रस्तुते

भावप्रधर्म इति योगः, ‘ तुः ’ अवधारणे, अत्रैव न शाक्यादि-
धर्मे, ‘ प्रायः ’ बाहुरूपेण, प्रायोग्रहणेन परिग्रहप्रतादौ चतुर्मासका-
दिरूपमप्यवधिमाह । ‘ अणुप्रवगुणप्रतानि च ’ इति पञ्चाणुप्रतानि
प्रतिपादितस्वरूपाणि प्रीणि गुणप्रतानि उक्तलक्षणाभ्येव ‘ यावत्क-
धिकानि ’ इति मरुद्गृहीतानि यावज्जीवमपि धारणीयानि, “ न
तु नियोगतो यावज्जीवमेव ” इति गुरवो व्याचक्षते, प्रतिचतुर्मास-
कमपि गृह्णद्, पृथपरपरायावतथासामाचार्युपलब्धे । ‘ शिचाप्रता-
नि पुनरित्तराणि ’ इति शिचा—अभ्यासस्तस्या प्रतानि शिचाप्र-
तानि इत्तराणि—इत्तरकालानि । नत्र प्रतिदिवसानुष्ठेये सामा-
यिकदेशावकाशिके पुन पुनरुच्चार्यते इति भावना, पौषधोषवासा-
तिथिसविभागी तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ न प्रतिदिवसाचरणी-

यो । इति गाथार्थः ॥ १०६ ॥

एवं द्वादशविधेऽपि श्रावकधर्मेऽभिहिते संलेखनाभिधाना-

वसरस्तत्राह—

संलेहणा य अन्ते, न निओगा जेण पव्वयह कोई ।

तम्हा नो इह भणिया, विहिसेसमिमस्स वोच्छामि ॥ ११० ॥

“ संलेहणा ” गाथा व्याख्या—‘ संलेखना ’ चरमानश-
नपूर्वक्रियारूपा आगमप्रसिद्धा ‘ अन्ते ’ जीवितपर्यवसाने संभवि-
नी, न ‘ नियोगात् ’ अवश्यंतया ना गृहिणः संभविनी । कारण-
माह—येन कारणेन ‘ प्रव्रजति ’ यतिर्भवति ‘ कोऽपि ’ तथाविधवि-
रतिपरिणामवान् गृही ‘ तस्मात् ’ अतो हेतोः ‘ नो ’ नैव ‘ इह ’
अत्रावसरे ‘ भणित्वा ’ प्रतिपादिता । ‘ विधिशेषं ’ श्रावककर्तव्य-
मेवानुक्तं ‘ अस्य ’ श्रावकस्य ‘ वक्ष्ये ’ अभिधास्ये । इति गा-
थार्थः ॥ ११० ॥

तमेवाह—

निवसेज्ज तत्थ सद्धो, साहूणं जत्थ होइ संपाओ ।

चेइयहराईं य जग्गि, तयन्नसाहम्मिया चेव ॥ १११ ॥

“ निवसेज्ज ” गाथा व्याख्या—‘ निवसेत् ’ श्रावसेत्
‘ तत्र ’ नगरादौ ‘ श्राद्धः ’ श्रावकः साधूनां यत्र भवति ‘ संपा-
तः ’ संपतनं संपातः—आगमनमित्यर्थः । चैत्यगृहाणि च यस्मिन्,
तदन्यसमानधार्मिकाश्चैव श्रावकादयः, इति गाथार्थः ॥ १११ ॥

एवंविधस्थाने निवसने किं फलम् ? [इति चेदुच्यते—

गुणानां वृद्धिः । तथा] चेदमभिहितमन्वयः—“ माहूय वंदयेणं,
नासह पावं अरात्रिआ भावा । फामुअदाणे निज्जर, उवंग्गहो ना
खमारुणं ॥ १ ॥ मिच्छइंसखमहणं, सम्मइंसणविमुद्धिदेउं च ।
चिइवदणाइविहिणा, पण्णत्तं धीयरामोहि ॥ २ ॥ साइम्मिअपि-
रकरणे, वण्णत्तं सातणम्म सारो ति । मग्गमहापत्तणम्मो, तहा
अनामो अ धम्माओ ॥ ३ ॥ ” तत्रापि प्रतिदिनवर्तय्यमाह—

नवकारेण विरोहो, अणुत्तरणं सायगो वयाइम्मि ।

जोगो चिइवंदय मो. पचक्खारणं च निहिपुच्चं ॥ ११० ॥

“ नवकार ” गाथा व्याख्या —‘ नमस्कारेण विरोध ’

इति सुप्रोत्थितेन नमस्कार पठितव्य । तथाऽनुस्मरणं कर्तव्य
भावकोऽहमिति, प्रतापी विषये स्मरणम् । प्रतानि च मे इतिपाठः ।
ततो योगः कायिकारि- । ‘ चैत्यवन्दन ’ इति प्रयत्नेन चैत्यव-
न्दनं कर्तव्यम् । ततो गुर्वादीनि अभिवन्द्य प्रत्याख्यानं च ‘ विधि-
पूर्वक ’ नम्यगाकारशुद्धं प्राप्तम् । इति गाथार्थः ॥ ११२ ॥

ततः—

तह चैइहरगमणं, सकारो वंदणं गुरुसगात्ते ।

पचक्खारणं सयणं, जइपुच्छा उचियकरणिजं ॥ ११३ ॥

“ तह ” गाथा व्याख्या—‘ तथा चैत्यगृहगमनं ’ तथा-

विधिनैव पञ्चविधाभिगमाराधनेन चैत्यगृहगमनं—जितधिम्मसदन-
प्रवेशः । तदुक्तम्—“ सच्चित्तारु दब्बाणं विउत्तसग्गणयाए, अ
चित्तारुणं दब्बाण अविउत्तसग्गणयाए, म्मल्लसाडिएण उत्तरासगेण,

चक्खुप्फासे अंजलिपग्गहेणं, मणसो एगत्तीभावेणं । " तत्र च 'सत्कारः' माल्यादिभिरभ्यर्चनमर्हत्प्रतिमाया इति गम्यते, 'वन्दनं' प्रतीतिं चैत्यवन्दनाविधानेन, ततो गुरुसकाशे 'प्रत्याख्यानं' स्वयं गृहादिगृहीतप्रत्याख्यानस्य गुरुसाक्षिकत्वविधानमित्यर्थः, तत्रैव श्रवणमागमस्येति गम्यते, तदनन्तरं 'यतिपृच्छा' साधुशरीरसंयम-वार्ताप्रच्छन्नम्, तत्र च 'उचितकरणीयं' यतेर्ग्लानत्वादावौषधप्रदानोपदिशनादि विधेयम् । इति गाथार्थः ॥ ११३ ॥

ततः—

अविरुद्धो व्यवहारो, काले तह भोयणं च संवरणं ।

चेइहरागमसवणं, सकारो वंदणार्हं य ॥ ११४ ॥

“ अविरुद्धो ” गाथा व्याख्या—‘ अविरुद्धो व्यवहारः ’ प्राक्प्रदर्शितपञ्चदशकर्मादानपरिहारेणाल्पावद्यप्रवृत्तिरित्यर्थः । ‘काले’ अवसरे देहारोग्यानुगुणे प्रत्याख्यानतीरितसमयस्वरूपे ‘तथा’ भणितविधिना । यदुक्तम्—“ उचिया य दाणकिरिया, भावनि-ओगो अ होइ कायव्वो । नायं पिचीलिगाणं, एत्थं च परिग्गहे क्खायं ॥ १ ॥ उचिअत्तेण पवित्ती, ठाणुव्वेसो अ नियमसरणं च । तदहिगकिरिया विहिणा, वणलेनुवमाण उवभोगो ॥ २ ॥ ” इत्येवं । ‘भोजनं’ आहाराभ्यवहारः । ‘चः’ समुच्चये । ‘संवरणं’ तदनन्तरं संभवतो ग्रन्थिसहितादेः प्रत्याख्यानस्य ग्रहण-मित्यर्थः । ततोऽवसरे ‘चैत्यगृहगमनं’ स्वगृहादर्हदायतने यानम्, श्रवणं सिद्धान्तोपदेशादेः साधुसमीप इति गम्यते । सत्कारो वन्दनादिश्चार्हचैत्यानां प्रस्ताव इति गम्यते । श्रवणविषयीकृतसाधूनां

वा, यतस्तेषामपि वन्दनावसरे प्राक्प्रदर्शिताभिगमोऽभिहित एव
यद्वा श्रवणपदान् प्रागेव सत्कारवन्दनात्पिदयोगोऽर्थतो दृश्य,
तेनार्हद्विम्बत्रिपदमेव सत्कारादि । इति गाथार्थः ॥ ११४ ॥

तत्र—

जइविस्सामणमुचिओ, ओमो नवकारचित्ताईओ ।

गिहिगमणं विहिसुवणं, सरणं गुरुदेवयाईणं ॥ ११५ ॥

‘ जइ ’ गाथा व्याख्या—‘ यतिविभ्रमण ’ साधूनां वैरा-
ट्पदस्थाभ्यायादिव्रान्ताना पुष्टकारणात्तथाविधभावकादपि वेदस्तेषा-
मनोदनमिच्छता तदपनयन करणीयमिति गम्यते, प्राकृतस्थाव आ-
म्यतेरुपान्तदीर्घत्वम् । यद्वा विभ्राम्यतः प्रयोग इति शत्रन्तस्य
णिचि ल्युटि च विभ्रामणमिति च भवति । ‘ अवित्तः ’ स्वभूमि-
कायोग्यः ‘ योग ’ व्यापारः । तमेवाह—तमस्कारचिन्तनादिक,
आदिराम्भात् परिपठितप्रकरणगुणनादिपरिमहः । ततो ‘ गृहगमन’
निजवेशमगमनम् । तत्र च ‘ विधित्वपतं ’ विधिना शयनक्रिया ।
तमेवाह—‘ स्मरण ’ मनसि धारणम्, उपलक्षणत्वादस्य गुणवर्ण-
नादि च ‘ गुरुदेवतादीनाम् ’ गुरुणा—धर्मदायकाना देवताना च—
अर्हताम्, आदिरान्दादन्येषा च धर्मोपकारकाणां प्रत्याख्याना-
दीना च स्मरणम् । इति गाथार्थः ॥ ११५ ॥

तत्र च—

अच्चंमे पुण विरदं, मोहदुगद्धा सतचचिंता य ।

इत्थीकडेवराणं, तच्चिरएमुं च बहुमासो ॥ ११६ ॥

“ अच्चमे ” गाथा व्याख्या—‘ अत्रछणि ’ क्षीपरिभोग-

लक्षणो, पुनःशब्दा विशेषणो, मुख्यमार्गं विशिनष्टि । तदुक्तम्—
 “ उत्सर्गब्रह्मचारित्वमसेवा पारिणामिकम् । अवश्यं तेन कर्तव्यं,
 दुरन्तः कामविड्वरः ॥ १ ॥ ” इति । ‘ मोहजुगुप्सा ’ स्त्रीपरि-
 भोगहेतुवेदादिमोहनीयनिन्दनम् । यथा—“ यल्लज्जनीयमतिगोप्य-
 मदर्शनीयं, वीभत्समुल्वणमलाविलपूतिगन्धि । तद् याचतेऽङ्गमिह
 कामकृमिस्तदेवं, किं वा दुनोति न मनोभववामता सा ॥ १ ॥ ”
 इत्यादि । ‘ स्वतत्त्वचिन्ता च ’ स्त्रीकडेवराणां वस्तुतत्त्वपर्यालो-
 चनं वा योपिदङ्गानाम् । तदुक्तम्—“ का श्रीः श्रोण्यामजस्रं श्रव-
 दुदरदरीपूतिसान्द्रद्रवायां ?, का शोभा भूरिमांसोद्भवगडुपु निपा-
 तोन्मुखेषु स्तनेषु ? । का वा लीला सुलीलाचलितजललवालो-
 केष्वीक्षणेपु ?, स्त्रीणां किं चास्ति रम्यं वदत बुधजनाः ! यत्र
 सक्तिं विदध्मः ? ॥ १ ॥ शुक्रशोणितसंभूतं, नवच्छिद्रं मलोल्बणम् ।
 अस्थिशृङ्खलिकामात्रं, हन्त योपिच्छरीरकम् ॥ २ ॥ ” इत्यादि ।
 ‘ तद्विरतेषु च ’ अब्रह्मविरतेषु च यतिषु बहुमानः—अन्तरङ्गप्रीति-
 रूपः । यथोक्तम्—“ तीरात्तीरमुपैति रौति करुणं चिन्तां समा-
 लम्बते, किञ्चिद् ध्यायति निश्चलेन मनसा योगीव युक्तेक्षणः । स्वां
 छायामवलोक्य कूजति पुनः कान्तेति मुग्धः खगो, धन्यास्ते भुवि
 ये निवृत्तमदना धिगूढुःखिताः कामिनः ॥ १ ॥ तणसंथारनिस-
 रणो, वि मुणिवरो भट्टरागमयमोहो । जं पावद् मुत्तिसुहं, कत्तो तं
 चक्कवट्टी वि ? ॥ २ ॥ जं विसयविरत्ताणं, सोक्खं सज्झायभावि-
 यमईणं । तं मुणइ मुणिवरो चिय, अणुहवओ न उण अणो
 त्ति ॥ २ ॥ ” इत्यादि । इति गार्थः ॥ ११६ ॥

सुत्तविउद्धस्त पुणो, सुद्धमपयत्येसु चित्तविनासो ।

भवतिइनिरूपणे वा, आदिगरणोपसमचिचे वा ॥ ११७ ॥

“ सुत्त ” गाथा व्याख्या—‘ सुप्रविबुद्धस्य पुनः ’ निद्रा-
पगमेन जाग्रतस्तु भावकस्य ‘ सुद्धमपयत्येषु ’ कर्मात्मपरिणामादिषु
‘ चित्तविन्यासः ’ मानसावेशनं करणीय इति गम्यते । ‘ भवस्थि-
तिनिरूपणे ’ संसारसंभवद्वाचपर्यालोचने चित्तविन्यास इति प्रकृ-
तम् । यथोक्तम्—“ पिता दासो दासो भवति जनको बन्धुरहितो,
रिपुर्बन्धुर्माता भवति दुहिता साप्रपि जननी । अनिष्टः स्यादिष्टः
परिणमति शर्माऽसुखतया, जनो धिक् संसारे तदपि रमति नो विर-
मति ॥ १ ॥ ” इत्यादि । आशब्दः पूर्वोपेक्षया वक्षान्तरणोक्तः ।
‘ अपिकरणोपसमचिचे वा ’ प्रवृत्तकलहक्षामलापर्यालोचने वा,
कृन्वादीनि वाऽपिकरणानि । शेषं सुगमम् । इति गायार्थः ॥ ११७ ॥

तथा—

आउपपरिहाणीए, असमञ्जसचेट्टिणाय व विवामे ।

खण्हामदीक्खाए, धम्मगुणेसुं च विविहेसुं ॥ ११८ ॥

“ आउप ” गाथा व्याख्या—‘ आयुःपरिहाणौ ’ प्रतिष-
णायुष्कक्षयलक्षणायां चित्तन्यास इति योगः । यथोक्तम्—“आ-
युरपूर्वोपूर्वे, पूर्वोपाचेत्पासमिदमनिराम् । उपवितरां वीत्रातप-
परिराोपितरोपममम् इव ॥ १ ॥ आविहतगति समन्तान्, प्रति-
दिनमामज्जतां समभ्येति । मृत्युस्तथापि जानन्, विभक्त्य स्वपि-
पि रजनीषु ॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ असमञ्जसचेट्टिणानां वा विवा-
कं ’ इति अमराचरिवार्ता-भाषिकपादीनाम्, वा शब्दः शाब्दः,

विपाके-नरकादिद्वारेण फलदायकत्वे चित्तन्यास इति प्रतिपदमस्य
योगः । यथोक्तम्—“ वहमारणश्चम्बक्खाणदाणपरवणविलोवणा-
ईणं । सव्वजहणो उदओ, दसगुणिओ इक्कसिकयाणं ॥ १ ॥
तिव्वयरे उ पओसे, सयगुणिओ सयसहस्सकोडीगुणो । कोडा-
कोडिगुणो वा, हुज्ज विवागो बहुतरो वा ॥ २ ॥ ” ‘क्षणलाभदीप-
नायां ’ क्षणे-कालविशेषे स्तोकेऽपि काले इत्यर्थः, लाभस्य-कर्मनि-
र्जरापुण्योपार्जनादेर्दीपना-प्रकाशना क्षणलाभदीपना तस्याम् ।
यथोक्तम्—“ जं अण्णाणी कम्मं, खवेइ बहुआहिं वासकोडीहिं ।
तं णाणी तिहिं गुत्तो, खवेइ ऊसासमित्तेणं ॥ १ ॥ जह चिरसं-
चिअमिधणमनलो पवणसहिओ दुअं डहइ । तह कम्मिधणममि-
अं, खणेण झाणानलो डहइ ॥ २ ॥ ” तथा—“नरएसु सुरवरे-
सु अ, जो बंधइ सागरोवमं एक्कं । पलिओवमाण बंधइ, कोडिस-
हस्साणि दिवसेणं ॥ १ ॥ एस कमो नरएसु वि, बुहेण नाऊण
नाम एअं पि । धम्मम्मि कह पमाओ, निमेसमित्तं पि कायव्वो ?
॥ २ ॥ ” ‘ धर्मगुणेपु च विविधेपु ’ धर्मगुणेपु-ज्ञानादिगुणेष्विह-
लोकपरलोकार्थसाधनेषु विविधेषु-बहुविधेषु । यथोक्तम्—“ जीवं-
तस्स इह जसो, किन्ती य मयस्स परमवे धम्मो । सगुणस्स नि-
गुणस्स च, अयसोऽकिन्ती अहम्मो अ ॥ १ ॥ ” तथा—“नि-
र्जितमदमदनानां, वाक्कायमनोविकाररहितानाम् । विनिवृत्तपराशा-
नामिहैव मोक्षः सुविहितानाम् ॥ १ ॥ स्वशरीरेऽपि न रज्यति,
शत्रावपि न प्रदोषमुपयाति । रोगजरामरणभयैरव्यथितो यः स
नित्यसुखी ॥ २ ॥ ” इत्यादि । इति गायार्थः ॥ ११८ ॥

तथा—

बाह्यगदोमरित्रकणो, धम्मपरिण य उज्जुयविहारे ।

एमाश्चित्तनामो, मवेगरमायण देह ॥ ११६ ॥

‘ बाह्य ’ गाथा ख्यात्या—बाधकदोषा—अर्थोपाश्रयना

नुरागादयो ये यस्याध्यवसायकालुष्यहेतव म तद्विपक्षे—तदपगमहे

तो चित्तन्यास विदध्यादिति योजना । यदुक्तम्—“ जे नेण

बादिअइ दोभए वेअराइविमण्ण । मां सत्तु मन्न विपस्स,

तत्रिमय पेय भावेज्जा ॥ १ ॥ अत्थम्मि रागभावे, तस्सेव उ अ

अराइगहेम । माअज पम्मदेउ, अभावमो तह य तस्सेव ॥ - ॥

नेनम्मि य सदमेत्त माइसाइं य मअवर्माणए । मोहम्मि अहाधूर,

वत्थुमहाअ मुरणिहाए ॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ यमाचार्ये ’ यमै

रातरि गुणवित्थयं । यथोक्तम्—“ इच्छे वेयावडिअ, गुणमाइंए

महाणुभावाए । नेमि पमावेखेअ, एत्त तह पालिअ चेअ ॥ १ ॥

तेमि नमो तेसि नमो, भावेए पुणो वि पेअ तेमि नमो । अणुअ

कअपउदियरा, जे एअ देति जीवाए ॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ उग

तविहार ’ अग्रविहारासकल्पादिविहारे साधुगत इति गम्यते, य

माचार्यविशेषण वा । यथोक्तम्—“ त्रिधा शुद्ध भैत्त जलमपि

मित प्रासुकतम, मलै स्निग्ध गात्र यमनममदेवावृत्तिहरम् । अमू

ह्यंशुचित्तव कचिदपि राग कोऽपि मनसो, नमस्याम साधूश्चरित

मिति येषामभिमतम् ॥१॥ ” एव च चित्तविन्यास फलानिर्देशाद्य-

रेण निगमयति—‘ एवमादिवित्तन्यास ’ एवप्रकारमन्यदप्यात्म

प्रमादनिन्दादिचिन्तनम् । यथोक्तम्—“ शिवशर्ममूलमेक, दुष्टपमा

मोऽसि जीव ! जिनधर्मम् । तद्यदि सपदि तदिच्छसि, नोगच्छ-
सि किमिति तत्र तराम् ? ॥ १ ॥ इत्यादि । किम् ? ' संवेगर-
सायनं ' संवेगः—संसारनिर्वेदो मोक्षानुरागो वा रसायनं—अमृतं
निर्वृतिहेतुत्वात्संवेगरसायनं तद् ' ददाति ' प्रयच्छति, एवंचिन्तने
हि संवेग उत्पद्यते । इति गाथार्थः ॥ ११६ ॥

ततः—

गोसे भणिओ य विही, इय अणवरयं तु चिट्ठमाणस्स ।
भवविरहवीजभूओ, जायइ चारित्तपरिणामो ॥ १२० ॥

“ गोसे ” गाथा व्याख्या—‘ गोसे ’ प्रत्युपसि भणितश्च
विधिः, चशब्दस्य एवकारार्थत्वात् प्रत्युपसि प्राक्प्रतिपादित एव
विधिः, यथा—“ नवकारेण विवोहो ” इत्यादिकः । एवं च प्रति-
दिनानुष्ठानं फलप्रदर्शनद्वारेण निगमयति—‘ इति ’ प्रागुक्तप्रका-
रेण ‘ अनवरतं ’ सन्ततं ‘ चेष्टमानस्य ’ प्रदर्शितमनुष्ठानं विदध-
तः श्रावकस्येति गम्यम् । किं भवति ? ‘ भवविरहवीजभूतः ’ सं-
सारवियोगकारणकल्पः ‘ जायते ’ संपद्यते चारित्रपरिणामः सर्व-
विरतिपरिणतिरिति योऽर्थः । एवं हि देशविरतिमभ्यस्यते, उपायप्र-
वृत्तेरवश्यं भवविरहवीजभूतआरित्रपरिणामस्तत्रान्यत्र वा भवे भवे-
दिति हृदयम् । इह च “ विरह ” इति सिताम्बरश्रीहरिभद्राचार्य-
स्य कवेरङ्कः । इति गाथार्थः ॥ १२० ॥

एवं श्रीहरिभद्रसूरिरचिते तन्त्रेऽत्र वृत्तिं मया,

प्रायः पूर्वनिबद्धवृत्तिवशातो दिङ्मात्ररूपामिमाम् ।

शक्त्या नाम निबध्नता यदविघ किञ्चिन्निबद्ध भवेत्,

तत् सिद्धान्तविषयस्यै समिजनै सम्यविशोध्य तथा ॥१॥

इति विदितवतोर्षेर्वृत्तिमेता स्वशक्त्या

यदभिमतसमीक्षापूरि पुटय मयाऽऽजम् ।

तदुदितशुभभक्त्या धर्ममेवेति भव्या !,

विदपतु यतिभक्ता साधुसन्मानदेवा ॥ २ ॥

इति श्रीमानदेवमूरिविरचित्वा श्रावकधर्मविधिप्रकरणस्य

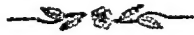
श्रुति परिसमाप्तेति ॥

मन्याप्रमुदेरातोऽनुपुष्परिकल्पनया पैश्वदराशतानि पद्मविरासु

चराणि अङ्कतोऽपि १५२६ ॥

॥ समाप्तमिदं सङ्क्षिप्तक श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ॥

आत्मानन्दग्रन्थरत्नमालायामधावधिमुद्रितानां ग्रन्थानां सूची.

१ समवसरणस्तवः	२६ चेतोदूतम्
२ शुद्धकर्मवप्रकरणम्	२६ अष्टाद्विक्यान्व्यानम्
३ लोकनालिका	२७ चम्पकमालाकथानकम्
४ योनिस्तवः	२८ सम्यक्त्वकौमुदी
५ कालसप्ततिका	२९ ध्यादगुणविवरणम्
६ देहस्थितिस्तवो लघ्वल्पबहुत्वं च	३० धर्मरत्नप्रकरणं (स्तोपत्र टीकया
समलंकृतम्)
७ सिद्धदण्डिका	३१ कल्पसूत्रं सुबोधिकानाम्न्या टीक-
या भूषितम्)
८ कायस्थितिस्तवः	३२ उत्तराध्ययनम् (भावविजयगति-
दिरचिनटीकयोपेतम्)
९ भावप्रकरणम्	३३ उपदेशसप्ततिका
१० नवतत्त्वप्रकरणं (भाष्यविरचितस-
मलंकृतम्)	३४ कुमारपालप्रबन्धः
११ विचारपद्याशिका	३५ आचारोपदेशः
१२ बन्धपदत्रिंशिका	३६ रोहिण्यशोकचन्द्रकथा
१३ परमाणु-पुद्गल-निगोदपदत्रिंशिका	३७ ज्ञानसाराष्टकं (ज्ञानमञ्जरीनाम्न्या
टीकया समलंकृतम्)
१४ धावकत्रतभङ्गप्रकरणम्	३८ गुरुगुणपदत्रिंशत्पदत्रिंशिकाकुलकं
(दिपिकया भूषितम्)
१५ देववन्दनादिभाष्यत्रयम्	३९ समयसारप्रकरणं सटीकम्
१६ सिद्धपञ्चाशिका	४० मुक्तसागरम्
१७ अत्रायनच्छकुलकम्	४१ धम्मिलकथा
१८ विचारसप्ततिका	४२ धन्यकथानकम्
१९ अल्पबहुत्वगर्भितवीरस्तवनादि.	४३ प्रतिमाशनकम्
२० पञ्चसूत्रम्	४४ चतुर्विंशतिस्तुतिसंग्रहः
२१ जम्बूस्वामिचरित्रम्	
२२ रत्नपालनृपकथानकम्	
२३ सूकरत्नावली	
२४ मेघदूतसमस्यालेखः	

- ४५ तैत्तिरीयस्य
४६ देवममाग्न्यस्य (स्तोत्रार्च
या मूर्तिम् ।)
४७ भद्रविधि (विविधैर्मुनिभिर्भक्त्या
कृतम्)
४८ बृहस्पत्यस्य
४९ वन्दनसमुच्चय
५० पञ्चमहा
५१ मुहूर्तसङ्केतमहात्म्यम्
५२ चन्दा प्रार्थनसम्यक्
५३ सम्पादनम्
५४ कुवलयमाला कथा-सङ्कलित
५५ सामाज्यादिव्य (स्तोत्रार्च
या मूर्तिम्)
५६ कदम्बपत्रपुष्पाद्यम् ।
५७ कुमारपञ्चविंशतिमहात्म्यम्
५८ महावीरवर्णनम्
५९ कौस्तुभसिंहासनात्म्यम्
६० शत्रुदगैर्द्वयम्
६१ धर्मस्युद्गमम्
६२ पञ्चमहाविद्यालय-नृप-दण्डस्य
द्वितीयः
६३ रत्नमहाविद्या
६४ सिद्धिदानम्
- ६५ दण्डस्य
६६ ब्रह्मदण्डस्य
६७ यमोक्तम्
६८ समुद्रमन्थनम्
६९ केवलयमहात्म्यम्
७० प्रत्यक्षम्
७१ कर्मात्मिका
७२ योगदर्शनम्
७३ यमस्य
७४ वन्दनस्य
७५ मुहूर्तस्य
७६ ब्रह्मस्य
७७ ब्रह्मस्य
७८ ब्रह्मस्य
७९ ब्रह्मस्य
८० ब्रह्मस्य
८१ ब्रह्मस्य
८२ ब्रह्मस्य
८३ ब्रह्मस्य
८४ ब्रह्मस्य
८५ ब्रह्मस्य
- छपायेला परचुरण सङ्कृत ग्रंथो
१ नन्दवद्वयम्
२ मुनिवर्णनम्
३ मुनिवर्णनम् (प्रथम भाग)
४ यमस्य
५ यमस्य
६ यमस्य
७ यमस्य
८ यमस्य
९ यमस्य
१० यमस्य

